

**AZERBAJYAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAJYAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
YÜKSEK LİSANS MERKEZİ**

Elyazması hukukunda

Mikayılbeyli Naile İsrafil kızının

**“RUSYA FEDERASYONU’NUN DIŞ POLİTİKASINDA İSLAM
DÜNYASI VE İSLAM İŞBİLİĞİ ÖRGÜTÜ İLE İLİŞKİLER”**

Konusunda

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İhtisasın Şifresi ve Adı 060213_Uluslararası İlişkiler
İhtisaslaşma “ Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi”**

Tez Danışmanı:

Yüksek Lisans Programının

Rehberi:

Nazim Caferov Kamil oğlu

Gabil Manafov Nadir oğlu

Siyaset elmleri üzere felsefe doktoru

İktisat elmleri doktoru, prof

Kafedra müdürü Fariz Ahmedov Saleh oğlu

İktisat elmleri üzere felsefe doktoru,doç.

BAKI - 2016

Azerbaycan Cmhuriyyeti Eğitim Bakanlığı
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Türk Dünyası İşletme Fakültesi
Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Bölümü

Rusya Federasyonu'nun Dış Politikasında İşlam Dünyası ve
İşlam İşbirliği rgt ile İlişkiler

Yüksek Lisans Tezi

Naile MİKAYILBEYLİ

Danışman: Dr. Nazim CAFEROV

BAK – 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....
GİRİŞ.....	2
BÖLÜM I: DİN VE DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ.....	8
1.1. Giriş ve Tanımlar.....	8
1.1.1 Tarihsel Süreç.....	12
1.2. Din ve Güç	17
1.2.1 Yumşak Güç (Soft Power).....	18
1.2.2 Sert Güç (Hard Power).....	18
1.3. Din ve Dış Politika	21
1.3.1. Din ve Kimlik Kavramları	23
1.3.2. Dış Politikanın Meşrulaştırıcı Aracı Olarak Din.....	25
BÖLÜM II: RUSYA FEDERASYONU VE İSLAM DÜNYASI.....	27
2.1. Rusya`da İslam`ın Tarihsel Gelişimi.....	27
2.1.1. Çarlık Döneminde Rusya`nın İslam Politikası.....	35
2.1.2. SSCB Döneminde İslam.....	41
2.1.3. SSCB`nin Dağılmasından Sonra Rusya`da İslam ve Müslümanlar.....	52
2.2. Rusya ve İslam Dünyası Arasında İlişkilere Genel Bakış: Problemler, Perspektifler.....	60
2.2.1. İslam Dnyasının Rusya Federasyonu İçin Önemi.....	64

**BÖLÜM III: RUSYA FEDERASYONU VE İSLAM İŞBİRLİĞİ
ÖRGÜTÜ ARASINDA İLİŞKİLER67**

3.1. İslam İşbirliği Örgütü'nün Yaranması.....67

3.1.1. İlişkilerin Tarihsel Gelişimi ve Rusya'nın Örgüte
Gözlemci Üye Olması.....71

3.1.2. RF - İİÖ İlişkilerinde Çeçen Sorunu.....76

3.2. RF – İİÖ Yaklaşımına Dünya Tepkisi.....79

3.2.1. Batı'nın – ABD `nin Tepkisi.....79

3.2.2. Örgüt Üyelerinin Tepkisi.....80

3.2.3. Rusya Müslümanlarının Tepkisi.....81

SONUÇ.....82

KAYNAKÇA.....92

ÖZET

Din anlayışının tarih boyunca toplumların yaşayışında, devletlerin iç ve dış politikalarında, aynı zamanda uluslararası ilişkilerde çok önemli rol oynadığını belirtmek mümkündür. Dış politika; aktörlerin diğer aktörlerle olan resmi politikalarının tümünü tanımlar ve askeri, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik araçlardan etkilenecek şekilde şekillenir. Din ise kutsal, ilahi ve ahlaki unsurlarla yoğrulmuş manevi inanç bütünüdür.

İç ve dış politikasında dinin önemli rola sahip olduğu Rusya'da 90'ların başında komünist sistemin tarihe karışması ile birlikte yeni bir dönem başladı. Komünist sistem yıllar boyunca materyalist felsefeye dayanan bir toplum düzeni kurmuştu. İnsanı sadece maddeden ibaret bir varlık olarak gören materyalist felsefe, insan bilincinin de hareket halindeki maddenin bir ürünü olduğu iddiasındaydı.

Rusya'da farklı dönemlerde ister Çarlık, ister İmparatorluk, ister Sovyet, isterse de Soğuk Savaş sonrası dönemlerde dine karşı çeşitli politikalar uygulanmıştır. Bu bağlamda, dinin özellikle de İslam'ın Rusya'nın iç ve dış politikasında ne kadar etkili olduğunu, hangi sebeplerden dolayı dışlandığını, müslümanlara karşı farklı dönemlerde hangi sert tepkilerin gösterildiğini ve bunların asıl nedenlerinin icelenmesi ve ortaya konması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din, Dış Politika, Rusya Federasyonu, İslam Konferansı Teşkilatı, RF – İİÖ ilişkileri

GİRİŞ

Din anlayışının tarih boyunca toplumların yaşayışında, devletlerin iç ve dış politikalarında, aynı zamanda uluslararası ilişkilerde çok önemli rol oynadığını belirtmek mümkündür. Dış politika; aktörlerin diğer aktörlerle olan resmi politikalarının tümünü tanımlar ve askeri, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik araçlardan etkilenecek şekilde şekillenir. Din ise kutsal, ilahi ve ahlaki unsurlarla yoğrulmuş manevi inanç bütünüdür. Dünya görüşünün, ahlaki değerlerin, normların ve kimliklerin esas kaynağı dindir. İki kavram da kendi ayrı aktörlerine sahiptir; dış politikanın aktörleri devlet kurumları ve politikacılar, dini inançlar dini kurumlara, aktörlere ve hatta terörist gruplarına sahiptir.

İç ve dış politikasında dinin önemli rolüne sahip olduğu Rusya'da 90'ların başında komünist sistemin tarihe karışması ile birlikte yeni bir dönem başladı. Komünist sistem yıllar boyunca materyalist felsefeye dayanan bir toplum düzeni kurmuştu. İnsanı sadece maddeden ibaret bir varlık olarak gören materyalist felsefe, insan bilincinin de hareket halindeki maddenin bir ürünü olduğu iddiasındaydı.

Rusya'da farklı dönemlerde ister Çarlık, ister İmparatorluk, ister Sovyet, isterse de Soğuk Savaş sonrası dönemlerde dine karşı çeşitli politikalar uygulanmıştır. Bu bağlamda, dinin özellikle de İslam'ın Rusya'nın iç ve dış politikasında ne kadar etkili olduğunu, hangi sebeplerden dolayı dışlandığını, müslümanlara karşı farklı dönemlerde hangi sert tepkilerin gösterildiğini ve bunların asıl nedenlerinin icelenmesi ve ortaya konması gerekmektedir.

SSCB sisteminin 1991'de çöküşünden sonra dünya gündemine sıcak bir şekilde yeniden taşınan jeo-politik söylemlere kültürel kimliklerin ve dini inançların da eklendiğini görüyoruz.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasının ardından dünyanın jeopolitik haritasında köklü değişiklikler meydana geldi. İki kutuplu sistemin yerine tek kutuplu sistemin ortaya çıkması ve eski güç dengesinin bozulması devletlerin kendi dış politika kurslarında bir takım radikal değişiklikler etmesine neden oldu. Geride bırakılmış olan "Komünist tehdit" yerine okyanusun

ötesindeki analistler, kendi işgal planlarını haklı çıkarmak için ustalıkla dünya toplumuna yeni kurgusal düşmanı öne sürdü: “İslami Terörizm”.

Sovyetler Birliği çöktükten sonra gücünü kaybeden Rusya, yeniden toparlanmış ve eski emperyalist alışkanlıklarını yeniden uygulamaya koymuştur. Rusya, dış politikada Batı ile kötüleşen ilişkilerini telafi etmek için diğer alanlarda Müslüman toplum ile işbirliği geliştiriyor.

1991’de yeniden yapılanmadan sonra, din özgürlüğü gündeme geldi. Komünizm ideolojisi altında ezilen insanların çoğu çok özledikleri ve bir umut kapısı olarak gördükleri dinlerine sarıldılar. Rusya’da İslam başta olmak üzere din mensubu gruplar gün geçtikçe çoğalmaya başladı. Yeniden yapılanmadan sonra Müslümanların durumuna bir göz atarsak, Müslümanlar daha çok örgütlenmeye ve tebliğ çalışmalarına başladılar. Bu bağlamda, bu tez çalışması İslam’ın Rusya’nın iç ve dış politikalarına, aynı zamanda sosyal, ekonomik hayatına ne kadar nüfuz etmesini araştırılmasını, İslam dünyasının Rusya için önemini ortaya koyunması hedeflemiş ve verilerin faydalı olacağını dikkate almıştır.

Bu çalışmanın amacı, din ve dış politika arasındaki ilişkiyi incelemek, başta İslam olmak üzere, dinin Rusya’nın dış politikasında etkisini araştırmak, VII. yüzyıldan günümüze kadar farklı aşamalarda Rusya’da İslama yaklaşımın hangi yönde olduğunu öğrenmek, aynı zamanda İslam dünyasının Birleşik Milletleri adlandırılan İslam İşbirliği Örgütü’le ilişkilerin tarihsel gelişimini, Rusya’nın örgüte nasıl gözlemci üye olduğunu ve buna dünya ülkelerinin nasıl tepki verdiğini değerlendirmektir.

Çalışmanın amacında bulunan ve daha ince detaylarıyla araştırılması gereken hedeflerin öğrenilmesi için esasen siyasal, sosyal bilim adamlarının – akademisyenlerin monografilerinden, çok sayıda makalelerden, üniversite bilgi notlarından, aynı zamanda devlet düzeyinde olan siyasi belgelerden yararlanmıştır. Fakat , konu geçmişten başlayarak günümüze kadar olan olaylarla kapsamlı olduğu için, özellikle 2001 yılından sonraki dönemlerle ilgili veriler günlük gazette, süreli yayın ve internet sitelerinden alınmıştır.

Tez çalışması, “Giriş” ve “Sonuç” dışında 3 bölümden oluşmaktadır. “Din ve Dış Politika İlişkisi” başlıklı ilk bölümde, dinin dış politikada aracı olarak

kullanılmasında ve önemli yer tutmasından bahsedilmiş, din ve güc kavramları (Hard power, Soft power) arasındaki ilişki açıklanmış, aynı zamanda dış politika kavramları ile din arasında karşılıklı ilişki incelenmiştir. İnşacılık teorisinin üzerinde durduğu dış politika ve kimlik etkileşimleri özellikle Soğuk Savaş sonrası gelişen ilişkilerde gözle görülür bir hal almıştır. Bu dönemde laiklik ve liberal değerlere rağmen bu iki kavram birbirleri ile etkileşime girerek ve dini unsurlar, dış politikanın doğru analizi için göz ardı edilmemesi gereken bir bileşen haline gelmiştir. Dini mirasın etkisiyle düşman ve dost algısı olduğundan, dinin dış politikayı etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Tanımlardan yola çıkıldığı zaman, din ve dış politikanın birbirlerinden uzak kavramlar olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen aslında iki sosyal olgu arasında çok güçlü bir etkileşim meydana gelmiştir. Bu etkileşim ile beraber din, iç ve dış politikayı etkileme gücüne sahip olduğu gibi yeni bir politik yapı oluşturabilecek kadar tesirli olmuştur.

İkinci bölüm “Rusya Federasyonu ve İslam Dünyası” adını taşımaktadır. Bu bölümde İslam dünyası ile RF arasındaki ilişkilerin tarihsel gelişimi yer almış, ayrı ayrı dönemlerde – Çarlık, İmparatorluk, Sovyet ve Soğuk Savaş sonrası dönemde Rus yönetimin İslam dünyasına ve müslümanlara karşı uyguladığı politika ve onun sonuçlarında bahsedilmiş ve İslam dünyasının Rusya için önemi de tartışılmıştır. Çarlık döneminde ele geçirilen bölgeler ve bu bölgelerde yaşayan Müslüman uyrukları üzerindeki hakimiyetin kalıcı hale getirilmesi için kimi başarılı, kimi ise başarılı olmayan çok yönlü politikalar geliştirdiği görülmüştür. Çarlık Rusya’nın çöküşünden sonra, din özellikle de İslam Rusya’da önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Çarlık rejimi, kendi egemenliği sırasında ele geçirdiği her yerde halkı öldürerek, diline, dinine, kültürüne zarar vermiş ve bölgedeki her şeye el koyarak bölge halklarını uzak diyarlara sürmüştür. Sovyet Rusya, Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırma gayretiyle birçok ulusu, özellikle de bölgede Ruslardan sonra en kalabalık olan Türkleri parçalayıp mikro milliyetçilik ile ötekileştirmeye çalışmıştır. Nitekim Sovyet yönetimi milletler politikasında Çarlık Döneminden kalma “böl ve yönet” metodunu kullanmıştır. 1991’de yeniden yapılanmadan sonra, din özgürlüğü gündeme geldi. Komünizm ideolojisi altında ezilen insanların çoğu çok özledikleri ve bir umut kapısı olarak gördükleri

dinlerine sarıldılar. Rusya'da İslam başta olmak üzere din mensubu gruplar gün geçtikçe çoğalmaya başlamıştı.

“Rusya Federasyonu ile İslam İşbirliği Örgütü Arasında İlişkiler” ismi alan 3. ve sonuncu bölümde ise, adından belli olduğu üzere Rusya'yla İİÖ arasında ilişkilerin tarihsel gelişimi, Rusya'nın örgüte gözlemci üye olma yönündeki çabaları, V. Putin'nin tarihi misyonu yer almıştır. Rusya'nın örgüte üye olmasını engelleyen en önemli sorun – Çeçen sorunu da özetle verilmiştir. Rusya amacına ulaşmış ve 2005 yılında örgütte gözlemci üye statüsü almıştır. Rusya'yla İİÖ arasında ilişkilerin ilerlemesine Batı – ABD, Rusya müslümanları ve örgüt üyeleri tepkisiz kalmamış ve onların bu yaklaşıma tepkileri de son bölümde kaydedilmiştir.

Tez çalışmasının “Sonuç” kısmında ise 3 bölümden sonuçlarında oluşan ve kanaate geline genel değerlendirmeler yer almıştır.

BÖLÜM I

DİN VE DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ

1.1 Giriş ve Tanımlar

Din kutsal, ilahi ve ahlaki unsurları içeren manevi inanç bütünüyse, dış politika aktörlerin diğer aktörlerle olan resmi politikalarının tümünü tanımlar ve askeri, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik araçlardan etkilenecek şekilde şekillenir. Din kimliklerin, dünya görüşünün, ahlaki değerlerin, normların esas kaynağı olarak bilinir. İki kavramın ayrı-ayrı aktörleri vardır; dış politikanın aktörleri devlet kurumları ve politikacılar, dinin aktörleri ise dini kurumlar, devletler ve hatta terörist gruplardır.¹

İnşacılık teorisinin üzerinde durduğu dış politika ve kimlik etkileşimleri özellikle Soğuk Savaş sonrası gelişen ilişkilerde gözle görülür bir hale gelmiştir. Bahsedilen dönemde bu iki kavram birbirleri ile etkileşime girmiş, dış politikanın doğru analizi için dini unsurların göz ardı edilmemesi gerekmiş ve dinin dış politikayı etkilemesi kaçınılmaz olmuştur.² Tanımlardan yola çıkıldığında din ve dış politikanın birbirlerinden uzak kavramlar olduğu görülmektedir, lakin, buna rağmen aslında iki sosyal olgu arasında çok güçlü bir etkileşim meydana gelmiştir.³

Din, tanım olarak daha öznel ve karmakarışık bir yapıya sahipken, dış politika tanımı daha nesnelidir. Buna, Weber'in dinselliğe ilişkin yaklaşımları örnek olabilir. Bu yaklaşımlara bakıldığında dinin insanların dünyayı anlama biçimine ve bu anlam çerçevesinde pratikler üretilmesine önemli katkılar sunduğu görülmektedir.⁴ Fikirlerini “Din toplumun afyonudur” şeklinde ifade eden Marks ise dinin toplum tarafından yaratılan yapay bir olgu olduğunu belirtmiştir.⁵ Marx,

¹ Carolyn Warner, Wenner Manfred, “Thinking about the Role of Religion in Foreign Policy: A Framework for Analysis,” **Foreign Policy Analysis**, 3 (4), 2001, s. 111

² İbid, s. 113

³ Firth Raymond, “Spiritual Aroma,” **Religion and Politics**, 3(83), 1981, s. 583

⁴ Zahir Kızmaz, “Din ve Suçluluk Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım,” **Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, 2005, s. 190

⁵ Fox Jonathan, Sandler Samuel, “The Question of Religion and World Politics,” **Terrorism and Political Violence**, 3(17), 2005, s. 297

asında dinin var edilme sebebinin bireyin kendini rahatlatma ve uyuşturma olduğuna dikkat çekerek dinin meşrulaştırıcı gücüne değinmiştir.⁶

Diğer teorilerle kıyasladıkda inşacılık teorisi din ve dış politika arasındaki ilişkiyi daha kapsamlı açıklar. Bu teoriye göre, din ve dış politika sosyal farkındalık ile oluşan insan sanatlarıdır. Toplumun yarattığı bu iki kavram arasındaki ilişki, karmaşık ve paradoksal bir yapıya sahiptir ve sebeple var olan etkileşimlerle ilgili bir fikir birliği sağlanamamıştır.⁷ Lakin birçok ampirik çalışmalarda dinin dış politikayı, özellikle Soğuk Savaş sonrası etkilediği ve çekişmelerde başrol oynadığı gösterilmektedir.⁸

Devleti sistemin en önemli aktörlerinden biri olarak kabul eden Wendt, devletleri, sosyal teoriler içerisinde görmek gerektiğini açıklamıştır. Wendt, bunun sebebini aktörler gibi devletlerin de belli bir kimliğe, mantığa, çıkara, inançlara sahip olması ile izah etmiştir. Wendt'e göre ancak bu şekilde aktör eylemleri anlaşılabilir.⁹

Bir taraftan bazı görüşlere göre aynı dini inanca sahip devletlerin ortak kültürel işbirliğinde başarılı olmalarının sebebi, ortak din paylaşımının onlar arasında ortak normların inşasına imkan sağlıyor olmasıdır. Diğer yandan, farklı dini inanca sahip devletler arasında yeteri kadar ideolojik benzerlikler ve ortak değerler olmadığından, onlar arasında işbirliği söz konusu olamamakta ve ittifak zor sağlanmaktadır. Böylelikle farklı dini inançlar “reel-politik”teki agresifliği ve çatışmaları açıklayabilmek için başvurulan değişkenler olmuştur.¹⁰ Farklı dini inançlara rağmen, işbirliği yapabilen ülkelerin yanısıra, aynı dini inançlara sahip ülkelerin de çatışma içerisine girildiğine şahit olunmuştur. Fakat bu ilişki yapısını ifade ederken genelleme yapmak yanlış olacaktır. Farklı dini inançlara rağmen

⁶ Benay Yakışır, “Din ve Dış Politik Etkileşimi ve bu Etkileşimin AB Entegrasyon Programına Yansımaları”, 2011, s 30.

⁷ Firth, “Spiritual Aroma,” **Religion and Politics**, 3(83), 1981, s. 584.

⁸ Carolyn Warner, Wenner Manfred, “Thinking about the Role of Religion in Foreign Policy: A Framework for Analysis,” **Foreign Policy Analysis**, 7, 2001, s. 113

⁹ Alexander Wendt, “The State as a Person in International Theory,” **Review of International Studies**, 30, 2004, s. 290.

¹⁰ Carolyn Warner, Wenner Manfred, “Thinking about the Role of Religion in Foreign Policy: A Framework for Analysis,” **Foreign Policy Analysis**, 7, 2001, s. 119

işbirliği yapabilen ülkelerin –Kore-İran-Suriye, Çin-İran ve Türkiye-İsrail¹¹ işbirliği yanısıra,¹² aynı dini inançlara sahip ülkelerin de çatışma içerisine girildiğine şahit olunmuştur.

1993 yılında yayınlanan “Medeniyetler Çatışması?” adlı makalenin yazarı Samuel Huntington bu makalede kimliğin dış politika üzerindeki rolünün iyi bir örneğini vermiştir. Huntington’a göre devletler uluslararası ilişkilerin en önemli aktörleridir ve onlar arasında mevcut olan çatışmaların ana sebebi devletlerin sahip olduğu farklı medeniyet kimlikleridir (*civilizational identity*). *Medeniyet kimliği* kavramını kullanan yazar, bu kavrama göre dünya üzerindeki bölgeleri İslam, Hindu, Batı, Konfüçyüs’çü, Japon, Slav-Ortodoks, Latin Amerikan ve Afrika medeniyetleri olmakla 8’e ayırmaktadır.¹³

Huntington’ın “medeniyet” ifadesini tanımlarken kullanmış olduğu başlıca unsur dindir ve temel vurgu aktörlerin sahip olduğu dini kimlik üzerindedir. Çalışmanın genelinin aslında Hıristiyanlık ve İslam arasındaki ilişkiye odaklanmasının sebebi de bu gerçektir.¹⁴ Azerbaycan – Ermenistan, Türk – Bulgar, İsrail – Filistin gibi devletlerarası çatışmalar, Bosna Savaşı, Keşmir Problemi ve b. bu teze dayandırılmaktadır. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, yazara göre toplumların gerginlik yaşamasının asıl sebebi farklı dine, kültüre ve medeniyetlere sahip olmalarıdır.

Diğer yandan, Huntington ortak kültürün ve dinin işbirliğini kolaylaştırdığına inanmakta ve buna örnek olarak AB, Latin Amerika ve Uzak Doğu’daki örgütlenmeleri göstermektedir. Orta Doğu ve Orta Asya bölgeleri; Türkiye, İran, Pakistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Afganistan ve Türkmenistan gibi devletler de ortak din olgusunun işbirliği ile sonuçlandığı önemli yerlerdendir ve ülkelerin ortak paydada birleştiği

¹¹ İlişkiler dönem içerisinde değişime girmiş olmasına rağmen uzun süreli işbirlikleri olduğundan dolayı söz konusu devletler örnek olarak seçilmiştir.

¹² Samuel P. Huntington, “The Clash of Civilizations?,” **Foreign Affairs**, 2(72), 1993, s. 47.

¹³ İbid., 22-25

¹⁴ Deniz Altınbaş, “Avrupa’da Kimlik ve Medeniyetler Çatışması,” **Stratejik Analiz Dergisi**, 79 s. 54.

nokta ırk, dil, tarih değil de, işbirliği yapan tarafların ortak dini inançlara sahip olmasıdır.¹⁵

Fakat Huntington'ın bu tezinin çeliştiği bazı noktalar da vardır. Şöyle ki, ortak dini inançları olmasına rağmen, birbiriyle savaşan devletler veya aksine farklı dini kimliklere sahip olmalarına rağmen işbirliği yapan aktörler de mevcuttur. Örneğin, 1980 yılında başlayan ve 8 yıl süren İran-İrak Savaşı, Irak-Kuveyt Savaşı, Körfez Savaşında Irak'a karşı Batı kanadını destekleyen Müslüman ülkeleri, Kuzey İrlanda ve İngiltere arasında yaşanan gerginlikler ve son olarak 2011 Libya hareketinde NATO'yu destekleyen Müslüman ülkeler.¹⁶ Ayrıca daha önce de vurgulanıldığı gibi farklı dini kimliklerine rağmen birçok devlet yakınlaşmayı başararak işbirliği kurabilmiştir.

Dini inançların işbirliği ve çatışma konularında etkili olup olmadığı tartışılırken tam bir bütünleşme odağında bu kimliklerin etkili olduğunu savunmak yanlış olmayacaktır. İnşacı düşünürler özellikle NATO veya AB gibi oluşumların ortak bir kimliğe sahip olduğunu ve sahip olunan bu kimlikler ile politikaların şekillendiğine inanmaktadırlar. Bu bağlamda Hıristiyan kimliği ile AB, İnşacılık teorisinin tezlerini kanıtlar niteliktedir çünkü ortak din paylaşımının getirdiği bütünleşme olgusuna verilebilecek en önemli örneklerden biridir. Dini inanç paylaşımı ile gelişen entegrasyon yargısının en önemli örneği kıtadaki oluşumun yapısının incelenmesi ile ortaya çıkar. AB üyesi olan tüm ülkeler Hıristiyan inancına sahip ülkelerdir. Belirgin ekonomik, siyasi ve politik farklılıklara rağmen üyelerin bulunduğu en önemli ortak paydalardan biri paylaşılan dini inançlardır.¹⁷ Wendt de bu kanıyı destekleyerek uluslararası kuruluşlara bakıldığı zaman bu yapıların üye devletlerin kimliklerinin bir yansıması olduğunu savunur. Yazara göre bu tezi destekleyen en önemli yapı ise kolektif kimliği ile AB'dir.¹⁸

¹⁵ Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?," **Foreign Affairs**, 2(72), 1993, s.28

¹⁶ BenayYakışır, **Din ve Dış Politik Etkileşimi ve bu Etkileşimin AB Entegrasyon Programına Yansıması**, 2011, s 33

¹⁷ Balazs Schanda, "Religion and State in the Candidate Countries to the EU: Issues Concerning Religion and State in Hungary," **Sociology of Religion**, 3(64), 2003, s. 334.

¹⁸ Alexandr Wendt, "Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics," **International Organization**, 2(46), 1992, s. 394.

1.1.1 Tarihsel Süreç

Farklı dönemlerde din ile dış politika arasında olan ilişkiler de farklı etkileşimler göstermiştir. Örneğin, modern dönem öncesi, modern ve postmodern dönemde yapılan analizlere bakıldığında dinin dış politika üzerinde etkisinin değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Modern dönem öncesi paradigmada din ve birey ilişkisinin en güçlü olduğu dönem olmuştur. Modern döneme geçildiği zaman ise “laiklik” kavramı ile birlikte dinin devlet politikalarından ayrılması uluslararası sistemdeki gücünü yitirmesine sebep olmuştur. Fakat yeni dönemde din, etkisini gelişen olayların ışığında arttırarak, kimlikler ve dış politikadaki etkisini güçlendirmiştir.

Modern dönemde “din” kelimesinin kullanımından yıllarca kaçınılmış ve artık önemli bir olgu olmadığına kanaatına getirilerek, uluslararası ilişkilerde dinin etkisinde gerileme sözkonusu olmuştur. Din farklılıklarının sebep olduğu çatışmaları sonlandırmayı amaç eden 1648 tarihli Westfalya Antlaşması “laiklik” kavramıyla tanışan birey, din ve devlet ilişkisini ayırmayı da amaçlamıştır. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulması içeren “laiklik” kavramının temel ilkeleri aşağıdaki biçimdedir: Öncelikle, devlet, dini kurumları etki altında bırakacak eylemlerde bulunmamalıdır. İkinci, dini aktörler de devlet kurumlarının gücünü kendi çıkarları için kullanmaya çalışmamalıdır.¹⁹

Modern zamanda artık laiklik kavramının yayılması ile beraber teknoloji, ekonomi, politika ve edebiyat alanlarında toplumlar büyük gelişme göstermiş ve modern dünya hedefi sağlam temeller üzerinde yükselmeye başlamıştır. Artık toplumlar bu dönemde dini, tarihin karanlık çağlarını anımsatan bir kavram olarak algılamış ve bu tanımdan uzak durmaya çalışmıştır.²⁰ Bu kavramın bireyin her anlamda Kilise karşısında ezildiği bir dönem olan Ortaçağ’da kalması istenmiştir.²¹

¹⁹ Balazs Schanda, “Religion and State in the Candidate Countries to the EU: Issues Concerning Religion and State in Hungary,” **Sociology of Religion**, 3(64), 2003, s. 340

²⁰ Fox Jonathan, Sandler Samuel, “The Question of Religion and World Politics,” **Terrorism and Political Violence**, 3(17), 2005, s. 297.

²¹ Murat Belge, “Ortaçağ,” **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, 4(14), 2001, s. 77

Modern dünyada, artık etnik ve milli kimlik gibi kavramlar dini kimlik kavramının yerni almağa başlamıştır. Yeni dönemde, dini politikaların etkisinin en yoğun olduğu söylenen, dini inançların çok tesirli olduğu iddia edilen İslam dünyası bile farklı kavramlar üzerinden dış politika hamlelerini gerçekleştirmiştir.

20. yüzyılda modern toplumda, uluslararası ilişkilerde ve politikada din tarihe nazaran daha az etkili olmuştur ve artık değişen sistem farklı araçlarla analiz edilmeye başlanmıştır. Realizm ve Liberalizm askeri, ekonomik ve mantıksal düzlem çerçevesinde uluslararası ilişkiler sistemini açıklamıştır.

1980'ler itibari ile değişime girmiş uluslararası sistemde ve yeni düzende dinin etkisi artmağa başlamış ve yeni teorilere, yeni analizler yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. İnşacı düşünürlerden olan Philpot`a göre, yeni sistemi mevcut güçlü teorilerin aksine “din ve kimlik” kavramları ile analiz etmek daha doğru olur. Bu gelişmeler uluslararası ilişkilerde ve politikada modern dönem sonrası paradigmayı yaratmıştır. Dinin modern politikaları ve sosyal olguları etkilemesiyle birlikte, akademisyenler ve siyaset bilimciler tarafından var olan teoriler sorgulanmaya ve sistem - din bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır.²²

Modern dönemde sistemde mevcut en önemli ayrılıkların komünizm ve kapitalizm ideolojilerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Soğuk Savaş yıllarında aktör kimliklerinin önemine değinen Katzenstein bölgesel kuruluşların günden güne sistemde güç kazandığına dikkat çekmektedir. Yazar kimliklerin en az çıkarlar kadar önemli olduğunu vurgulamış ve o, bu görüşünü desteklemek için NATO-ABD`ni örneğini konu almıştır. Peter Katzenstein`a göre, 2. Dünya Savaşı sonrasında ABD`nin çıkarları doğrultusunda oluşturduğu iki yapıdan biri daha başarılı ve önemli olmuştur. ABD`nin Avrupa müttefikleri ile ırk, tarih, politik görüş ve kültürel paylaşımlar bakımından ortak değerlere sahip olması NATO`yu Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı`ndan (SEATO) daha güçlü kılmıştır.

²²Fox Jonathan, “The Rise of Religious Nationalism and Conflict: Ethnic Conflict and Revolutionary Wars 1945-2001”, **Journal of Peace Research**, 6(41), 2004, s. 717.

NATO ve SEATO aynı çıkarlara hizmet etmesine rağmen, ortak kimlik paylaşımı ile NATO daha etkili bir rol üstlenmiştir.²³

Soğuk Savaşdan sonra artık dış politika üzerinde dinin etkisi daha çok hissedilmeğe başlamıştır. Böylece modern dönemin laik sistemi sekteye uğrayacaktır.²⁴ George Wieve Soğuk Savaş sonrası sistemi “laik olmayan dünya” ifadesiyle tanımlamaktadır.²⁵ Dış politikada dinin etkisini artırmasıyla beraber daha fazla dini aktörün sistemi etkileme gücünü kazanması da ilişkileri etkilemiştir. Katolik Roma Kilisesi, Protestan Evangelistler, Yahudi gruplar ve dini çıkar çevreleri gücünün artması ile dış politika, dinin etkisine girerek laikliğin zayıflamasına neden olunmuştur.

Protestan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Katolik Fransa, Müslüman Türkiye modern dönemde laik düzene sahip olan ülkelerdir. Öte yandan, Protestan İngiltere, Katolik İrlanda ve Müslüman Pakistan laik devlet sisteminden uzak durmuşlardır. Fakat dikkatli incelendiğinde, modern dönem sonrasında, dinin laik sistemlerde bile etkili olduğu anlaşılmaktadır.²⁶ ABD, Almanya, İsveç, Danimarka gibi ülkelere bakıldığı zaman, laikliğe rağmen dini grupların ve kurumların dış politikada çok önemli roller oynadığı görülmektedir.²⁷ Laik sisteme rağmen var olan bu etkileşim inşacı teorisyenlerin savunduğu tezleri güçlü kılmaktadır.

Laik düzenlemelere karşın, dini politikaların etkili olduğu ülkelere verilebilecek en iyi örnek ABD’dir. ABD dış politikalarını rasyonel temeller üzerine kurmuş olsa da din, iç ve dış politikada etkili bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Amerikan federal anayasasında bulunan “*Kongre herhangi bir dinin resmen kabul edilmesi ve tesis edilmesi veya serbest bir şekilde faaliyet*

²³ Peter Katzenstein, Christopher Hemmer, “Why is There No NATO in Asia? Collective Identity, Regionalism and The Origins of Multilateralism,” **International Organization**, 3(56), 2002, s. 577.

²⁴ Benay Yakışır, “**Din ve Dış Politik Etkileşimi ve bu Etkileşimin AB Entegrasyon Programına Yansımaları**”, 2011, s 30.

²⁵ Jeffrey Haynes, “Religion and International Relations After 9/11,” **Democratization**, 3(12), 2005, s. 398.

²⁶ Carolyn Warner, Manfred Wenner, “Thinking about the Role of Religion in Foreign Policy: A Framework for Analysis,” **Foreign Policy Analysis**, 7, 2001, s. 125

²⁷ Sadiq Azm Jamal, “Democratization State-Religion Relations: A Comparative Study of Turkey, Egypt and Israel,” **Democratization**, 2009, s. 1146.

göstermesini engellemeye dair kanun yapamaz” maddesi ile din ve devlet işleri birbirlerinden ayrılmıştır.²⁸ Fakat 1970’lerde hızlı bir çıkış yakalayan Hıristiyan Evangelizmi, ABD’nin dini politikalara yaklaşmasına sebep olmuştur.²⁹

Soğuk Savaş döneminin son çeyreğinde ise dini inançlar politikada etkisini göstermeye başlamıştır. SSCB’nin yıkılması ile boşalan düşman algısı “öteki”ye bağımlı olan kimlik kavramında bir bocalama yaratmıştır. Böylelikle farklı dini inançlar, komünizm alternatifi olarak ötekileştirilmeye başlanmıştır. “Kapitalist olmayan öteki” kavramı yerini “Hıristiyan olmayan öteki”ye bırakmıştır. Bu sayede var olan kimlik güçlü kalabilmiştir.³⁰ Soğuk Savaş bittikten sonraki dönemde yaratılan yeni düşman algısı ile din tekrar önemini kazanmıştır. Bu sebeple dinin Soğuk Savaş sonrası güçlendiği izlenimi sisteme yansıtılmıştır.

Daha önce de vurgulandığı gibi, aslında dini politikalar Soğuk Savaş sürecinde etkili olmaya başlamıştır. Haynes de bu teoriye destek vermektedir ve aslında değişimin çıkış noktası 2. Dünya Savaşı’nın son bulduğu tarihe dayandırmaktadır. Bu tarih itibari ile kolonilerde din temelli politikalar kendini hissettirmeye başlamıştır. Cezayir, Endonezya, İsrail ve Müslüman bölge ülkelerinin çatışması ile İran devrimi, Soğuk Savaş sürecinde din temelli inanışların politikaya olan etkisini göstermektedir.³¹ İran dini devrimi dönemin diğer önemli olaylarına göre bir adım öndedir; çünkü İran Soğuk Savaş sürecinde yapmış olduğu dini devrimle dinin etkisinin sistemde net bir şekilde kendini hissettirmesine sebep olmuştur. Mısır, Suriye ve Irak’ın aksine, İran’da laik sol devrim yerine İslami teolojiye dayalı bir devrim gerçekleşmiştir. Tarihin ilk modern din devrimini gerçekleştiren İran, gelecekteki iç ve dış politikalarında da

²⁸ Mehmet Şahin, “Dinin Dış Politika Aracı Olarak Kullanılması: 1998 Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası,” **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, 3(10), 2007, s. 14.

²⁹ Luke Ebersole, “Religion and Politics,” **American Academy of Political and Social Sciences**, 332, 1960, s.102.

³⁰ Gülnur Aybet ve Meltem Müftüler Baç, “Council Transformations in Security and Identity after the Cold War: Turkey’s Problematic Relationship with Europe,” **International Journal**, 4(55), 2000, s. 570.

³¹ Jeffrey Haynes, “Religion and International Relations After 9/11,” **Democratization**, 3(12), 2005, s. 398.

İslami normları rehber olarak benimseyerek din-dış politika ilişkisine iyi bir örnek teşkil edecektir.³²

Değişimin 2. Dünya Savaşı'nın son bulduğu tarihte başladığını savunan Haynes, din temelli politikaların koloni bölgelerinde tekrar ortaya çıkışını şöyle açıklamaktadır. 2. Dünya Savaşı sonrası, 3. dünya ülkeleri liberalizm, sosyalizm ve milliyetçilik gibi Batı değerlerini benimsemiştir. Fakat 1980'lerde bu değerlerin sosyal adaleti ve refahı getirememesi eski düzene, yani dini politikalara dönüş eğilimi yaratmıştır.³³

O döneme damgasını vuran modernlik tanımı kolonilere göre, bir Hıristiyan yorumudur ve İslamiyet'e zarar veren bir kavram olarak algılanmıştır. Bu anlayışla koloni bölgelerinde modernite artık yerini dini politikalara bırakmıştır.³⁴

1998 yılında Brüksel'de AB'nin katkılarıyla gerçekleşen FSU (*Forward Studies Unit of EU*) seminerinde çarpıcı bir gerçek ortaya çıkmıştır. Müslüman toplumların çoğu modernleşme kavramının altında yatan anlamın asimilasyon olduğunu savunmuştur. Dini inançlara zarar veren modernite algılaması nedeniyle, Batı'dan gelen değerleri reddeden Müslüman toplumlar, kendi köklerine, inançlarına ve kültürel kimliklerine sahip çıkmayı hedeflemişlerdir.³⁵

Müslümanların Batı değerlerini reddetmesi iki kimlik arasında ciddi bir uçurum yaratmıştır. Buna bağlı olarak, AB ve ABD'nin hazırladığı strateji raporlarında komünizm artık savunma ve güvenlik sayfalarında yer almamaktadır, bunun yerini dini terörizm kavramının aldığı görülmektedir. Batı'nın yeni tehdit algısı kökten dinci İslami gruplardır. Dini ayrılıkların yarattığı sorunlara son verilmesi için hazırlanan yeni politika *modernleştirmedir*. Müslüman

³² Jeffrey Haynes, "Religion and Foreign Policy Making in USA, India, Iran Towards a Research Agenda," **Third World Quarterly**, 1(29), 2008, s. 156.

³³ Jonathan Fox, "The Rise of Religious Nationalism and Conflict: Ethnic Conflict and Revolutionary Wars 1945-2001," **Journal of Peace Research**, 6(41), 2004, s 718

³⁴ Alicia Abad, Monica Seco, "Religion and Politics in the Mediterranean: An Historical Perspective," **History and Anthropology**, 3(18), 2007, s. 279.

³⁵ Marc Luckyx, "The EU and Islam? The Role of Religion in the Emerging Polity," **Cambridge Review of International Affairs**, 2(13), 2000, s. 274.

toplumlarının bu politikaya şiddetle karşı çıkması ise din temelli çekişmeleri daha fazla şiddetlendirmiştir.³⁶

Karmaşık ve sınırları olmayan bir düşman algısı var olduğundan bu yeni çatışma yapısı öncekilerden farklıdır. Buna ek olarak küreselleşme ile güçlenen teknoloji ve sosyal etkileşim ile düşman algısının yayılma hızı inanılmaz boyutlara ulaşarak din politikaya daha etkili nüfuz edebilmiştir.³⁷ 11 Eylül 2001 terör saldırıları ve küresel terörizm olgusu Batı ve Doğu arasındaki uçurumun en önemli örnekleri olarak gösterilmektedir.

1.2 Din ve Güç

Aktörlerin dış politikaları ile uluslararası sistemi etkileyebilmek için belirli bir güce sahip olması gerekmektedir. Güç; aktörün bir diğerini kendi isteği yönünde etkileyebilmesi olarak tanımlanmıştır. Devletlerin sistem içerisinde sahip olduğu “güç” kavramı iki kategoride incelenmektedir; ortak değer, kültür ve normlarda işbirliğini içeren “yumuşak güç” ve ekonomik, diplomatik ve/veya askeri parametreleri içeren “sert güç”.³⁸ Aktörler sahip oldukları güç doğrultusunda, caydırma kapasitelerini göstermek adına bu iki güç grubunu kullanmaktadırlar. Nye’a göre, diğer aktörü etkileyebilmek için 3 değişik güç kullanımı mevcuttur: sopayla tehdit etmek, havuçla ödüllendirmek ya da havuç ve sopa olmadan ortak bir noktada işbirliği yapmak.³⁹ Realizm teorisinin de ana hatlarını oluşturan, tehdit ile zorlama gücüne sahip olan ilk yol, sert güç kullanımını temsil etmektedir. Öte yandan ödüllerle cesaretlendirme ve işbirliği yapma yolları yumuşak güç tarafından benimsenen faktörlerdir.

³⁶ Marc Luckyx, “The EU and Islam? The Role of Religion in the Emerging Polity,” **Cambridge Review of International Affairs**, 2(13), 2000, s. 279.

³⁷ Jeffrey Haynes, “Religion and International Relations After 9/11,” **Democratization**, 3(12), 2005, s. 411.

³⁸ Jeffrey Haynes, “Religion and Foreign Policy Making in USA, India, Iran Towards a Research Agenda,” **Third World Quarterly**, 1(29), 2008, s. 144

³⁹ *Ibid*, s. 145.

1.2.1 Yumuşak Güç (*Soft Power*)

Dini etkinin güç kategorilerinde kullanım yeri kompleks bir içeriğe sahiptir. İnşacı düşünürlerden Katzenstein'a göre, paylaşılan ortak kültürler, değerler, kimlikler işbirliğinin kolaylaşmasını sağladığı için din, yumuşak güç olarak düşünülmektedir. Realizm ve liberalizm teorilerinde güç anlayışında aktörlerin sadece fiziksel kapasitesine odaklanmaktadır, fakat bu bakış açısı beraberinde eksiklikler getirebilir.⁴⁰ Bu sebepten Katzenstein gibi inşacı kuramcılar kimliği de güç kavramına eklemeyi doğru bulmuştur.

Daha önce yer verilen AB örneği, işbirliği anlamında din kavramının nasıl etkili olduğunu göstermiştir. Müslüman dünyasında da buna benzer pek çok örnek bulunmaktadır. Pakistan, Hindistan'a karşı bağımsızlık savaşı verirken, dini inançlarını yumuşak güç olarak kullanarak, ortak dini paylaşan ülkeler ile işbirliğini hedeflemiştir. Pakistan bu politikada başarılı olarak 1965 yılı sonrası Türkiye, İran, Suudi Arabistan, Ürdün ve Endonezya ile ittifak kurabilmiştir.⁴¹

1.2.2 Sert Güç (*Hard Power*)

Yumuşak güç olarak tanımlanan dinin etki gücü, aynı zamanda sert güç olarak da sistemi etkileyebilmektedir. Fox ve Sandler, 2003 yılında gerçekleşen Irak işgalinde dini inançların etkili olduğunu ve böylece dini etkinin, sert güç olarak da kullanılabileceğini savunmaktadırlar. Dini inançların sert güç kullanımını kaçınılmaz kılması, yayılmacı isteğe sahip olmaları ile doğrudan alakalıdır. İki önemli semavi din olan Müslümanlık ve Hıristiyanlığın dünyaya "yayılmacılık" perspektifinden bakması sert güç kullanımını tetiklemiştir. Yayılmacı amaç, kendilerine ait olan normları ve değerleri öteki olana benimsetmek olarak şekillenmiştir. Bu gayeyle din, dış politikayı ve uluslararası

⁴⁰ Jack Miles, "Religion and American Foreign Policy," **The International Institute for Strategic Studies**, 1(46), 2004, s. 35.

⁴¹ Şahin Çolakoğlu, "Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği," **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 3(21), 2007, s. 65.

ilişkileri saldırgan bir biçimde etkisi altına alarak güç kullanımına sebep olmaktadır.⁴²

Akademisyen çevrelerin genel olarak birleştiği nokta dinin politika üzerindeki etkisinin yapıcı olmaktan ziyade, sisteme fikir ayrılıkları ve çekişme getirdiği yönünde olmuştur. Venkataraman yeni milenyumda dini ideolojilerin savaş ve politik şiddeti yarattığını savunmuştur.⁴³ Dinin özünde şeytan olmadığını, fakat çıkarlar doğrultusunda onu kötü yapanın birey olduğunu savunan Kimball; Hıristiyan aktör eylemlerini meşrulaştırmak için Hıristiyan doktrinlerinin kullanıldığına dikkat çekmiştir.⁴⁴ Laçiner de bu teoriyi destekleyerek “Din kavramı yapıcı bir etkiye sahip olduğu sürece dış politikayı olumlu etkiler. Fakat sistem döngüsünün geneline bakıldığı zaman din devletlerarası çatışmaya sebep olarak dış politikayı katılaştırır”⁴⁵ şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Dinin sert gücün zeminini oluşturarak ekonomik ve diplomatik yaptırımlara dönüşmesinin en iyi örneklerinden biri 1998 yılında ABD Kongre üyelerinin çoğunluğunun oyu ile onaylanan Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası’dır. Bu yasa ile din ABD dış politikasında kurumsal bir nitelik kazanmış, ülke dini azınlıklara saygı göstermeyen devletlere ekonomik ve diplomatik yaptırımlar uygulama kararı almıştır. Aslında yasa Çin ve İslam ülkelerinde problemlerle karşılaşan Yahudi ve Hıristiyan misyonerlerin haklarını korumak için çıkartılmıştır. Şahin’e göre ise bu yasa sadece Hıristiyan azınlık haklarını korumak için çıkartılmış olup, tıpkı Soğuk Savaş döneminde, 1975 Helsinki Nihai Senedi’nin Doğu bloğu ülkelerine karşı kullanılan bir insan hakları argümanı olmasına benzemektedir.⁴⁶

⁴² Jeffrey Haynes, “Religion and Foreign Policy Making in USA, India, Iran Towards a Research Agenda,” **Third World Quarterly**, 1(29), 2008, s. 143.

⁴³ Amritha Venkataraman, “Understanding How Religion Becomes Evil,” **Strategic Analysis**, 1(31), 2007, s. 193.

⁴⁴ İbid, s. 199.

⁴⁵ Benay Yakışır, “**Din ve Dış Politik Etkileşimi ve bu Etkileşimin AB Entegrasyon Programına Yansıması**”, 2011, s 44.

⁴⁶ Mehmet Şahin, “Dinin Dış Politika Aracı Olarak Kullanılması: 1998 Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası,” **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, 2007, 3(10) 2007, s. 13.

Hem iç, hem dış politikayı etkileyerek güç kullanımına, tehditlere ve zorlamaya yol açan din kavramı, yumuşak güçten öte sert güç kavramına daha yakın olduğunu göstermiştir. Huntington, Girard ve Juergensmeyer gibi önemli akademisyenler de dini inançların uluslararası sisteme şiddet getirdiğinin altını çizmiştir.⁴⁷ Gehlen ise, dinin şiddet üzerindeki etkisini biraz daha güçlü bulmuş, yeni dönemin Soğuk Savaş döneminden çok daha gergin bir ortam yarattığı görüşünde olmuştur.⁴⁸

İç politikada dini inançlar sebebiyle gerçekleşen birçok çatışma görülmektedir. Pakistan örneğine dönülecek olursa, Hindistan'ın sert iç politika yaptırımlarının nasıl dini kimlik tezi kullanılarak oluştuğunu görürüz. Müslümanlar, Hindistan sınırları içerisinde güç kullanımı ile karşılaşmıştır ve bu gelişme Pakistan'ı bağımsızlığa iten sebep olmuştur. Hindistan içerisinde Müslümanlık, yabancı din olarak tanımlandığı süreçte Müslüman azınlıklara karşı sert yaptırımlar ortaya çıkmıştır. Dönemin Hint politikacısı Bal Thackarey'in "İslamiyet kanserdir, kesip atmak lazımdır bu sebeple herkes eline silahını alsın" şeklindeki beyanati sert güç kullanımına ve tehditlere örnektir.⁴⁹

Dış politikayı ve uluslararası ilişkileri etkileyen din temelli çatışmalara verilebilecek örnekler olarak, 11 Eylül saldırıları, 15 Kasım 2003 İstanbul'da gerçekleşen sinagog saldırıları, 11 Mart 2004 Madrid ve 7-25 Temmuz 2005 Londra olayları, Afganistan ve Irak işgallerini belirtmek mümkündür.⁵⁰ Tüm bu çatışmalar sert güç kullanımı ve dini inançlar arasında bir ilişki kurulmasına sebep olmuştur. Yeni konjonktürde yer alan çatışmaların, isyanların ve savaşların altında yatan tek sebebi din olarak görmek yanlış olur; çünkü ekonomik ve politik çıkarlar din faktörü ile birleşerek eylemlerin temelini oluşturmaktadır.

⁴⁷ Jonathan Fox, "The Rise of Religious Nationalism and Conflict: Ethnic Conflict and Revolutionary Wars 1945-2001," **Journal of Peace Research**, 6(41), 2004, s. 719.

⁴⁸ Lübbe Herman, "Religion and Politics in Process of Modernisation," **Politics Religion and Ideology**, 1(6), 2005, s. 53.

⁴⁹ Jack Miles, "Religion and American Foreign Policy," **The International Institute for Strategic Studies**, 1(46), 2004, s. 24.

⁵⁰ Erhan Akdemir, "11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırının Ardından İslam'ın Avrupa'da Algılanışı," **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 1(8), 2009, s.3.

1.3 Din ve Dış Politika

Dini inançların uluslararası ilişkilerde var olan güç tanımıyla olan ilişkisi, dış politikayı ve sistemi nasıl etkilediğini göstermektedir. Dinin dış politika üzerindeki etkisi uluslararası ilişkilerin önemli tartışmalarından biridir. Bazı çevreler dini inanışların doğrudan ve keskin etkisini savunurken, diğerleri sınırlı ve dolaylı yansımaların olduğunu desteklemektedir.

Guth dış politikayı açıklamak için başvurulan en önemli kaynaklardan birinin din olduğunu belirtirken,⁵¹ Oran, dini inançların bir üst kurum olduğunu ve uluslararası ilişkileri tek başına yönetemeyeceğini, fakat kamuoyunu ve aktörleri etkileyebildiği için dış politikada çarpan etkisi yaratmakta olduğunu ifade etmiştir.⁵² Jelen de, dinin dış politikadaki etkisinin çok sınırlı olduğunu savunanlar tarafında yer almıştır.⁵³ Laçiner'e göre ise, ulus fikirleri dost ve düşman algısını şekillendirmektedir ve din ve milliyetçilik bu fikirlerin oluşumunu sağlayan iki ana faktördür.⁵⁴ Çolakoğlu da, dini inanışların başlı başına dış politikayı etkilemede yetersiz olduğunu belirtmekte, kültür, kimlik, baskı grupları ve kamuoyunun yanı sıra, stratejik, askeri ve ekonomik çıkarların dış politikanın yapım sürecini belirlediğini vurgulamaktadır.⁵⁵

Din ve dış politika etkileşimini daha iyi anlayabilmek için dinin birey, toplum ve aktörler üzerindeki etkisini vurgulamak gerekmektedir. Bu konu üzerine birçok araştırmaya imza atan Sandler ve Fox tartışmalar ışığında dinin dış politikayı dört farklı biçimde etkilediğini belirlemişlerdir.

1. Din birey ve toplum kimliğini doğrudan etkilediğinden, sistemi de etkileme gücüne sahiptir.

⁵¹ Jody Baumgartner, Peter Francia ve Jonathan Morris, "A Clash of Civilizations? Influence in Middle East," *Political Research Quarterly*, 2008, s. 171.

⁵² Benay Yakışır, "**Din ve Dış Politik Etkileşimi ve bu Etkileşimin AB Entegrasyon Programına Yansımaları**", 2011, s 45.

⁵³ Baumgartner, Francia ve Morris, "A Clash of Civilizations? Influence in Middle East," 2008, s.171.

⁵⁴ Benay Yakışır, "**Din ve Dış Politik Etkileşimi ve bu Etkileşimin AB Entegrasyon Programına Yansımaları**", 2011, s 46

⁵⁵ Çolakoğlu, Şahin, "Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği," *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2007, s. 72

2. Benimsenen inanç sistemleri, bireyin ve toplumun hareketlerine yön verir. Bireyin eylemleri inanç sistemiyle açıklanır, din de en temel inanç kaynağı olduğundan eylemlerin zeminini oluşturur. Dini doktrinler sistemi etkiler, her dinde var olan ayrı doktrinler politikayı etkileme, sınırlandırma veya meşru gösterme etkisine sahiptir.
3. Din, yapılan eylemleri meşrulaştırma gücüne sahiptir. Genel olarak aktörlerin kullandığı bu yöntemle alınan kararlar ve eylemler, hem dış politika hem iç politikada din tarafından meşru kılınmaktadır.
4. Dini kurumların ve grupların aynı zamanda aktörler üzerindeki etkisi, dinin gücünden kaynaklanmaktadır. Laiklik kavramının önemini yitirmesiyle birlikte dini gruplar ve kurumlar, aktörler üzerinde söz sahibi olabilme gücünü yakalamaktadır.⁵⁶

Fox ve Sandler yaptıkları bu çalışma ile dinin neden dış politika üzerinde önemli bir etkisi olduğunu açıklamaya çalışmışlardır. Böylece aslında bu konu ile ilgili önemli sorulara da cevap verilmişlerdir. Dinin dış politikayı etkileyen bir unsur mu yoksa, eylemleri meşrulaştıran bir kavram mı olduğu konusunda bir uzlaşma bulunmamaktadır. Kimilerine göre din dış politikayı etkileyen en güçlü araçlardan biridir. İkinci yaklaşıma göre ise din dış politikanın eylemlerini meşrulaştırmak için kullandığı bir araçtır.⁵⁷ Dinin meşrulaştırma aracı olarak kullanılması bile aslında dini inançların aktörler ve kamuoyu üzerinde ne denli güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Fox ve Sandler'e göre din meşrulaştırma gücüne sahip etkili bir olgudur ve dış politika tarafından kullanılsa bile bu dini inanışların dış politikayı etkilediğini göstermektedir.⁵⁸ Özetle, din meşrulaştırma gücü ile de dış politikayı etkileyecek unsurlara sahiptir.

Huntington, ulus kimlikleri ve medeniyetler üzerine çalışmalar yapmış olan bir diğer önemli isimdir. Huntington'a göre realizm'in çıkar çatışması anlayışı artık kültürel çatışma halini almıştır ve bahsedilen 8 medeniyet ile dünya sınırları çizilmiştir, İslamiyet ve Batı, bu medeniyetlerden sadece ikisini

⁵⁶ Fox ve Sandler, "The Question of Religion and World Politics," 2005, s. 295

⁵⁷ Çolakoğlu, Şahin, "Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği," 2007, s. 75

⁵⁸ Fox ve Sandler, "The Question of Religion and World Politics," s. 294.

oluşturmuştur. İslamiyet ve Batı arasındaki medeniyet çatışması, 21. yüzyılın Soğuk Savaş alternatifi olmuştur. Huntington, bu ifadeleri ile çok açık bir biçimde dış politikanın dini inançlardan nasıl etkilendiğini analiz etmeye çalışmıştır.⁵⁹

Huntington, Batı ile Doğu arasında bir çatışma olduğunu ve bu çatışmanın devam edeceğini öngörmektedir. Bu sorunun en temel sebebi ise iki kanat arasındaki kimlik, değer ve normların farklı dini inanışlarla şekillenmesidir.⁶⁰ Huntington'ın 1993 yılında yayınladığı “Medeniyetler Çatışması” çalışması, akademik çevrelerde fikir ayrılıkları yaratmıştır. Huntington, tüm çatışmaların din ve kültür kavramına bağlanmasını eleştirerek çatışmaların altında yatan gerçek sebebin din ile birlikte ekonomik, sosyal ve politik haksızlıklara dayandığını ifade etmektedir. Ayrıca, Huntington'ın her ulusu bir din medeniyeti altında toplaması eleştirilmektedir. Tek bir İslam medeniyeti doğru bir genelleme midir? Ayrıca daha önceden de vurgulanıldığı gibi farklı medeniyetlerin işbirliği de uluslararası sistemde yer alan bir gelişmedir.⁶¹

Bazı akademisyenler, dış politikadaki çatışmaların medeniyetler çatışması olarak değil; devlet çıkarları çatışması olarak algılanmasını daha doğru bulmuşlardır.⁶² Görüldüğü gibi farklı görüşler olsa bile yeni yüzyılda dinin dış politika üzerinde sınırlı veya güçlü bir etkisi olduğunda mutabık kalınmıştır. Özetle, din bir şekilde dış politikayı sınırlı veya etkili biçimde etkilemektedir.

1.3.1 Din ve Kimlik

Uluslararası sistemde, tarih süresince devletlerin belirli amaçlar doğrultusunda işbirliği veya çatışma içerisinde olduğu görülmektedir. Sistemi inceleyen teorilerin önemli bir kısmı ulusal çıkarların önemine vurgu yapmaktadır. Fakat Soğuk Savaş sonrası oluşan sistemde kimlik farklılıklarının etkisi görülmektedir. Kant ve Hegel kimliğinin sağlam temellerde oturtulması için

⁵⁹ Engin İ. Erdem, “The ‘Clash of Civilizations’: Revisited after September 11,” **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, 2002, s. 84.

⁶⁰ İbid, s. 89.

⁶¹ İbid, s. 90.

⁶² İbid, s. 92.

“öteki” tanımının ne denli güçlü bir faktör olduğu konusunda hemfikirlerdir. Schmitt ise kimliğin en iyi tanımının ötekine kıyasla anlaşılabilirliğini savunur.⁶³

Kimlik farklılıklarının keskinleşmesi ve “diğeri” tanımının daha fazla izole edilmesi uluslararası sistemde gerginliklere yol açmaktadır. Lebow’a göre; milliyetçilik kavramı kimlik farklılıkları ile belirlenmiştir. 1. Dünya Savaşı, 2. Dünya Savaşı ve Soykırım trajedilerinin altında hep bu sebep yatmaktadır.⁶⁴ Geçtiğimiz yüzyılda etnik kimlik ve ideolojik kimlik farklılıklarının çatışmaların kaynağı olarak görülmesine rağmen, 21. yüzyılda dini kimlik dış politikada yeni bir aktör olarak gücünü hissettirmeyi başarmıştır.

Dini kimlik ve dış politika ilişkisini daha iyi anlayabilmek için ABD örneğine dönmemiz gerekmektedir. ABD ulusal kimliği dini inanışların fazlasıyla etkisi altında kalmıştır ve dünya görüşleri de bu doğrultuda şekillenmiştir. Amerikalılar düzeni sağlamak ve korumak adına Tanrının seçtiği bir millet olduklarına inanmışlardır. “Kötü”lüğe karşı “iyi” olanı temsil eden ABD, her dönemde bu algıyı inşa etmiştir. Nitekim, bu çerçevede, Franklin Roosevelt Japonya’yı ve Almanya’yı şeytanlaştırmıştır, tıpkı Soğuk Savaş döneminde SSCB’nin ve yeni dönemde İran’ın şeytan ilan edildiği gibi.⁶⁵

Pakistan ve İsrail devletleri, dini kimliği açıklamada kullanılan önemli örneklerdendir. Ziya-Ül Hak, Pakistan’ın en az İsrail kadar ideolojik bir devlet olduğunu savunur: “Nasıl ki Yahudi kavramı olmadan İsrail olamazsa, İslamiyet olmadan da Pakistan olamaz.”⁶⁶ Türkiye ve İran gibi Müslüman ittifak devletleri tanımına rağmen, Pakistan’ın İsrail’in bağımsızlığın tanımaması, ülkenin sahip olduğu dini kimliğin etkili olduğunu göstermektedir.⁶⁷ İran da, dini kimliği ile göze çarpan bir ülke konumundadır.

İran devriminden sonra ABD ile yaşanan gerginlikler, ülkenin dini kimliğini güçlendirirken, dinin dış politikaya etkisini arttırmaktadır. İki ülke için de aynı gelişmelerin söz konusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İki

⁶³ Richard Lebow, “Identity and International Relations,” **David Davies Memorial Institute for International Studies**, 2008, s 474.

⁶⁴ İbid, s. 487.

⁶⁵ Miles, “Religion and American Foreign Policy,” 2004, s. 152.

⁶⁶ Çolakoğlu, “Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği,” 2007, s.62.

⁶⁷ Şahin, Mehmet, “Dinin Dış Politika Aracı Olarak Kullanılması: 1998 Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası,” **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, 2007, s. 27.

ülkenin dış politikası birbirleri arasında olan çekişmede üstünlük sağlamak üzerine kurulmuştur. İran dış politikası 3 amaç çerçevesinde şekillenmektedir: devletin çıkarlarını korumak, Müslüman dünyası ile olan ilişkileri geliştirmek ve ABD-AB baskısına rağmen geri adım atmayarak nükleer programlara devam edebilmek. Haynes'e göre İran, ülke içerisindeki nükleer gelişmeleri devam ettirebilmek için gereken cesareti, gücü ve meşruluğu yine dini kimliğinden almaktadır.⁶⁸

1.3.2 Dış Politikanın Meşrulaştırıcı Olarak Din

Daha önce verilerde de vurgulandığı gibi dini inançların, aslında dış politika üzerinde bir etkisinin olmadığı, sadece eylemleri meşrulaştırmak için kullanılan bir araç olduğu görüşü de savunulmaktadır. Aktörler, eylemlerinin destek görmesi ve ulusal-uluslararası sistemde politikalarının meşrulaşması için dini inançları kullanmaktadırlar. İslamcı terörist grupların üyeleri intihar saldırılarında kendileri ile birlikte birçok kişinin ölümüne sebep olmalarına rağmen İslam içerisinde var olan *cihat* kavramına dayanarak eylemlerinin meşru olduğunu iddia etmektedir.

İlahi misyon yüklendiğine inanan ABD'de de iç ve dış politikadaki eylemlerinin destek görmesi için dini meşrulaştırma yoluna sıkça giden aktörler bulunmaktadır.⁶⁹ Amerikan siyasetçileri; Roosevelt, Eisenhower, baba ve oğul Bush, Rumsfeld ve Ashcraft ABD'nin girmiş olduğu çatışmaları "iyi" ve "kötü" arasında gerçekleşen savaşlar olarak yorumlayarak, her fırsatta Tanrının bu çatışmalarda tarafsız olmadığını, ABD'nin yanında olduğunu vurgulamışlardır.⁷⁰ Savaşta dini vurgular yaparken, destek toplamak tek amacı olmuştur. O döneme, "Hıristiyan Tanrı" algısı damgasını vurmuştur. Eisenhower; "Tanrı geldiği zaman, komünizm gitmek zorunda kalacaktır" sözüyle Hıristiyan Tanrının onların

⁶⁸ Haynes, Jeffrey, "Religion and International Relations After 9/11," **Democratization**, 2005, s. 98

⁶⁹ Warner, Carolyn ve Manfred, Wenner, "Thinking about the Role of Religion in Foreign Policy: A Framework for Analysis," **Foreign Policy Analysis**, 2001, s. 114.

⁷⁰ Miles, Jack, "Religion and American Foreign Policy," **The International Institute for Strategic Studies**, 2004, s. 24.

yanında yer aldığına olan inancını belirtmiştir.⁷¹ Amerikan siyasetçileri; Roosevelt, Eisenhower, baba ve oğul Bush, Rumsfeld ve Ashcraft ABD'nin girmiş olduğu çatışmaları “iyi” ve “kötü” arasında gerçekleşen savaşlar olarak yorumlayarak, her fırsatta Tanrının bu çatışmalarda tarafsız olmadığını, ABD'nin yanında olduğunu vurgulamışlardır.⁷²

⁷¹ Warner ve Manfred, “Thinking about the Role...,” s. 114.

⁷² Miles, “Religion and American Foreign Policy,” s. 25.

BÖLÜM II

RUSYA FEDERASYONU VE İSLAM DÜNYASI

2.1 Rusya`da İslam`ın Tarihsel Gelişimi

İslam Rusya'da en yaygın ikinci büyük dindir. Hali hazırda İslam Rusya'nın büyük bir arazisinde ahalî arasında geniş yayılmıştır. Tahmini verilere göre Rusya'da bu dine 25 milyon kişi itikad etmektedir.⁷³

Rus topraklarında İslam'ın varışı 7-8. yüzyıllarda Arap Hilafeti'nin yaygınlaşmasıyla gerçekleşmiştir. 7. yüzyılın ortalarında ilk Müslüman grupları Azerbaycan topraklarından geçerek 642-43 yıllarında modern Dağıstan bölgesinde bulunan Derbent kentine gelmişlerdi. Aynı dönemde Araplar Merkezi Asya'yı fethedip, Arap hilafetinin bünyesine dahil ettiler. İslam bu dönemde Kuzey Kafkasya ve Dağıstandan başlayarak Volga boyunca geniş bir alanı kapsamıştır.⁷⁴

7-9. yüzyıllarda Aşağı Volga, Kuzey Kafkasya ve Karadeniz çevresi gibi geniş arazileri kapsayan Türk Hazar Kağanlığı'nın devlet dini Yahudilik olmasına rağmen, İslam'ın burada çok büyük etkisi olmuştur. Bazı araştırmacılara göre, Müslümanlık burada en yaygın dini mezhep olmuştur.⁷⁵

İslam diğer büyük devlet olan İdil Bulgarlarının Orta Volga bölgesinde 9. yüzyılın sonlarında resmîen kabul edilmiştir. Artık onun varlığının ilk dönemlerinden itibaren hükümdarlar İslama ilgi göstermeye başlamışlar. Örneğin, tarihten bilinen ilk ünlü Bulgar knyazı müslümandı.⁷⁶ Fakat hakimiyeti pekiştirmek, hükümdarların nüfuzunu artırmak ve Bulgar tayfalarını tek bir devlet altında birleştirmek için resmî ve genel din olarak İslamiyet'i kabul etmek gerekiyordu. Bunun için Müslüman devletin başkanı Bağdat halifesine müracaat

⁷³ Riyad Makaev Rusya`da İslam ve Müslümanlar <http://www.dogruhaber.com.tr/Haber/Rusyada-Islam-ve-Musulmanlar58998.html> (Erişim tarihi 21.02.2014)

⁷⁴ Ланда Р.Г. “Ислам в истории России”. - М., 1995.s. 3 (Landa. R.Q, “İslam v istorii Rossi”, М., 1995, s. 3)

⁷⁵ İbid., s 4

⁷⁶ Владимиров Н.Г. “Ислам в России”. - М.,1996. s. 12 (Vladimirov N.Q.,” İslam v Rossi”, М.,1996, s 12.)

etmek zaruri idi. Ve Almas bunu gerçekleşirdi, o, ülkesinde İslam ilkelerini oluşturmak ve halka bu dini eğitim öğretmede ona yardımda bulunması için halifeye elçi göndermiştir.

922 yılında İdil Bulgaristan'ında İslam dini kabul edilir.⁷⁷ 12. yüzyıla kadar bu devlet, herkes tarafından kabul edilen, sufizmin etkin geliştiği Müslüman merkezine dönüşmüştür. Ama İslam'la beraber Bulgaristan'da Hıristiyanlık ve Budizm'in de geleneksel inançları kalmaktaydı.

1236 yılında Volga Bolqarsitanı Tatar-Moğol ordusu tarafından dağıtıldı ve bölge Altın Ordu devletine birleştirildi. Devletin ortaya çıkmasına kadar burada dini hoşgörü vardı ve geleneksel olarak Budizm, Hristiyanlık, Yahudilik, İslam gibi dinler de mevcut olmuştur. Bu durum ilk Moğol hanlarının faaliyetine uygun geliyordu. Ama çok yakında burada İslam'ın savunması izlenmeye başlanmıştır. 1256 yılında Batı Hanın kardeşi Berke Han tahta çıkması ile Müslümanlığı kabul etmiştir.⁷⁸ Bu olay 14. yüzyılın başlarında dönemin tarihi ansiklopedisi kabul edilen, Mısır tarihçisi Navuryanın eserinde kaydedilmiştir: "O, (Berke Han) Cengiz Han'ın soyundan olup islamı kabul eden ilk insan olmuştur. Bekre hana kadar o nesilden birinin Müslüman olduğunu kanıtlayan bilgi bize gelip ulaşmamıştır. O müslüman olduktan sonra halkın da büyük bir kısmı İslam'ı kabul etmiştir. " ⁷⁹

1314 yılında Üzbek Han'ın hakimiyeti döneminde İslam Altın Ordunun baskın dinine dönüşür. Bu da öncelikle başta Budizm olmak üzere, diğer dinlerin suqutuna yol açıyor. Hıristiyanlık artık İslam ehkamlarına göre daha az etkiyle üzleşirdi. Bu çatışma 14. yüzyılın sonlarından başlayan ve Ruslarla Altın Ordulular arasında giden mücadelede daha açık bir şekilde görünüyordu. Bu dönemde "Müslüman Tatarlar" ve "Hıristiyan Ruslar" gibi muhalif grupların olması da bunu kanıtlıyordu.

15. yüzyılda Altın Ordu birkaç bağımsız hanlıklara parçalandı, bunlardan biri Rus knyazlıqları ile daha yoğun ve düzenli ilişki barındıran Kazan Hanlığıydı.

⁷⁷ Владимиров Н.Г. "Ислам в России". - М.,1996. с. 12 (Vladimirov N.Q., "İslam v Rossi", М.,1996, s 12.)

⁷⁸ İbid., s 13.

⁷⁹ Абдулатипов Р.Г. "Судьбы ислама в России: история и перспективы." - М., 2002. с 17 (Abdulatipov R.Q, "Sudbi islama v Rossii", М, 2002, s 17.)

Nüfusu esasen müslümanlaşmış Bulgar soyundan olanlardan oluşuyordu. Sadece şunu demek yeterlidir ki, o dönemde burada 5 büyük cami faaliyet göstermiştir.⁸⁰ Devlette önemli rol oynayan İslam ruhanilerinin katıldığı kurultay da bu camilerin birinde düzenleniyordu. Burada İslam'ın mistik yönlendirilmesinde sufizmin büyük etkisi olmuştur. Son yüzyıllarda burada sufi şeyhlerine de saygı gösteriyorlardı.

Moskova devletinin İslam'la tanışması esasen büyük Tatar asillerine hizmet etmeye gelenlerle iletişim zamanı baş vermiştir. 1445 yılında Kazan Hanlığı'ndan olan çar Kasım'ın önderliğinde bir grup tatar Orta Volga boyu topraklarını ele geçirmiş ve Oka nehri üzerinde Kasım xanlığını kurmuştur.⁸¹ Buraya gelen Müslümanlar kendi istedikleri gibi meskunlaşır, Rus şehirlerinde camiler inşa eder, çok da büyük olmayan Orta Volga boyu şehirleri yönetir, idari görevlerde çalışıyorlardı. Onlar artık açıkça ve hiç bir kısıtlama olmadan kendi dini ayinlerini icra ediyorlardı.

16. yüzyılda Kazan ve Astarhan'ın işgali, Nogay knyazlığının ve Sibiryա Hanlığı'nın fethi bazı Müslüman topluluklarının Rus devletinin bünyesine dahil olmasına neden olmuştur. Bu dönemde Rusya yönetimi tarafından Müslüman ahalisi düşman olarak kabul ediyor ve onların etkilerini mümkün olduğunca sınırlamak istediği için birkaç stratejik bölgeden onları sıkıştırıp çıkarıyordu. Camiler ve başka dinsel merkezler imha edilmekte ve yetkililer tarafından onların yeniden inşasına yasaklanıyordu. İslam misyonuna karşı sert engeller uygulanmakta, Hıristiyanların "sünneti" ne göre misyonerler ölüm cezası ile tehdit edilmekteydi. Tüm bu gelişmeler, Sibiryа, Başkurdistan, Güney Urala göç akımları ile ve Tatarlar, başkırdlar gibi Müslüman halkların XVI - XVIII yüzyıllarda iktidara karşı isyanlara sebebiyet vermiştir.⁸²

1. Petro döneminde İslam'ın daha derinden incelenmesi için araştırmalara başlanmıştır. Bu çerçevede, 1716 yılında Kur'an ilk kez Rus diline tercüme

⁸⁰ Жатынев . Т. Е. «Ислам в России: Вехи Истории», М. 2010, с 8. (Jenitev.T.E, “İslam v Rossii: Vexi İstorii” , М. 2010, s 8.)

⁸¹ Ермаков И., Микульский Дм. “Ислам в России и Средней Азии”. - М., 1993. (Ermakov İ, “İslam v Rossi i Sredniy Azii” М. 1993, s 16)

⁸² Ланда Р.Г. “Ислам в истории России”. - М., 1995. с 12. (Landa R.Q., “İslam v istorii Rossii”, М 1995, s 12)

edilmiştir. Ama İslami mezheplerinin serbestçe yayılmasına sınırlar konuluyordu. 1731 yılında "Kazan ve Nijni Novgorod Müslümanları için komisyon" oluşturulmuştur.⁸³ Kısa bir sürede bu kurumun girişimiyle eveller yıkılan camiler artık hükümetin izni olmadan tekrar inşa edilmekteydi.

Daha ilk zamanlardan itibaren, kitlesel Hristiyanlaştırma hareketine maruz kalan Müslümanların büyük bir kısmı bu duruma isyan ederek göçe zorlanmış, mescit ve medreselerin yapılması yasaklanmıştı. İlhak edilen yeni topraklardaki Müslüman nüfusun Hristiyanlaştırılması amacıyla 1731-1764 yılları arasında kurulan bir komisyon, Müslümanların yaşadıkları köyleri dolaşarak mezarlıkları ve camileri tahrip etme, dini kitapları yakma gibi benzeri faaliyetlere girişmiştir. Ayrıca 1742 yılında çıkarılan bir kanun ile Kazan'daki 536 caminin 418'i yıktırılmıştır.⁸⁴ Bu süreçte Hristiyan olmamakta direnen Müslüman nüfus hapis ve işkenceye maruz kalırken, bu dönemde görünüşçe Hristiyan olanların sayısı oldukça fazlaydı. Kişilere haftada bir kere Hristiyanlık öğretmek için bir papaz gelirdi. Bu insanlar papaz geldiği zaman boyunlarına haç taksalar da, papaz gittikten sonra haçı çıkarıp namaz kılar, oruç tutar ve diğer ibadetlerini yaparlardı.⁸⁵

Müslümanlara karşı daha yumşak tavır 2. Katerina'nın hakimiyeti yıllarında (1762-1796) olmuştur. 2. Katerina döneminde, İdil-Ural bölgesinde Müslüman ahalinin baskya isyanının rejime sürekli bir tehlike oluşturacağı düşüncesiyle, dini ve dünyevi haklardan mahrum bırakılan bu insanlara bazı hakların verilmesine karar verilmiştir. Bu çerçevede, Orenburg vilayetinin Ufa şehrinde bugün halen hizmet veren müftülük ve şer'i mahkeme kurulmasına müsaade edilmiştir. Bu yapı bir müftü ve üç kadıdan ibaret dini, şer'i ve adli bir kurum olup günümüze kadar gelmiştir. İmam, müderris ve öğretmen olacak kimseler bu kurumda sınav yapıldıktan sonra atanıyorlardı. Sürekli istila ve istimlak düşüncesinde olan Katherina, her an içgüvenliği korumaya gayret etmişti. Bu çerçevede, topraklarında yaşayan Müslümanlara birçok güvence vermiş olan

⁸³ Абдулатипов Р.Г. "Судьбы ислама в России: история и перспективы". - М., 2002. s. 28 (Abdulatipov R.Q, "Sudbi islama v Rossii", M, 2002, s 28)

⁸⁴ Малашенко А.В. "Исламская альтернатива и исламский проект." - М., 2006. s. 34 (Malaşenko A.V., "İslamskaya alternativa i islamskiy proyekt" M 2006, s, 34)

⁸⁵ İbid., s 35.

2. Katherina'nın başlattığı bu ılımlı politika, sonraki çarlar tarafından da devam ettirilmiştir.⁸⁶

Nitekim, Müslümanların hayatında daha önce uygulanan bir sıra sınırlamalar iptal edilmiştir. 1773 yılında kabul edilen "Bütün inançlara hoşgörü, yasal ibadet evlerinin inşası, ticaretle uğraşma izni ve tüm bunların laik hakimiyete verilmesi", yasa ile cami inşalarının yapımı, Müslüman icmaları ile ilişkiler laik hakimiyetin sorumluluğuna verilmiştir.⁸⁷ Bu durum ülkenin bir çok yerinde camilerin inşa edilmesi ile sonuçmuştur. 1783 yılında Kırım Hanlığı'nın Rusya'ya ilhakıyla 2. Katerina Müslümanlar yaşayan bölgelerde tapınak ve diğer dinsel inanç yerlerinin kanunla korunması, aynı zamanda dokunulmaz olmasına söz vermiştir.

1788 yılında "Rusya'da tüm dini tabakaların yönetilmesi için Ruhani Meclisi kurulması hakkında" ve "Rusya'da müftülerin İslami yasalara göre tayin edilmesi" kanunu kabul edilmiştir.⁸⁸ Bundan sonra Müslüman din adamları hükümete daha çok destek vermeye başlamıştır. Aynı zamanda, Müslümanlara nüfussuz toprakların alınmasına da izin verilmiştir. Müslümanları kontrol etmek için böyle bir birim kurumun oluşturulması aslında, Müslüman geleneğine özgü olmasa da, bu, Rus devletinin özelliklerini ve dini yaşamı tamamen kendi kontrolüne alma amacını yansıtıyordu. Merkezi kurumu kontrol etmek çok sayıda Müslüman toplumu yönetmekten daha kolaydı. Bu Ruhani Meclisini yönetenler resmi makamlar tarafından tayin edilen, 5 veya 6 şeriat hakimleri olan müftüler arasından seçilirdi.

1800 yılında Müslüman dini edebiyatlarının basılmasına ilişkin tüm kısıtlamalar iptal edilmiştir. 1832 yılından itibaren İslam konularla ilişkin denetim İçişleri Bakanlığına devredilmiştir. Son olarak, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Müslüman din adamları devlet kontrol sistemine dahil edilmiştir. Bu sistemde yer alan dini temsilciler çok iyi ücret almakta, serbest ve ücretsiz olarak hacca

⁸⁶ Ермаков И., Микульский Дм. **“Ислам в России и Средней Азии”**. - М., 1993. с 20 (Ermakov I, "İslam v Rossi i Sredniy Azii" M. 1993, s 20)

⁸⁷ Малашенко А.В. **“Исламская альтернатива и исламский проект.”** - М., 2006. с. 20 (Malaşenko A.V., "İslamskaya alternativa i islamskiy proyekt" M 2006, s, 20)

⁸⁸ Ислаев Ф.Г. **“Ислам и православие в Поволжье XVIII столетия. От конфронтации к терпимости.”** - Казань, 2001.с. 38 (İslayev F.Q., "İslam i provaslavie v Povolje XVIII stoletiya. Ot konfrontaçii k terpimosti", Kazan, 2001, s 38)

gidebilmekte, aynı zamanda camiler, medreseler inşa edebilmekte ve baskılar yapabilmekteydiler. 1846 yılında Ruhani Meclisi Orenburq İslam Ruhani Meclisi'ne dönüşmüş ve Orta Asya dışında, tüm Rusya İmparatorluğu'nda tanınmıştır.⁸⁹ Rusya Müslümanlarına tek kontrol sisteminin oluşturulmasından vazgeçilmesi yetkililerin böyle bir örgütün devlete önemli şekilde etki edebilme korkusundan kaynaklanıyordu. Rusya İmparatorluğu'nun İslama ilişkin siyaseti Müslümanlar dinlerini serbestçe yaya bileceği, fakat, bunun Ortodoks kilisesinin otoritesine zarar verilmesinin engellenmesi biçiminde belirlenmiştir.⁹⁰

19. yüzyılın başlarında Kuzey Kafkasya'nın Rusya'ya ilhakıyla bu bölgedeki Müslümanlarla Çar yönetimi arasında sorunlar oluşmaya başlamıştır. Bu bölgede İslam'ın otoritesi daha Arap işgalleri sonucunda oluşmuştu. Onu ilk olarak Dağıstan halkları kabul etmişlerdi. 685-86 yıllarında Araplar Derbend'i işgal etmiştir. O tarihten itibaren Kuzey Doğu Kafkasya'da islamlaşmanın merkezi olan Derbent, sonradan "Bab el Cihad" adını almıştır. 722-23 yıllarında Arap ordusu Cerrah'in komandanlığı ile Dağıstan'ın iç bölgelerine girmiştir. Arap Hilafatının Dağıstan'da güçlenme girişimleri başarısızlıkla sonuçlansa da, burada İslam'ın yayılması devam etmiştir. 14. yüzyıla gelindiğinde İslam artık Dağıstan'da Avarlar arasında yaygınlaşmış, bazı dağlık gruplar İslam'ı dah sonradan kabul etmişlerdi.⁹¹

13-14. yüzyıllarda İslam artık Batı Kafkasya'yı da etkilemeye başlamış ve 16-17. yüzyıllarda Kabarda'ya, ordan da Osetya'ya yayılmıştır. Fakat, Osetya'da ahalinin az bir kısmı İslam'ı kabul etmiş, çoğunluk ise pravoslavlığı benimsemiştir.

Batı Kafkasya halklarının islamlaşma süreci esasen bu bölgede Osmanlı Devletinin askeri siyasi faaliyetleriyle ilişkiliydi. 1717 yılında Osmalı Sultanı 4. Murad Kırım hanı Devlet Giray ve Gazi Giray'a İslam'ı Çerkezler arasında yayması için emir vermiştir. Kuban ve Terek nehirleri çevresindeki köylerde

⁸⁹ Ислаев Ф.Г. **“Ислам и православие в Поволжье XVIII столетия. От конфронтации к терпимости.”** - Казань, 2001.с. 38 (İslayev F.Q., “İslam i provaslavie v Povolje XVIII stoletiya. Ot konfrontaçii k terpimosti”, Kazan, 2001, s 38)

⁹⁰ İbid., s 39.

⁹¹ Ермаков И., Микульский Дм. **“Ислам в России и Средней Азии”**. - М., 1993. с.25 (Ermakov İ, “İslam v Rossi i Sredniy Azii” M. 1993, s 25)

iskan eden ahalinin çoğu İslam'ı kabul etmekten imtina etmişlerdi. Batı Kafkasya'daki Türk halkları ise İslam'ı daha sonra kabul etmişlerdi. 18. yüzyılın ortalarında Balkarlar, 1782 yılında ise Karaçaylar.⁹² Artık 18. yüzyılın sonlarında Batı Kafkasya'da İslam'ın konumu ciddi biçimde güçlenmişti.

18. yüzyıldan itibaren Kafkasya'da sufizm öğretileri çok yaygınlaşmaya başlamış ve İslam'ın yeniden dirçelib canlanmasında böyle bir fikir oluşmuştur ki, Kafkasyalılar Rusya'nın boyunduruğu altına geçtikten sonra islam hem manevi, hem de siyasi açıdan dirçelmişti. Sufizm düşünceleri burada müridizm adı altında yayılıyordu. Müritlerin sayısı giderek artmaya başlamış ve 15000'e ulaşmıştır. Müritlerin lideri 1830 yılında Gazi Muhammed'in kendisini imam ilan etmesiyle Ruslar ve onun müttefiklerine karşı "cihad" adı altında kutsal savaş ilan etmiştir. Onun ölümünden sonra 1834 yılında, sonradan tüm Kafkasya'ya büyük etki göstermiş, imam Şamil'in liderliğinde yeni bir hareket başlanmıştır. Şamil dünyevi ve dinsel bilgilere sahip insandı ve toplumda şariat kuralları hakkında karar verme yetkisi sadece ona mahsustu. O, İmamet'in yönetimi için genişletilmiş sistem oluşturmaktadır. Şariat ilkeleri sosyal ilişkilerin düzenleyicisi olmuştur. Yalnız 1864 yılında Kafkas savaşının bitmesi ile müridizmin etkisi belirgin ölçüde azalmış oldu.

19. yüzyıldan itibaren özellikle Volga ve Kırım Tatarları başta olmak üzere, Rusya Müslümanları arasında "ceditçilik" adı altında sosyal-siyasal ve entelektüel hareket başlamıştır.⁹³ Ceditçiler çağdaş uygarlığın avantajlarını eğitim ve öğretim yolu ile tüm molla ve müminlere göstermeye çalışıyorlardı. Geniş anlamda ceditçilik - bilimin, eğitimin yaygınlaşmasını, Türk dili ve edebiyatının gelişimini, dünyevi disiplinin öğretilmesini, kadınların eşit haklara dayalı olmasını destekleyen ve teşvik eden hareket olmuştur.

Rusya Müslümanlarının önde gelen temsilcileri 1905-17 yılları arasında dini, siyasi ve kamusal haklar elde etmek amacıyla yeni okullar açmak ve çeşitli yayınlar neşretmek gibi önemli faaliyetlerde bulundular. Özellikle Gaspıralı

⁹² Жатышев . Т. Е. «Ислам в России: Вехи Истории», М. 2010, с 16. (Jenitev.T.E, "İslam v Rossii: Vexi İstorii", М. 2010, s 16)

⁹³ Ислаев Ф.Г. «Ислам и православие в Поволжье XVIII столетия. От конфронтации к терпимости». - Казань, 2001. с.42 (İslayev F.Q., "İslam i provaslavie v Povolje XVIII stoletiya. Ot konfrontaçii k terpimosti", Kazan, 2001, s 42)

İsmail tarafından Kırım'da başlatılan usul-i cedid mektepleri ülkenin her tarafına yayıldı. Ancak Müslümanların bu tür faaliyetlerini artırmasından rahatsızlık duyan dönemin hükümeti bazı okulları ve pek çok yayını yasakladı, önde gelen çok sayıda ismi hapis veya sürgüne yolladı.⁹⁴

Devlet Duması'nın 4. döneminde (1907-1917) Müslüman bölgelerinden olan vekiller da seçilmiş ve onların arasından olan ruhani sınıfının temsilcileri Müslüman Fraksiyonu'nu oluşturmuştur. Şubat devriminden sonra Rusya'da İslam'ın etkinliği belirgin seviyede güçlenmiştir. 1917 yılında Rusya Müslümanları Kurultayı düzenlenmiş ve burada Rusya Müslümanlarına denetleyen Dini İşler İdaresi'nin üyeleri seçilmiştir. Merkezi Müslüman Konseyi siyasal örgütü oluşturulmuştur. Rusya genelinde Müslümanlar siyasi özerklik verilmesi ve İdil - Ural devletinin kurulması önerildi. Temmuz 1917 Temmuz – Nisan 1918 arasındaki dönemde bunun gerçekleştirilmesi için bazı adımlar atılmıştır. Aralık 1917'de Müslümanların dini inançlarını, milli ve kültürel kurumlarını özgür ve dokunulmaz ilan eden "Rusya ve Doğu'nun tüm Müslüman işçilerine ..." adlı karar yayımlanmıştır. Böylece, Rus yönetimi Müslümanlar arasında hükümete daha çok destek almayı amaçlıyordu.⁹⁵

Kuzey Kafkasya'da ise Şubat devriminden sonra sufi şeyhlerinin başkanlık ettiği ulusal-dinsel hareketler güçlenmeye başlamıştır. Bu hareket Bağımsız Dağlı Cumhuriyeti'nin kurulmasını amaçlıyordu. Bu konuda ilk düşünce 1918 yılının Mayıs ayında beyan edilmiştir. İç savaş yıllarında bu bölgedeki Müslümanlar "tek ve bölünmez Rusya" fikrini savunan "beyaz hareket" a karşı çıktılar.⁹⁶1921 yılında Bolşevikler üzerindeki galibiyetten sonra bağımsız Dağlı Cumhuriyeti kuruldu.

⁹⁴ Жатынев . Т. Е. «Ислам в России: Вехи Истории», М. 2010, с 27 (Jenitev.T.E, “İslam v Rossii: Vexi İstorii”, М. 2010, s 27)

⁹⁵ Асадуллин Ф.А. “Мусульманские духовные организации и объединения в Российской Федерации”. - М., 1999.с 58 (Asadullin F.A., “Musulmanskie duchovnie orqanizacii i obedineniya v Rossiskoy Federacii”, М 1999, s. 58..)

⁹⁶ Ахмадуллин В., Мельков С. “Государственно-исламские отношения в России. История. Теория, Механизмы.” Военно-политические аспекты. - М., 2000. с.27 (Axmadullin V., “Qosudarstvenno – islamskie otnaşeniya v Rossii. İstoriya. Teoriya. Mexanizmi”, М, 2000, s 27)

Yalnız kısa bir zaman sonra 1920`li yılların ortalarında Sovyet yönetimi İslam dini ve kültürünün engellenmeye, zorla ateizmi teşvik etmeye, Arap dilinde yazılmış, sonradan Latin ve Kirilce`ye alfabe ile basılmış İslam dini kitaplarını imha etmeye başlamıştır. Son yıllarda ise yaklaşık 12000 cami kapatıldı veya söküldü,% 90 kadar molların bu dine ibadet etmeleri engellendi. Stalin terörü sırasında 30-50.000 Müslüman imha edildi ki, bu da, yaklaşık islam dini tabakasının yarısı demektir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Sovyet yönetimi dinsel siyasette bir takım değişiklikler yapmıştır. Bu çerçevede, Müslümanların yönetimi için 4 bölgesel Dini İşler İdaresi'nin kurulmasına izin verilmiştir. Rusya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) arazisinde, 1948 yılında 416, 1968 yılında ise 311 cami mevcut idi. Fakat bir çok camiler ve mollara yasadışı faaliyette bulunuyorlardı. Dini hayat kısmen yasal nitelik taşıyordu. İslam bu dönemde sosyal hayatta dile getirilmeyen ve ifade edilmeyen bir “ev dini” konumuna itilmiştir.⁹⁷

2.1.1 Çarlık Döneminde Rusya`nın İslam Politikası

İslam`ın, Orta Asya`ya girmesinde önemli bir dönüm noktası olarak görülebilecek 751 yılındaki Talas Savaşı sonrasında giderek bölgede hakim din haline geldiği bilinmektedir.^{98 99} Bu süreç sonrasında İslam gerek seçkin yüksek tabakalar arasında gerekse çoğunluğu oluşturan normal halk kitleleri arasında yerleşmiş ve asırlarca bölgenin Çarlık Rusyası`na işgaline kadar bu yapılanma devam etmiştir. Orta Asya`daki İslam anlayışı, yüzyıllardır eski Türk inanç ve geleneklerini de içeren bir tarzda devam etmiştir. Kendine özgü nitelikleri olan bu İslam anlayışının izleri bugün hala Orta Asya`da yaşamayı sürdürmektedir. Bölgenin İslamlaşmasında sufiliğin özel bir yeri bulunmaktadır. Konunun

⁹⁷ Силантьев Р.А. “Новейшая история ислама в России”. - М., 2007.с.48 (Silantev R.A., “Noveuşaya istoriya islama v Rossi”, М.,2007, s 48)

⁹⁸ Ермаков И., Микульский Дм. “Ислам в России и Средней Азии”. - М., 1993. с 25 (Ermakov İ, “İslam v Rossi i Sredniy Azii” М. 1993, s 25)

⁹⁹ İslam dininin Orta Asya`da yayılması yerleşik ve göçebe/yarı-göçebe topluluklar arasında farklı derecelerde olmuş ve özellikle daha çok göçebe ağırlıklı bir yaşam tarzına sahip olan Kazak ve Kırgız boylarında İslamlaşma daha uzun bir zaman sürecinde gerçekleşmiştir. Daha yerleşik bir sosyal hayata sahip olan Özbekler ve Tacikler`de ise bu süreç çok daha hızlı gerçekleşmiştir.

uzmanlarının da ifade ettiği üzere, İslam'ın hem bir din hem de ulusal geleneklerle birlikte bir yaşam biçimi olarak varlığını halk arasında sürdürmesinde sufi tarikatler önemli rol oynamıştır. Sufiliğın kurumlaşması sonucunda ortaya çıkan tarikatlar İslam'ın yayıldığı coğrafyalarda olduğu gibi Orta Asya'da da oldukça etkili olmuşlardır. Bu tarikatların etkileri halk katında asırlardır yaşamayı sürdürmüş ve yeni görünümeler altında günümüze de ulaşabilmiştir.¹⁰⁰

Ruslar'la müslümanlar arasındaki ilk temas İdil Bulgarları'nın İslamiyet'i kabul ettiği X. yüzyılda başlamıştır. 4. İvan (Korkunç) 1552'de Kazan'ı ele geçirince Rus Devleti tarihinde ilk defa müslüman tebaaya sahip olmuştur. Daha sonra Astarhan (1556), Sibir (1598), Kırım (1783) hanlıklarının ortadan kaldırılması, 1810' lu yıllarda Kafkasya'nın ve 1847-1881 yılları arasında Türkistan'ın işgali Rusya'daki müslümanların sayısını arttırmıştır. Bu işgaller neticesinde özellikle Kafkasya ve Kırım'dan Osmanlı topraklarına büyük göçler yaşandı, boş kalan İslam topraklarına Ruslar ve Ukraynalılar yerleştirilmiştir. 1555'te kitlesel hıristiyanlaştırma hareketi başlatılmıştır. Bu hareketin gittikçe sertleşmesiyle Tatarlar ertesi yıl ayaklanmıştı. Fakat, isyan bastırılmış ve hıristiyan olmayı reddedenler Moskova dışına çıkarılırken, binlercesi kendi isteğiyle Sibiryaya ve Türkistan'a gitmiş, geride bıraktıkları topraklar Ruslar'a dağıtılmıştır.¹⁰¹

Bütün baskılara rağmen, İdil-Ural bölgesinde Hıristiyanlığı kabul eden müslüman sayısının bir türlü istenilen düzeye yükseltilememesi üzerine 1654'te din değiştiren gayri Ruslar'a 15 ruble ödemeye başlanmış ve hıristiyan olan Tatar beylerine çeşitli imkanlar sağlanırken hıristiyan olmayanlara öldüklerinde kendilerine yalnız hıristiyan akrabalarının mirasçı sayılacağı gibi baskılar uygulanmıştır. Baskılar neticesinde Tatar zenginlerinden bir kısmı Hıristiyanlığı kabul ettiyse de, bunlar müslümanlar tarafından dışlanmıştı. 1720-1791 yıllarında çıkarılan çeşitli kanunlarla Hıristiyanlığı kabul eden gayri-Ruslar askerlik

¹⁰⁰ Ali Yaman, "Sovyet Siyasi Tarihinde İslam ve Ateizm Mücadelesi", II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi

¹⁰¹ Артюшкин В.Ф. Религиозный фактор во внешней и внутренней политике России / В.Ф. Артюшкин // Обо-зреватель-Observer. - 2011. - № 2 (253).

hizmetinden ve üç yıl vergiden muaf tutulmuş, onların vergileri de müslüman kalanlardan alınmıştır.

1731-1764 yılları arasında "Yeni Din Değiştirenler Komisyonu" adlı bir kuruluşa bağlı misyoner ve askerler tarafından köyler dolaşarak müslüman mezarlıkları, camiler ve evler tahrip edilmeye, dini kitaplar toplatılıp yakılmaya başlanmıştır. 1742'de çıkarılan bir kanunla Kazan'daki 536 camiden 418'i yıktırılmıştır.¹⁰² Hıristiyan olmamakta direnen köylerin ahalisi hapse atılmış, işkenceye maruz bırakılmış ve sürgüne gönderilmiştir. Sonuçta, İdil-Ural bölgesinde diğer din mensuplarından toplam 406.792 gayri-Rus Çuvaş, Tatar, Mordov, Çeremiş, Umdurt hıristiyan olmak zorunda kalmış, bu nüfus arasında daha önce müslüman olanların sayısı sadece 3670'ti.

2. Katerina zamanında Rusya'da dinlere hoşgörüyle yaklaşılacağı resmen ilan edildi. Ural bölgesi müslümanlarının yoğun olarak destek verdikleri Pugaçev isyanında (1773-1775) söylem itibariyle dini hoşgörü konusunu işlemiştir. Bu gelişmede hıristiyanlaştırma faaliyetlerinden olumlu bir sonuç çıkmaması kadar, özellikle 1760'lı yıllarda ortaya çıkan müslüman ayaklanmaları da etkili olmuştur.¹⁰³ 1767-1768 arasında Moskova'da toplanan yasallaştırma komisyonu müslüman delegeler de içermiş ve bunların dile getirdiği bazı şikayetlerden yola çıkılarak 1773 beyannamesinin ilanı tahakkuk etmişti. Burada müslümanlara her yerde dinlerini serbestçe ve açıkça yerine getirebilecekleri vaad edilmekteydi. Kırım'ın resmen ele geçirilmesiyle (1783)¹⁰⁴ hıristiyan bir hükümdarın idaresindeki bir ülkede yaşamayı dinen uygun görmeyen ve kitlesel olarak vatanlarını terkederek Tatarlar'ın bir müddet sonra ekonomik bir gereklilik olarak yerlerinde tutulmak istenmesinin de etkisiyle İslam karşıtı politikadan tedricen vazgeçilirken bilhassa müslüman din adamlarının devlete ısıdırılması hususuna önem verilmiştir.

¹⁰² Асадуллин Ф.А. “Мусульманские духовные организации и объединения в Российской Федерации”. - М., 1999.с 65 (Asadullin F.A., “Musulmanskie duchovnie organizacii i obedineniya v Rossiskoy Federacii”, М 1999, s. 65.)

¹⁰³ Жатынев . Т. Е. «Ислам в России: Вехи Истории», М. 2010, с 27 (Jenitev.T.E, “İslam v Rossii: Vexi İstorii”, М. 2010, s 27)

¹⁰⁴ İbid., s 28

Cami yapımıyla ilgili yasaklamalar 18. yüzyılın ortalarından beri gevşetilmeye başlanmıştı. Çarıçenin 1767'de Kazan'ı ziyareti münasebetiyle ilk defa müslümanların parasal yardımıyla bir cami (bugünkü Mercani Camii).¹⁰⁵ yapımına izin verilmiştir.¹⁰⁶ Bu tarihten itibaren Kazan'ın pek çok yerinde kagir cuma camileri yükselmeye başlamış, bunların yanlarına genelde okullar ilave edilmiştir. Böylece, müslüman mahallelerinin oluşumu da artık resmîyet kazanmış oluyordu. 1785'te Rus hükümetinin maliyetini üstlendiği ilk cami ve medrese Orenburg'da yapılmıştır. 1789'da Ufa'da bir müftülük açılmıştır.¹⁰⁷ Bütün bunlar, hukuki statüde büyük bir değişiklik yapmaksızın din adamları vasıtasıyla müslümanları devletin yanında tutulmak istenmesinden kaynaklanıyordu. 1800'de Kazan'da açılan matbaa ile dini eserler basılmaya başlanmıştır. “Kuran'dan Seçilmiş Sureler” ve “İmanın Şartı” ilk basılan eserler arasında yer almıştır.

Ayrıca Tataristan'ın başkenti Kazan'ın, din adamları yetiştirilen ve dini kitaplar basılan bir merkez işlevi görmesi sağlanmış, örneğin, Sovyet dönemi kaynaklarındaki verilere göre, 1853-1859 yılları arasında Kazan'da 82 300 adet Kur'an, 77 500 adet de Şeriat-el-imam adlı kitaplar yayınlanarak Orta Asya ve Kafkaslar'daki müslümanlara dağıtılmıştır.¹⁰⁸ Görüldüğü üzere, halkın İslam'a olan bağlılığı, bu topraklarda uzun dönemli bir hakimiyet amaçlayan Ruslar için bu dinin kullanılması şeklinde uygulamaları da beraberinde getirmiştir. 2. Yekatrina'nın başlattığı ılımlı politika sonraki çarlar tarafından sürdürülmüş ve 1. Aleksandr Orenburg'da devlet parası ile bir cami yapılmasına, 2. Nikolay da vatandaş statüsünde sayılmadıkları için askere alınmayan müslümanlardan gönüllü birliklerin oluşturulmasına izin vermiştir.

Çarlık döneminde, İslam'ın rejimin yararına kullanılması çalışmalarının yanısıra, İslam'a karşı yayınlar da diğer yandan yürütülmüştür. Kazan Din

¹⁰⁵ Ислаев Ф.Г. “Ислам и православие в Поволжье XVIII столетия. От конфронтации к терпимости”. - Казань, 2001. с.42 (İslayev F.Q., “İslam i provaslavie v Povolje XVIII stoletiya. Ot konfrontaçii k terpimosti”, Kazan, 2001, s 42)

¹⁰⁶ Ислаев Ф.Г. “Ислам и православие в Поволжье XVIII столетия. От конфронтации к терпимости”. - Казань, 2001. с.42 (İslayev F.Q., “İslam i provaslavie v Povolje XVIII stoletiya. Ot konfrontaçii k terpimosti”, Kazan, 2001, s 42)

¹⁰⁷ Владимиров Н.Г. “Ислам в России”. - М.,1996. с. 12 (Vladimirov N.Q.,” İslam v Rossi”, М.,1996, s 12.)

¹⁰⁸ Ali Yaman, “Sovyet Siyasi Tarihinde İslam ve Ateizm Mücadelesi”, II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, makale, s 3

Akademisi 1873-1898 arasında 21 kitap ve yaklaşık 25 değişik yayının yapıldığı bilinmektedir. Bunlar arasında P. Rayev'in 1875'te yayınlanan "Ortodoks Hıristiyanlığın Gerçeklik Göstergeleri ve İslamiyetin Sahteliği" adlı bir kitap da bulunmaktadır.¹⁰⁹

Uluslararası ve bölgesel koşulların da yardımıyla zaman içerisinde Rus hakimiyeti Orta Asya'da giderek yayılmıştır. Bölgedeki Buhara, Hive ve Hokand hanlıklarının birbiriyle olan anlaşmazlıkları Rus hakimiyetini kolaylaştıran en önemli unsur olmuştur. 1855'te Ruslar, Sırderya'nın güneyindeki ülkelere giden yola açılmışlar, 1865'te Taşkent'i işgal ederek, 1873'te Buhara Emiri'ne 1874'te de Hive Hanı'na himayeleri altına girmeyi zorla kabul ettirmişlerdir. 1875'te ise Fergana Vadisi Çarlık Rusyası tarafından istila edilerek, 1876 yılında bölgenin hakimi Hokand Hanlığı ortadan kaldırılmıştır. Çarlık 1873 ile 1884 arasında Türkmenistan'ı işgal etmiş, 1900'de de Yukarı Pamir yaylasına ulaşmışlardır.¹¹⁰ Böylece Orta Asya Sovyetler Birliği'nin kurulması arifesinde Rus hakimiyetine girmiş durumdaydı. Orta Asya'daki Rus etkisi ticari alandan başlamak üzere giderek, askeri ve yönetsel alanda bölgede sağlanan hakimiyetle sonuçlandı. Rusya'dan Orta Asya'ya uzanan demiryolları sayesinde ise bölge Rusya'ya bağımlı hale geldi. Orta Asya demiryolu Rus mallarını bölgeye ulaştırırken, bölgenin hammaddelerini de işlenmek üzere Rusya'ya taşımaktaydı.¹¹¹

Çarlık döneminde ele geçirilen bölgeler ve bu bölgelerde yaşayan Müslüman uyrukları üzerindeki hakimiyetin kalıcı hale getirilmesi için çok yönlü politikalar geliştirdiği görülmüştür. İlk başlarda Rus göçmenlerin, Tatarların topraklarından, Fergana Vadisi'ne kadar çok geniş bir coğrafyada yerleştirilmeleri ve Müslümanlara Ortodoks Hıristiyanlığın benimsetilmesi Çarlık destekli olarak yürütülmüştür. Ancak Rus ve Sovyet tarihçilerinin de görüş birliğine vardıkları üzere bütün avantajlarına rağmen, Hıristiyanlaştırma politikalarına daha çok maruz kalan Tatarlar da Hıristiyanlığa geçme oranı

¹⁰⁹ İbid., s 4

¹¹⁰ Bennigsen, Alexandre, Chantal Quelquejay, Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları, Çev. N. Uzel, İstanbul: Hürriyet Yayınları. 1981.

¹¹¹ Ali Yaman, "Sovyet Siyasi Tarihinde İslam ve Ateizm Mücadelesi", II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, makale, s 5

düşük kalmıştır.¹¹² Uygulanan politikaların istenen sonucu vermemesi üzerine Nikolay İvanoviç İlminskiy öncülüğünde yeni bir eğitim programı planlanmıştır. Müslüman nüfusa karşı uygulanan bu dini-kültürel tekniklerin “İlminski sistemi” olarak ifade edilmektedir.¹¹³ Bu eğitim programı bölgedeki Müslüman toplulukları etnik farklılıklarını ön plana çıkarmak suretiyle böl-parçala-yönet siyasetinin bir aracı olarak hizmet etmiştir.

Rusya'nın yenilgisiyle sonuçlanan Rus-Japon savaşı (1904-1905) ve ardından meydana gelen 1905 tarihli 1. Rus ihtilali büyük değişikliklere yol açmıştır. Rusya Müslümanlarının önde gelen temsilcileri 1905-1917 yılları döneminde dini, siyasi ve içtimal haklar elde etmek üzere toplantılar düzenleyip önemli kararlar almışlardır. Bu dönemde Ülfet, Nur, Vakıf, Şura, Ahbar, Beyanülhak, Yıldız, Kuyuş, Kazan Muhbiri, Turmuş, İdil gibi çok sayıda yayın organı ve yeni sistemde eğitim veren okullar açılmıştır. Özellikle Kırım'da Gaspıralı İsmail tarafından başlatılan usuli-cedid mektepleri ülkenin her tarafına yayıldı. Müslümanların gelişmesinden rahatsızlık duyan hükümet 1911'de bazı okulları ve gazeteleri kapatmış¹¹⁴, pek çok aydını Pantürkizm ve Panislamizm suçlamasıyla sürgüne ve hapse göndermiştir.

Rusların Müslümanların yaşadığı toprakları sömürgeleştirmesi ve asimilasyonist politikaları karşısında, Müslüman entellektüellerin buna tepki olarak değişik çözüm arayışlarına girdikleri görülmüştür. Bu arayışların bir sonucu olarak Ceditçiler ve Kadimciler şeklinde iki farklı akımın ortaya çıkmıştır. Ceditçiler, İslam'da bir yenilenmenin gereğine inanırlarken, Kadimciler, muhafazakar, gelenekçi bir anlayışın temsilciliğini yapmaktaydılar. Zaman zaman Çarlık karşıtı ayaklanmalar olsa da, güçlü Rus siyasi-askeri gücü karşısında Orta Asya'daki Müslümanlar pek varlık gösterememiş, gerek iç savaş gerekse Sovyet devrimi karşısında birlikten uzak bir görünüm içerisinde olmuşlardır.

¹¹² Bennigsen, Alexandre, Chantal Quelquejay, Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları, Çev. N. Uzel, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1981.

¹¹³ Wimbush, S. Enders, “Islam in Central Asia and Caucasus”, **The Oxford Encyclopedia of The Modern Islamic World**, Ed. J. L. Esposito, vol: 2, New York Oxford: Oxford University Press, p. 271

¹¹⁴ Владимиров Н.Г. “Ислам в России”. - М.,1996. с. 16 (Vladimirov N.Q.,” İslam v Rossi”, М.,1996, s 16.)

1917 Ekim ihtilali'nden sonra Lenin, "Doğunun ezilen halklarına tam özgürlük verileceği" vaadiyle Müslümanlara yönelik dostça bir politika başlattıysa da bu politika 1923'te Mir Said Sultan Galiyev, Turar Rızkıllov ve Feyzullah Hocayev gibi müslümankomünist liderlerin Stalin'e karşı gelmesi yüzünden dramatik bir krizle sona erdi ve bu kriz birkaç yıl sonra binlerce Müslüman aydınının idama ve sürgüne gönderilmesine yol açmıştı.

2.1.2 SSCB Döneminde İslam

Teorik olarak dinle savaşmak gereğini materyalizmin temeli sayan 1917 Ekim Devrimi'nin lideri V. İ. Lenin, pratikte İslam'a saldırmaktan kaçındı ve iç savaştan başarıyla çıkıp rejimi sağlamlaştırana kadar Müslümanlara karşı ihtiyatlı bir politika izlenmesine çalıştı. 24 Kasım 1917'de Halk Komiserleri Konseyi'nin, Rusya ve bütün doğudaki Müslümanlara yönelik bildirisinde ulusal, dinsel, geleneksel, kültürel özgürlüklerden ve bunların kısıtlanamayacağından söz edilerek devrimin desteklenmesi isteniyordu.¹¹⁵ Bu ihtiyatlı yaklaşım 1920'lere kadar böyle devam etti. Yine Komünist rejimin konumunu sağlamlaştırması öncesinde, Lenin'in Sovyet coğrafyasındaki halklara yönelik kendi kaderini belirlemeyi öngören açıklamalarının yanısıra, Ekim Devrimi'nin henüz uygulamada görülmemiş, yerel komünistlere de belli görevlere gelerek görüşlerini açıklama olanağı sunan yapısının İslam dünyasının ve ezilen halkların yararına olacağına inanç da Sovyet rejimine Müslümanların destek vermelerine yol açmıştı.¹¹⁶ Bolşevik yöneticilerin rejimi güçlendirdikten sonra bütün vaatlerini bir kenara bıraktıkları, özellikle Stalin'in iktidara gelmesiyle birlikte bu söylemin taktik bir gereksinimden kaynaklandığı açıkça görülmüş, böylece Müslümanların ümitleri boşa çıkmıştır. Sovyetlerin bu siyasetinin esas hedefi yüzyıllardır bölgede kökleşmiş, kimlik belirleyici unsurlar olan Türklük ve Müslümanlık gibi içiçe geçmiş ortak değerlerdir. Çünkü bu değerler din karşıtı bilimsel ateizmi,

¹¹⁵ Kantemir, Ali, "The Moslems", in Religion in the USSR, Ed. by Boris Iwanow, Munich: Istitute For the Study of the USSR, 1960 s. 144

¹¹⁶ Lemercier-Quelquejay, Chantal, "İhtilal ve İç Savaş Sırasında Azınlıkta Müslümanlar", **Stratejik Açıdan Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar**, (Ed.) S. Enders Wimbush, Çev. Y.T. Kurat, Ankara: Yeni Forum Yayınları, 1988, s. 91

benimseyen Sovyet komünist ideolojisinin yaratmayı öngördüğü “Sovyet insanı” modelinin önünde en önemli engeller olarak durmaktaydı.

Ayrıca zaman içerisinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinden (SSC) oluşan Komünist Sovyet rejiminin kuruluş aşamasında destek veren Müslüman aydınların düşünceleri ve hedefleri ile Stalin gibi parti önderleri arasında giderek farklı yaklaşımlar belirginleşmeye başlayınca, daha önce ihtiyatlı bir yaklaşım sergileyen rejimin önderleri gerçek niyetlerini açıkça ortaya koymaya başlamışlardır. 1921’de gerçekleştirilen Komünist Partiler 10. Kongresi’nde Müslüman Komünist aydınların düşünceleri Panislamcı ve Pantürkçü sapmalar olarak damgalanarak, Sultan Galiev, Turar Rızkulov, Feyzullah Hocayev gibi aydınlar çok katı yöntemlerle tasfiye edilmişlerdir.¹¹⁷ Sovyet rejimi bu Müslüman önderlerin tasfiyesiyle de yetinmeyerek, Orta Asya’daki ortak bilinci zaafa uğratmak amacıyla, çeşitli alanlarda yeni düzenlemelere gitmiştir. Buna göre, bölge yönetsel anlamda çeşitli cumhuriyetlere, özerk bölgelere ayrılmış, Müslüman topluluğu farklı etnik gruplar halinde bölünerek, farklı etnik kimliklerin gelişmesi bilinçli olarak teşvik edilmiştir.

1917 Ekim Devrimi’nin hemen ardından 3 Aralık 1917’de imzalanan “Rusya ve Doğu’daki Müslüman Emekçilerine Çağrı” bildirisi, Yeni Sovyet Yönetimi’nin Çarlık rejiminin aksine bu bölgede yaşayan Müslümanların ulusal ve dinsel kimliklerini tanıdıklarına dair bir kanıt niteliği taşımıştır. Bu bildiri ile inançlar, adetler ve ulusal her türlü kurum ve kuruluşlar özgür olarak değerlendirilip, bütün bu olguların güvence altına alınacağı bildirilmiştir. Yine bu bildiri de belirtilen bir başka husus ise, milli hayatların her hangi bir baskıya maruz bırakılmadan kurulma özgürlüğünden bahsedilmesi olmuştur.¹¹⁸ Fakat bu kadar ılımlı bir tavrın esas nedenini devrim neticesinde oluşan kaotik durumdan oldukça güçlü bir devlet olarak çıkmak Sovyet politikasının ana stratejisini

¹¹⁷ Bennigsen, Alexandre, Chantal Quelquejay: *Sultan Galiev ve Sovyet Müslümanları*, Çev. N. Uzel, İstanbul: Hürriyet Yayınları. 1981

¹¹⁸ Braker, Hans; “İslamiyet Sorununun Sovyetlerin İç ve Dış Politikasındaki Yeri”, Çev: Prof. Dr. Yuluğ Tekin Kurat, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya – Afrika Araştırmaları Grubu**, Yayın No:7, 1984 Ankara, s. 5. (Bu görüşle ilgili olarak Stalin yaptığı açıklamada, Moskova’nın ulusçuluk politikasının ulusal olmadığını, orijininde proteler olması gerektiğini vurgulamıştır.)

oluşturmuştur. Nitekim, Sovyet yönetimi milletler politikasında Çarlık Döneminden kalma “böl ve yönet” metodunu kullanmaya başlamışlardır.

Ulusal (idari, etnik, dinsel ve kültürel) kimlik üzerinde şekillenen milliyetçilik, kitleleri etkileyen önemli bir unsur olurken Sovyet yönetimi bu unsuru kullanmakta bir sakınca görmemiştir.¹¹⁹ Böyle bir uygulamanın temel amacını kısa süre için mahalli farklılıkların birbirlerine karşı kullanılması olurken, uzun vadede Rus egemenliğini garanti altına alma çabası taşımıştır.¹²⁰ Aslında Braker Hans’ın da belirttiği gibi, Sovyet politikasındaki en önemli süreç, milli azınlıklar ve din gibi iki güçlü olgunun Sovyet coğrafyasında birbirinden izole edilerek tanımlanamayacağı ve de ayrı kıstaslar içinde değerlendirilemeyeceği gerçeği olmuştu. Nitekim Çarlık Rusyası’nın sınırları güneye doğru genişledikçe SSCB.’nin İran, Türkiye ve İran ile olan sınırları aynı etnik kökenden gelenleri ayıran sınırları da oluşturmuştu. Fakat bu durum Sovyet Rusya zamanında “*milliyet*” ve “*milliyetçilik*” gibi kavramları bu bölgede daha da güçlü hale getirmişti. Böyle bir oluşum sürecinde Sovyet Rusyası’nı daha iyi anlamak için Lenin ve politikalarının çok daha iyi anlaşılması ve tanımlanması gerekir. Buna istinaden böyle bir açıklamayı ilk kez Çiçerin yaparak bu konu hakkında şöyle bir yorumda bulunmuştur: “*Doğu’yu emperyalist düşmanlara karşı sürdürdüğü savaşta güçlendirmek bizim onları yalnız maddi ve manevi olarak desteklememizle yetmeyecektir, biz aynı zamanda Doğu ülkelerindeki ekonomik gelişme faktörünü ve bu ülkelerdeki yabancı emperyalizmini geri çekilmeye zorlayacak kuralları yaratacak güçlü bir milli burjuvazinin varlığını kabul etmek zorundayız. Güçlü bir burjuvazi, mutlakiyeti ve derebeyliğin kalıntılarını ortadan kaldırarak, dışarıdan gelecek bütün saldırılara göğüs gerecek homojen bir ulusal devlet yaratacak ve sonunda üretici güçlerin gelişmesini yol açarak sınıf mücadelesi neticesinde bir komünist rejime doğru yönelecektir.*” Çiçerin bu yorumuyla Sovyet uygulamasının arkasında var olan mutlak bilinç, sadece bir dünya devrimini öngörmekten ziyade, bütün dünyanın Sovyet rejimi tarafından

¹¹⁹ Shendel van Willem, Erik J. Zürcher; “Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları, 20. Yüzyılda Milliyetçilik, Etnisite ve Emek”, Çev: Selda Somuncuoğlu, **İletişim Yayınları**, İstanbul 2010, s.35.

¹²⁰ Ebulfez Süleymanlı; “Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkleri”, **Ötüken Yayınları**, İstanbul 2006, s. 154.

ele geçirilmesini öngören Leninist politikalarından ilkinin oluşturulmuştu. Böyle bir politika düzleminde “*din olgusu*” ise niteliğini aşan bir araç haline dönüşmüştü.¹²¹

Bu bağlamda Sovyet rejimi İslam dinini sadece dinsel değerlerini ön planda tutan bir din olmaktan ziyade, siyaset ve adalet olgularını da kapsayan bir olgu içinde değerlendirerek, din üzerinde kurgulanan politikaları iki aşamada uygulama alanına girdirmişti. Bu politika dâhilinde uygulanan ilk aşama, katı bir biçimde dinsizliği hedef alırken, ikinci aşama ise Müslüman azınlıkların benliklerini ifade eden “ulusal iradenin” ve “ulusal bilincin”¹²² yok edilmesi olarak belirlenmişti. Böyle bir siyaset izleyen Moskova’nın devlet yasamasındaki temel hedefi ise dinsel kurumların gücünü zayıflatmak olacaktı.¹²³ Aslında İslam’ı Müslümanların hayatından tamamen çıkarmak, Sovyet toplumundan dışlamak ve Müslümanlardan dinsiz insanlar yaratmak Sovyet Rusya’nın resmi devlet politikası olacaktı.¹²⁴

Fakat bu durum başarıya ulaşmamıştır. Çünkü Rus Ortodoks kilisesinin aksine, İslamiyet hiçbir zaman kilise biçiminde kurumsallaşmamıştır. Nitekim cami Müslümanlar için hiçbir zaman dinsel bir kurum olma özelliği de taşımamıştır. Böylece Ekim Devrim’inden beri uygulanan dinsizlik politikasının çok fazla başarı kazanmadığı da görülmüştür.¹²⁵ Bunun nedenlerinden ilkinin ve en önemlisini İslam’ın toplumsal ve siyasal motifleri kapsayan bir yapı içermesidir. Yine İslam dinin insan ruhuna derinlemesine nüfus etmesi bunun bir diğer nedenini oluşturmaktadır. Dolayısıyla İslamiyet ve İslamiyet’in tesiri ile mücadele etmek oldukça zor ve derin bir görevdir. Mesela, Rusya’da her 10.000 ila 12.000 Hıristiyan kişiye bir kilise düşerken her 100 ila 700 Müslüman’a bir cami

¹²¹ Hüsrev Çakeri, Cosroe Chaqueeri, Bakü Kongresi, Çev: Prof. Dr. Yuluğ Tekin Kurat, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya – Afrika Araştırmaları Grubu** Yayın No:14, Ankara 1984, s. 6,7,8.

¹²² Andican A. Ahat, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya”, **Doğan Kitap**, İstanbul 2009, s. 452.

¹²³ Baymirza Hayit, “Sovyetlerde Türklüğün ve İslam’ın Bazı Meseleleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı**, İstanbul 2000, s. 73.

¹²⁴ Ziyayev Hamid, “Türkistan’da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele,” Çev: Ayhan Çelikbay, **Türk Tarih Kurumu**, Ankara 2000, s. 343.

¹²⁵ Marly Henze, “19. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Orta Kafkaslarda Din”, Çev: Prof. Dr. Ahmet E. Uysal, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya – Afrika Araştırmaları Grubu** Yayın No:11, Ankara 1984, s. 6 – 7.

düşmektedir. Her cami aynı zamanda molla, yardımcısı ve müezzinden oluşmaktadır. Yine Müslüman din adamlarının gücü, onların Müslüman nüfusu içindeki toplumsal ve siyasal konumu ile ilgilidir. Çünkü imam demek, hem dinsel önder (dinsel ibadetle görevli), hem öğretmen(her mollanın camiye bağlı bir din okulu vardır: mektep veya medrese), hem yönetici (mülklerin düzenlenmesi, medeni durumun sicilinin tutulması) , hem yargıç (evlilik, boşanma ve miras işlerinde yetkili) ve hem de zaman zaman hekim demektir. Bununla beraber Müslüman din adamları göreve seçilerek gelirler ki bu durum onları Rus ruhbanına kıyasla daha sağlam ve özel bir konuma koymaktadır. Böyle bir yapılanma içinde kendilerini tam manasıyla “ halkın hizmetkârları” olarak görüp halkın isteğine büyük bir itinayla yaklaşmaktadırlar. Daha demokratik ve halka daha yakındırlar. Bu sebeple köy rahibinin Rus köylüsü üzerindeki etkisinden daha fazla etkiye sahiptirler.¹²⁶

Bu bağlamda Orta Asya ve Kafkaslarda SSCB hükümetleri, İslam üzerine uyguladıkları politikaların başarıya ulaşamadığını fark ettikleri gibi, yine fark ettikleri bir başka nokta ise İslam toplumlarının büyük bir kesiminin Doğu Avrupa kültürünün mirasçısı olmayı kabul etmediklerini görmek olacaktı. Daha da önemlisi Sovyet Rus rejimi insanların kendi inanç ve kültürlerine daha fazla sahip çıkıp kendi örf ve geleneklerine sarsılmaz bir biçimde bağlanmalarını sağlamıştır.¹²⁷ Nitekim, Sovyet yetkilileri uzun bir zamandan sonra aslında uygulanan gelenek ve göreneklerin temel dinsel öğelere uyum sağlamasından ziyade, bu öğeler ile dinsel niteliklerin aynı olduğunu fark etmeleri olmuştur. Bu süreç içinde, Sovyetler Birliği’nde yapılan incelemeler ışığında Müslüman erkek çocuklarının hala sünnet edilmesi, Şeker Bayramı kutlamalarının yapılması, resmi nikahın yanısıra, dini nikahın kıyılması ve yine toplumun büyük bir kesiminin müslüman mezarlarını tercih edip İslami bir biçimde cenaze törenleri uygulaması

¹²⁶ Sultan Galiyev, “Sovyetler Birliğinde Milli Komünizm”, **Anahtar Kitaplar Yayınevi**, İstanbul 1995, s. 173 – 175.

¹²⁷ Braker Hans, “İslamiyet Sorununun Sovyetlerin İç ve Dış Politikasındaki Yeri”, Çev: Prof. Dr. Yuluğ Tekin Kurat, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya – Afrika Araştırmaları Grubu** Yayın No:7, 1984 Ankara.s 8

İslam dininin aslında gözden düşmediğinin kanıtı olmuştur.¹²⁸ Adeb Khalid'in belirttiğine göre; İslam, Sovyet döneminde var olmaya devam ederken İslami ibadetler ve dinî törenler resmi olarak kabul gören dini kuruluşların dışında da devam ettirilmişti. Erkek çocukları sünnet edilmeye devam edilirken, resmi nikah törenlerinin yanı sıra dini nikah törenleri de kutlanmaya devam etmişti.

İç savaş sonrası Sovyet rejiminin ilk yıllarından 1930'lu yılların başına kadar milli-dini özellikler taşıyan ve Basmacı hareketi olarak bilinen direniş uygulanan sosyo-ekonomik program ve üstün Sovyet askeri gücü karşısında başarıya ulaşamadı. Sovyetlerin büyük önem verdiği din konusunda ise genel olarak 1930'lar ve 1960'lar olmak üzere iki büyük din karşıtı kampanyaya girişildi. Sovyet yönetimi bu kampanyalarında iki birbirini tamamlayıcı yöntem kullanmaktaydı. Bunlardan ilki dinsel kurumların kapatılması, din eğitiminin yasaklanması gibi çeşitli uygulamalarla dinin her yönden işlevsizleştirilmesi ve diğeri ise bunun sonucunda ortaya çıkacak boşluğu doldurması düşünülen bilimsel ateizmin devlet destekli olarak Sovyet insanına benimsetilmesi¹²⁹. L

1923'teki Parti Kongresi'nde din karşıtı çalışmalara ilişkin kararlar alındı. Daha sonra ise dine karşı faaliyet gösterecek bir kurum olarak Ateistler Birliği kuruldu. Moskova'da din karşıtı yayınlar yapacak yayınevleri kuruldu, gazeteler, dergiler yayınlandı. Türkistan'da 14 bin, İdil-Ural'da 7 bin, Kafkaslar'da 4 bin, Kırım'da bin cami kapatıldı. Medreselerin varlığına son verildi, din adamları sürgün edildi veya ortadan kaldırıldı. Büyük kentlerde din karşıtı müzeler açıldı.¹³⁰ Hatta ülke dışına seyahatler dahi yasaklanarak, Orta Asya Müslümanlarının dış dünyayla bağları kesildi, herhangi bir dış etkiden uzak olmaları hedeflendi. Sovyet ideolojisinin sadece İslam değil bütün dinlerle mücadele için uygulamaya koyduğu "bilimsel ateizm" programı çerçevesinde farklı etnik gruplara hitaben çok sayıda ders kitapları ve kamuoyuna yönelik kitaplar yayınlandı, sayısız din karşıtı ateizm toplantıları düzenlendi, geleneksel

¹²⁸ Marly Henze, "19. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Orta Kafkaslarda Din", Çev: Prof. Dr. Ahmet E. Uysal, Orta **Doğu Teknik Üniversitesi Asya – Afrika Araştırmaları Grubu**, Yayın No:11, Ankara 1984, s. 6 – 7.

¹²⁹ Smirnov, N. A: "Sovyet Rusya'da İslam Tarihi İncelemeleri", Çev. A. Berberoğlu, İstanbul: **Evrensel Basım**, Yayın. 2005

¹³⁰ Kantemir, Ali , "The Moslems", in Religion in the USSR, Ed. by Boris Iwanow, Munich: **Istitute For the Study of the USSR**, 1960,s. 145.

Müslüman dinsel gün ve bayramları, Sovyet rejiminin Büyük Ekim Bayramı vb. gibi yeni Sovyet bayramlarıyla değiştirildi.¹³¹ Sovyet ideologlarına göre, “Bilimsel” ateizm, hem din ile mücadele yöntemi ve hem de dinin yerini alması amaçlanan, Sovyet sisteminde dinin karşılığı olacak sosyal bir olgu, bir kurumdu.

Sovyetler Birliği’nin İslam’ı yok etme politikalarından bir diğerini ise, 1928 yılında başlayan süreç oluşturmuştu. Sovyet rejimi bu doğrultuda, hem İslam inanç esaslarını yok etme, hem de bu esasların uygulanmamasına yönelik olarak yoğun bir süreç başlatmıştı. Bu süreç dahilinde on binlerce cami yıktırılırken, birçok din adamı da öldürülmüştü.¹³² Bununla ilgili olarak 1917’den önce tahminen 26.000 cami mevcutken (7000-8000 kadar da Buhara Emirliği’nde ve Hiva Hanlığı’nda bulunacaktı)¹³³, 1942 yılında bu rakam Sovyet istatistiklerine göre 1312’ye inmişti. Bu sayı 1980’lerde ise 400 civarına kadar düşmüştü. Bennigsen’in verdiği rakamlara göre, 1944 – 1978 yılları arasında Azerbaycan’da 6 milyondan fazla Müslüman yaşamsına rağmen 16 cami bulunurken; bunlardan 14’ü Şii, diğer 2’si ise Sunni idi.¹³⁴ Türkmenistan Cumhuriyeti’nde 2 milyonu aşkın insan yaşarken, sadece 4 tane küçük köy camisi Dağıstan’da 1.5 milyondan fazla insan yaşamasına rağmen 12 cami kalmıştı. Yine Çeçen-İngush Cumhuriyeti’nde 1 milyonu aşkın nüfusuna karşın tek bir cami bulunmayacaktı.¹³⁵ Bu konu ile ilgili olarak Bennigsen Sovyet Rusya’nın İslam dinini yok etmek için bütün camileri ortadan kaldırarak bir yöntem izlediğinden bahsetmektedir. Bu yok etme faaliyetlerini Türkmenistan ve Kuzey Kafkasya’da ki Çeçen - İngush Cumhuriyeti olmak üzere iki temel bölgede gerçekleştirmiştir. Çeçen – İngush Cumhuriyeti’nde Çeçen halkın isyan edip 1943 yılında Sibirya’ya

¹³¹ Ali Yaman, “Sovyet Siyasi Tarihinde İslam ve Ateizm Mücadelesi”, II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi

¹³² S.Enders Wimbush, “Sovyet Orta Asyası’nda Soysuzlaştırma Politikası”, Çev: Dr Yasin Ceylan, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya – Afrika Araştırmaları Grubu** Yayın No:34, Ankara1984, s. 4.

¹³³ Baymirza Hayit, “Türkistan Devletleri’nin Milli Mücadeleleri Tarihi”, **Türk Tarih Kurumu**, Ankara 1995, s. 348 – 349.

¹³⁴ Chantal Lemercier – Ouelquejay, “Azerbaycan’da İslamiyet’in Durumu”, Çev: Nursel İçöz; **Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya – Afrika Araştırmaları Grubu** Yayın No: 32, Ankara 1986, s. 10. (1935 yılında Sünni ve Şii camilerin sistemli bir şekilde kapatılmaya başlandı. 1920 yılında Azerbaycan’da 2000 kadar Sünni ve Şii cami bulunurken, 786 tane medrese ve mektep bulunmaktaydı.)

¹³⁵ Alexandre Benningsen, “İslam in Soviet Union General Presentation”, **Middle East Technical University Asian African Research Group** No: 27, Ankara 1985, s. 7.

sürgün edilmesinden sonra burada tek bir cami kalmayacaktı.¹³⁶ Monteil'in eserinde belirttiğine göre, yaklaşık olarak 200 cami bulunmaktaydı. Bu camilerden 146 tanesi Orta Asya ve Kazakistan'da bulunurken, 33 tanesi de Kırgızistan'daydı. Yine bu camilerden 13'üne Çeçenler ve Dağıstanlılar sahip olurken, 13 tanesine de Tatarlar sahipti.

Verilen rakamlara göre, 1917'de Rus İmparatorluğu'nda 26.000 cami bulunurken, yaklaşık olarak 45.000 din görevlisi bulunuyordu. Yine çoğu kişi "özel ibadet yerlerinde" olduğu gibi ibadetlerini yapabilmek için birbirlerinin evlerinde de toplanıyordu.¹³⁷

Böyle bir yapılanma İslamiyet için büyük bir yıkım politikası olurken, Kuran'ın okunması ve ibadetin yapılması için kullanılan dilin Arapça olması 1928 ve 1945 yılları arasında İslami eğitimi tamamen ortadan kaldırmıştı. 1924 yılında Sovyet kanunlarında dinle ilgili çeşitli ilkeler belirlenmişti. Bu ilkelere göre, dini kuruluşlar ortadan kalkmalıydı. Devletin din üzerinde kontrolünü sağlamak için en az 20 üyesi olan "*dvaatsatki*"¹³⁸ adında dini yapılanmalar kurulmuştu. Bu kuruluşlar SSCB'deki tek meşru kuruluşlardı. Yine bu kuruluşlar mahalli makamlara bildirmek suretiyle çeşitli ibadet yerleri kiralayabildikleri gibi, burada görev yapacak din hizmetlilerinin de resmi makamlarca tescil edilmesi gerekiyordu.¹³⁹

Yine Sovyet politikaları içindeki bir başka politik adım 1920'lerin sonuna doğru Latin alfabesini kabul edilmesi olurken, 1930'ların sonunda ise düzelenmiş Latin alfabesinin yürürlüğe girmesi bu sürecin devamını oluşturmuştur. Son olarak, 1939 yılında ise Orta Asya dilleri için Kiril alfabesinin kullanılması resmen kabul edilmişti. Böyle bir uygulama ile Orta Asya'da yaşayan Müslüman halkın İslam medeniyetlerinden tamamen izole edilmeleri sağlanmıştır.¹⁴⁰

¹³⁶ İbid., s 8.

¹³⁷ Vincet Monteil; "Sovyet Müslümanları", **Pınar Yayınları**, İstanbul 1992, s. 194.

¹³⁸ Исламские Возрождение в Современное России. (İslamskie Vozrajdenie v Sovremennoy Rossi)

¹³⁹ Azade – Ayşe Rorlich; "Komünist İdaresinde Volga – Ural Müslümanları", Çev: Prof. Ahmet E. Uysal, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya – Afrika Araştırmaları Grubu** Yayın No: 9, Ankara 1984, s. 17.

¹⁴⁰ Fatma Tombak, "20. Yüzyıl Sovyet Rusyası'nda Din, İslamiyyet ve Nüfus Üzerine Bir Değerlendirme", **İnternatioanl Journal of History**

2. Dünya Savaşı ile birlikte Sovyetlerin İslam siyasetinde dönemsel bir değişikliğe gidilerek geçici bir yumuşama dönemine girilmiştir. Bu çerçevede SSCB’de resmi İslam’ın yönetimi dört dini yönetim birimi tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Bunların en güçlüsü olan ve 1943’te Taşkent’te kurulan Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları Dini Yönetimi adlı bu kurumun başında bir müftü bulunmaktaydı. Bu müftünün yetki alanı bütün Orta Asya cumhuriyetleri ve Kazakistan’ı kapsamakta olup, bütün SSCB Müslümanlarının en büyük otoritesi konumundaydı.¹⁴¹ Bu dini yönetimlerin varlığını Sovyet rejimi, uluslararası politikada propaganda amaçlı ve rejimin dini özgürlüklere saygısının bir göstergesi olarak kullanmaktaydı. Ancak bu dini yönetimlerin içerideki işlevleri arasında ise komünizm ile İslam’ın bir şekilde uyuşabileceğini göstermek, dini inanç ve uygulamaları zayıflatmak gibi unsurlar bulunmaktaydı. Dini ibadetlerin kendi kontrollerindeki kayıtlı din adamları tarafından verilmesine izin verildi. Bu din adamlarının yetiştirilebilmesi için iki kurum bulunmaktaydı: Buhara’daki Mir-Arab Madrasa ve Taşkent’teki İmam Buhari Enstitüsü. Hacca gidiş belli sayıda seçilmiş kişi ile sınırlandırıldı. Bu yumuşamaya rağmen tarikatların baskı altında tutulmasına, İslami okullar, türbeler, tekkeler ve camiler kapatılarak başka amaçlar için kullanılmasına da devam edildi. Örneğin, Özbekistan Buhara’daki Bahauddin Nakşbend türbesi 1978’de din karşıtı propaganda müzesine dönüştürülmüştü.¹⁴²

Nikita Hruşev sonrası Brejnev dönemi ile birlikte İslam siyasetinde bazı değişikliklere gidildi ve Sovyet Müslümanlarının dış dünyadan tecritinden vaz geçildiği görüldü. Bu şekilde dış ülkelerden Müslümanların Sovyetler Birliği’ne gelebilmelerine olanak sağlanarak, başta Tatarlar olmak üzere Sovyet Müslümanları, özellikle Sovyetlerin Afganistan’a girmeleri sonrasında çeşitli, siyasi ve idari kadrolara getirildiler. Ayrıca Sovyetlerdeki dört dinsel yönetim biriminin Sovyet hükümeti tarafından dış politik amaçlarla kullanılması da gündeme geldi. Bu durum Sovyetlerin genel din politikalarından sapmalara da yol

¹⁴¹ Bennigsen, Alexandre, Chantal Quelquejay: “Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları”, Çev. N. Uzel, İstanbul: **Hürriyet Yayınları**, 1981, s 33

¹⁴² Smirnov, N. A., “Sovyet Rusya’da İslam Tarihi İncelemeleri”, Çev. A. Berberoğlu, İstanbul: **Evensel Basım Yayın**. 2005

açtı ve din konusunda geçici olarak da olsa bazı ödünlerin verilmesine neden oldu. Ancak 1980'lerle birlikte yaşanan çeşitli gelişmelerle Sovyet yönetimi yeniden din karşıtı politikalara yöneldi.¹⁴³

Yine bu bağlamda baktığımız zaman Sovyet rejimi, Orta Asya'da uygulanacak politikalar arasında, Rus kültürünü buradaki halka yoğun bir şekilde empoze ederek, bu bölgenin kendisine has bir kültür oluşturmamasını sağlamaya çalışmıştı. Nitekim Orta Asya bir nevi Ruslaştırılmıştı.¹⁴⁴ Fakat böyle bir oluşum içerisinde meselenin orijinini oluşturan nokta İslamiyet'in yok edilmesi ve burada yaşayan Müslümanların benliklerinin kaybederek, benlik bilincinden yoksun olarak yaşabilecekleri olgusunu oluşturmaktı. İslam'ın bir din olmasından öte bir benlik oluşturma kapasitesine sahip olduğu ise tamamen göz ardı edilmişti. Bu bağlamda Rus yetkilerinin İslamiyet için oluşturduğu etnik-din anlayışı çok fazla tutarlılık arz etmemişti. Nitekim İslamiyet etnik bir olgu olsaydı, Özbek, Azeri, Kazak, Tacik gibi etni-millet yaratmada oldukça büyük başarı sağlayabilirdi. Sovyetler Birliği'nin eski başkanlarından olan Leonid İliç Brejnev 23 Şubat 1981 yılında 16. kongrede yaptığı konuşmada şu noktayı vurgulamıştı. Yaklaşık 100 milletten insanın Sovyetler Birliği'nde beraber yaşayabilme özelliğinden bahsederken ve yine bu kadar liberal bir ortamda bütün halklardan insanların daha önceden var olan basit duygulardan sıyrılarak beraber yaşayabilmesi olgusundan da bahsetmişti.¹⁴⁵ Yine Brejnev yaptığı bu konuşmada fanatik milliyetçilik olgusunu sert bir dille eleştirirken, Sovyet Birliği idealizmini, Sovyet nasyonel enternasyonalizmini yüceltmeyi de ihmal etmemişti. Böylesine idealize edilmiş bir kavram ile SSCB içerisinde yaşayan Müslümanların nasıl yaşadığı ise oldukça karmaşık bir sorun haline gelmişti.¹⁴⁶

¹⁴³ Силантьев Р.А. Новейшая история ислама в России. - М., 2007 (Silantev R.A. , "Noveyşaya istoriya islama v Rossi, M 2007)

¹⁴⁴ Bacon, Elizabeth E, "Central Asia under Russian Rule", **A Study in Culture Change**, 3rd Edition, Ithaca and London: Cornell University Pres. 1990

¹⁴⁵ Силантьев Р.А. Новейшая история ислама в России. - М., 2007 (Silantev R.A. , "Noveyşaya istoriya islama v Rossi, M 2007)

¹⁴⁶ Малашенко А.В. "Исламская альтернатива и исламский проект." - М., 2006. с 34 (Malaşenko A.V., "İslamskaya alternativa i islamskiy proyekt" M 2006, s, 34)

Sovyet rejimi izlediği program doğrultusunda dini yok ettiğine, sosyal hayattaki rolünü çok sınırlandırdığına inanmasına ve bunu çeşitli istatistikler ve araştırmalar yoluyla da kanıtlamaya çalışmasına rağmen, halk katında yaşamaya devam etmiştir. Dini ve/veya ulusal gelenekler yasaklanmasına rağmen, gizli gizli de olsa yaşatılmıştır. Bu noktada sufi tarikatları önemli rol oynamıştır. Sufilik, Sovyet döneminde Orta Asya’da kısıtlanan geleneksel dinsel ve kültürel yaşamın adeta bir çıkış yolu olarak işlev de görmüş, bütün sıkıntılarına ve rejimin olumsuz bakışına rağmen, halkın ilgi odağı olmayı sürdürmüştür. Sovyetlerin son dönemlerinde de halkın İslam’a bağlılığı bizzat Orta Asya’daki cumhuriyetlerinden Kazakistan Komünist Partisi 1. Sekreteri Din-Muhammad Kunaev ve Tacikistan Komünist Partisi 1. Sekreteri Kahkar gibi Sovyet dönemi yöneticilerince de parti kongreleri ve başka toplantılarda dile getirilmiştir. Bu bağlamda, Broxup tarafından dinsel ziyaretgahların canlanması ve halkın giderek artan ilgisi, hastalıkların tedavisinde din adamlarının tercih edilmesinde yaşanan artış, yasadışı dinsel mekanlarda artış gibi pek çok örnek de verilmektedir. Yazar o dönemde Sovyet yazarların Sufilikten potansiyel bir siyasal muhalefet olarak söz ettiklerini de eklemektedir.^{147 148}

1980’lerle birlikte ise, Orta Asya’da bir İslami canlanma söz konusu oldu ki, Akiner’e göre bunun birbiriyle bağlantılı iki nedeni bulunmaktaydı. Birinci neden, bölgede özellikle Fergana Vadisi kökenli dini önderlerin öncülüğünde ortaya çıkan canlanmacı hareketti. Diğer bir neden ise İslam’a karşı resmi politikaların değişmesiydi. Bu politika değişikliği ise, gerek İran ve Afganistan’daki gelişmelerin bölgeyi etkileme olasılığı, gerekse yaşanan ekonomik krizde dinin yardımına gereksinim duyulmasıyla ilgiliydi.¹⁴⁹ Bu gelişmeler sonucunda dinsel alanda Sovyet yönetiminin baskı politikalarını bıraktığı ve bunun etkisiyle de dinin gerek resmi gerek gayri resmi örgütlenmeler aracılığıyla giderek Orta Asya’da etkinliğinin arttığı görüldü. Bu gelişmeleri ise

¹⁴⁷ Ali Yaman, “Sovyet Siyasi Tarihinde İslam ve Ateizm Mücadelesi”, **II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi**

¹⁴⁸ Broxup, Marie, “Islam In Central Asia Since Gorbachev”, **Asian Affairs**, (Oct. 87), Vol.18, Issue 3, 1987, s. 283

¹⁴⁹ Fatma Tombak, “20. Yüzyıl Sovyet Rusyası’nda Din, İslamiyyet ve Nüfus Üzerine Bir Değerlendirme”, **Internatioanl Journal of History**

SSCB'nin dağılması dönemini izleyerek, Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları izlemiştir.

2.1.3 SSCB'nin Dağılmasından Sonra Rusya'da İslam ve Müslümanlar

Modern dünya sisteminin diğer yüzü olan SSCB sisteminin 1991'de çöküşünden sonra dünya gündemine sıcak bir şekilde yeniden taşınan jeo-politik söylemlere kültürel kimliklerin ve dini inançların da eklendiğini görüyoruz. Coğrafyanın siyasi diline ilişkin görüşlerin, kültürel kimliklere ve inançlara eklenerek dillendirilmesi dünya sisteminin zihni temelinde bir değişimin yaşandığını göstermektedir. 1990'dan sonra dinin uluslararası alana taşınması belirtilen değişimin en somut göstergesidir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasının ardından dünyanın jeopolitik haritasında köklü değişiklikler meydana geldi. İki kutuplu sistemin yerine tek kutuplu sistemin ortaya çıkması ve eski güç dengesinin bozulması devletlerin kendi dış politika kurslarında bir takım radikal değişiklikler etmesine neden oldu. Geride bırakılmış olan "Komünist tehdit" yerine okyanusun ötesindeki analistler, kendi işgal planlarını haklı çıkarmak için ustalıkla dünya toplumuna yeni kurgusal düşmanı öne sürdü: "İslami Terörizm".¹⁵⁰ XX yüzyılın 90'lı yıllarında, ABD tek kutuplu dünyanın bir modelini uygulamaya çalıştı. Rusya ise ABD'nin böyle bir strateji uygulamasını önlemek ve İslam ülkeleri ile ilişkileri güçlendirmek için çaba harcamaya koyuldu. Rusya böylece ABD'nin uygulamak istediği stratejiyi önlemek için İslam dünyasının yanında yer almış gözüktü. Rusya, İslam dünyasına duyduğu hayranlığından veya dost olmak istediğinden değil, Rusya'nın dünyadaki çıkarlarını korumak ve eski konumunu geri almak için İslam dünyasıyla işbirliği peşinde.¹⁵¹

¹⁵⁰ Куропаткина О.В., "Религия и политика в современной России", Москва, с 225 (Kurapatkina O. V., "Reliğiya i politika v sovremennoy Rossii", Moskova., s 225
Riyad Makaev / Doğruhaber / Analiz Rusya ve İslam dünyası
<http://www.dogruhaber.com.tr/Haber/Rusya-ve-Islam-Dunyasi-97921.html> (Erişim Tarihi
18.04.2014)

Sovyetler Birliği çöktükten sonra gücünü kaybeden Rusya, yeniden toparlanmış ve eski emperyalist alışkanlıklarını yeniden uygulamaya koymuştur. Rusya, dış politikada Batı ile kötüleşen ilişkilerini telafi etmek için diğer alanlarda Müslüman toplum ile işbirliği geliştiriyor.¹⁵² Ancak Rusya'nın ve Müslüman ülkelerin tutarlı bir dış politika uygulaması, farklı siyasi ve ekonomik çıkarların varlığı ve İslam dünyasının çeşitliliği yüzünden engellenmektedir.

Rusya çeşitli kültürlerin birleştiği zengin tarihi deneyime sahip çok uluslu ve dini çeşitliliğe sahip bir ülkedir. mecazi şekilde söylesek, o, çeşitli medeniyetler - örneğin Batı ile Müslüman dünyası arasında bir köprüdür. Rusya Federasyonu'nun dış politika doktorinasının en önemli önceliklerinden biri - İslam dünyası ile işbirliğinin geliştirilmesidir. Rusya, İran'dan tutmuş - Filistin'e kadar dünyanın çeşitli Müslüman halkları için önemli bir rol oynamaktadır.¹⁵³ Çeşitli medeniyetler arasında örneğin Batı'yla İslam dünyası arasında diyalog uluslararası arenadaki siyasi istikrarın güçlendirilmesi için özel önem arz ediyor.

1991'de yeniden yapılanmadan sonra, din özgürlüğü gündeme geldi. Komünizm ideolojisi altında ezilen insanların çoğu çok özledikleri ve bir umut kapısı olarak gördükleri dinlerine sarıldılar. Rusya'da İslam başta olmak üzere din mensubu gruplar gün geçtikçe çoğalmaya başladı.¹⁵⁴ Yeniden yapılanmadan sonra Müslümanların durumuna bir göz atarsak, Müslümanlar daha çok örgütlenmeye ve tebliğ çalışmalarına başladılar. Etnik Müslüman olan nüfusuna bir de yeni Müslüman olan nüfus katıldı. Bu nüfusun çoğu Ruslardan oluşmaktadır. Bugün hala Rusya'da etnik Rus olan insanlar din olarak İslam'ı seçiyorlar. Ve dolayısıyla Müslümanların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bugün Rusya'da Sibirya'dan Başkırt'a, Tataristan'dan Kafkasya'ya kadar Müslüman nüfusu artmakta. Bazı siyaset bilimciler durum böyle devam ederse, Rusya'da 20 sene sonra Müslüman

¹⁵² История Ислама в России: основные этапы государственно-исламских отношений <http://www.ansar.ru/person/islam-v-rossii-proshloe-nastoyashhee-vozhnoe-budushhee> (Erişim tarihi 20.05.2014)

¹⁵³ AlmiraAhmedov http://www.islamvehayat.com/2063_rusya-da-islam-in-yukselisi.html (Erişim Tarihi 09.07.2015)

¹⁵⁴ Nadim Macit, "Soğuk Savaş Sonrası Rusya'da Ulusal İdeolojinin Oluşumu, Din ve Diplomasi", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, 2010, s.97

nüfusunun daha fazla olacağına dikkat çekmekte. ¹⁵⁵ Rus halkının nüfus artışı çok az ilerlerken ölüm ise çok hızlı devam etmektedir. Rus Hükümeti nüfusunu artırmak için aile desteği bile verirken, sadece Müslümanların bu destekten yararlandığını görüyoruz. Müslüman ailelerde ortalama 5 çocuk varken, Rus ailelerinde en fazla 3 çocuk olur, o da nadirdir.

Ayrıca Müslüman nüfusun çoğunluğu, diğer ülkelerde olduğu gibi göçmenler veya yabancılar değil, bin yılı aşkındır bu topraklarda yaşayanlardır. Komünist rejim boyunca camilerin kapatılıp depolara çevirildiği, din adamlarının tutuklanıp sürüldüğü, Müslümanların dinlerinin yayılmamaları için çeşitli baskıların uygulandığı Rusya'da modern dönemde halk akın akın İslam'a yönelmektedir. Bu yöneliş göz ardı edilemeyecek büyüklüktedir. 1998 yılında Rusya'da ilk İslami üniversite olan Rus İslami Üniversitesi kurulması, Tataristan'da Sovyet döneminde 18 olan cami sayısının 1000'i geçmesi Rusya'da İslam'ın yükselişini gösteren örneklerden bir kaçıydı. ¹⁵⁶

SSCB'nin yıkılmasından sonra tek kutuplu sistem oluşturma çalışmaları 11 Eylül 2001'de meydana gelen terör saldırısından sonra "Yeni Dünya Düzeni" oluşturma çabalarına dönüverdi. ABD'nin planları çerçevesinde uygulamaya konulmaya çalışılan bu yeni sistemin hayata geçirilmesi yönünde atılan adımlar her geçen yıl biraz daha başarısızlığa sürükledi. Yeni dünya düzeni çabaları yerini ABD'nin öncülüğündeki "tek kutuplu" dünya düzeni oluşturma çabalarına dönüştü. ¹⁵⁷ Bu yeni düzenin ABD öncülüğünde şiddet, çatışma ve savaşlar üzerine bina edilmeye çalışılması ve bu kanın genellikle dünyanın Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde akması Amerikan karşıtlığını her geçen yıl büyüterek artırdı.

Tek kutuplu dünya düzenine karşıtlığını bir çok platformda zaman zaman oldukça sert bir şekilde dile getiren Rusya'nın işte böyle bir ortamda İslam

¹⁵⁵ Вера и религия в современной России, Всероссийский конкурс молодых ученых: 25 лучших исследований, 2014, www.sreda.org

¹⁵⁶ Harun Yahya, "İslamın Yükselişi", 2010, s. 162

¹⁵⁷ История Ислама в России: основные этапы государственно-исламских отношений (<http://www.ansar.ru/person/islam-v-rossii-proshloe-nastoyashhee-vozmozhnoe-budushhee>) (Erişim tarihi 17.02.2014)

dünyasına karşı ilgisinin arttığı ve bazı adımlar atmaya başladığı görüldü. Çeçenistan'da yaşanan savaşlar sebebiyle İslam dünyası ile sorunlu dönemler yaşayan Rusya açısından İslam dünyası ile yakınlaşma çabası aynı zamanda Müslüman ülkelerle ilişkilerini yeni bir seviyeye çıkartma politikasının da sonucuydu. Elinde bulundurduğu enerji silahıyla birlikte oldukça aktif bir dış politika izlemeye başlayan Rusya açısından zengin enerji kaynaklarına sahip İslam dünyası ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmanın kendisine sağlayacağı gücün farkında olan Rusya, İslam dünyasında oluşan ABD aleyhtarlığını da fırsat bilerek yakınlaşma çabalarına başladı.¹⁵⁸

Rusya'nın bu politikasını İslam Konferansı Örgütü'nün Malezya'daki toplantısına katılan Putin, "İslam Dünyası ile yakınlaşma" şeklinde net olarak dile getirdi ki zaten Rusya'nın yeni dış politika önceliklerini belirleyen "Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti 2000" belgesinde de yer almaktadır.¹⁵⁹ Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı S. Lavrov 13 Mart 2008'de Dakar'da İslam İşbirliği Örgütü üyelerine karşı yapmış olduğu konuşmasında bu durumu "Rusya Federasyonu İslam dünyasının iyi niyetli dostu olmasının yanında onun ayrılmaz bir parçasıdır" şeklinde dile getirmiştir.¹⁶⁰ Lavrov'un İKÖ toplantısında Batı'da yükselen İslam ve Müslüman karşıtlığına karşı bu ülkelerin yöneticilerinin yeteri kadar önlem almadıklarını dile getirmesi ve İslam dünyasının istediği zaman kendisine değer veren samimi ortaklar bulabileceğinin altını çizmesi Rusya'nın bu alandaki politikasının ve planlarının açık bir şekilde dile getirilmesinden ibarettir.

Rusya'da yaklaşık 25 milyon Müslüman yaşıyor. Hatta Rusya zaman zaman kendisini en fazla Müslüman'ın yaşadığı Müslüman olmayan ülke olarak

¹⁵⁸ Вера и религия в современной России, Всероссийский конкурс молодых ученых: 25 лучших исследований, 2014, www.sreda.org

¹⁵⁹ Организация Исламского сотрудничества [электронный ресурс] // Википедия: свободная энциклопедия.–Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Организация_Исламского_сотрудничества (Erişim Tarihi 03.02.2014)

¹⁶⁰ Халидов, Д. Россия и исламский мир. Поле сотрудничества общественных структур: доклад на конференции Всемирного союза исламских учёных в Дохе (Катар) в январе 2008 года [электронный ресурс] // Голос совести: просветительский инф.-аналит. ресурс. – Режим доступа: http://golossovesti.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=501:... (Erişim Tarihi 26.03.2014)

lanse ediyor. Müslüman ülkelerle ilişkilerini geliştiren Rusya, gözlemci statüsüyle 2005 yılında İslam Konferansı Örgütü'ne de katıldı.¹⁶¹ 2006 yılında Moskova'yı ziyaret eden İKÖ Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu, Kremlin'de ağırlanarak üst düzeyde ilgi görmüştü. Rusya Devlet Başkanı Dmitri Medvedev, göreve geldikten sonra İKÖ daimi temsilcisi olarak bölgelerin kalkınmasından sorumlu eski bakan yardımcısı Kamil İshakov'u atadı.¹⁶²

Rusya Federasyonu, bu politikası çerçevesinde İslam dünyasının sempatisini kazanmak için önüne çıkan fırsatları da değerlendirmekten geri durmamaktadır. Bunun en bariz örneğini İslam dünyasının büyük tepkisini çeken karikatür krizleri esnasında yaşanlar oluşturmaktadır. Karikatür krizleri esnasında istisnasız bütün politikacılar, akademisyenler ve sanatçılar karikatürler aleyhine oldukça sert sayılabilecek demeçler verdiler. Bu durumu Batı'nın fikir özgürlüğü adı altında aslında İslam karşıtlığının bir yansıması olarak lanse etmeye çalıştılar. Buradan hareketle Batı'nın İslam dünyası açısından emperyalist politikalar uyguladığının altını çizerek aslında İslam dünyasının hiçbir zaman güçlenmesini istemediğini belirttiler.¹⁶³ Bu hususta Putin Batı'yı İslam'a karşı ikiyüzlü olmakla suçlaması da esasen kendi Müslüman vatandaşlarına karşı bir iç politika çıkışı saymakla birlikte İslam dünyasına karşı sempati kazanma olarak ta nitelendirilmektedir. Ayrıca, Rusya'nın Batı'daki genel kabulün aksine Hamas'ı terörist bir örgüt olarak kabul etmeyip Filistin'e yardıma devam edeceğini açıklaması bu anlamda Rusya'nın artı hanesine yazıldı. Enformasyon ayağını da ihmal etmeyen Rusya, İngilizce yayın yapan "Russia Today" isimli televizyon kanalından sonra, Ortadoğu'ya yönelik olarak, uydu üzerinden Arapça yayın yapacak bir televizyon kanalı kurmayı da planlamış ve gerçekleştirmiştir.

Müslümanlar Rusya Federasyonunun kurulmasından itibaren seyahat ve serbest çalışma özgürlüğü ile birlikte Rusya Federasyonunun her tarafında çalışmaya ve yaşamaya başlamışlardır. Diğer taraftan Orta Asya ve

¹⁶¹ Riyad Makaev / Doğruhaber / Analiz Rusya ve İslam dünyası <http://www.dogruhaber.com.tr/Haber/Rusya-ve-Islam-Dunyasi-97921.html> (Erişim Tarihi 02.03.2014)

¹⁶² İbid.,

¹⁶³ Малашенко А. В., "Исламская альтернатива и исламский проект." М., Весь мир, 2006.s.58.

Azerbaycan'dan da insanlar iş amaçlı olarak başta Moskova ve St. Petersburg olmak üzere önemli şehirlere yerleşmeye başlamışlardır. Bunun sonucu olarak Müslümanlar Rusya Federasyonunun tamamına yayılmıştır. Bugün Rusya Federasyonunda 25 milyon Müslüman yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu da nüfusun % 15'ine tekabül etmektedir.¹⁶⁴ Müslüman Toplumunu başta Tatarlar olmak üzere Başkurtlar, Kuzey Kafkasya Halkları olan Dağıstanlılar, Çeçenler, Çerkesler, Kabartaylar, Balkarlar, Adıgeyler, İnguşlar, Karaçaylılar, Osetler, Kumuklar, Nogaylar, Orta Asya halklarından Kırgızlar, Özbekler, Kazaklar, Tacikler ve Azerbaycanlılar teşkil etmektedir. Diğer taraftan Ruslar ve Rusya Federasyonunda yaşayan diğer halklardan da Müslüman olanlar bulunmaktadır. Müslüman nüfus Rusya Federasyonunda her geçen gün artmaktadır.

Bugün Rusya Federasyonundaki 21 Cumhuriyetten 9'unda, yani Tataristan, Dağıstan, Başkurdistan, Çeçenistan, İnguşatya, Kabardey-Balkarya ve Karaçay-Çerkez özerk Cumhuriyetlerinde yaşayan insanların çoğunluğunu Müslümanlar teşkil etmektedir. Ayrıca Moskova'da 2 milyon St. Petersburg'ta bir milyon, Rusya'nın Asya Kısmında 3 milyondan fazla Müslüman yaşamaktadır. Hatta bazı büyük köylerde ve şehirlerde nüfusun çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmaktadır.¹⁶⁵

Rusya Federasyonunda bugün yerleşim yerinde çoğunluk hangi dinden ve inanç'tan olursa olsun bütün inanç sahipleri birbirine saygı içerisinde yaşamaktadır. Rusya Federasyonu farklı inanç ve kültürlere sahip insanları karşılıklı anlayış içerisinde birlikte yaşatmayı başarmış ülkelerdendir. Bu anlamda Cumhurbaşkanlığı ve diğer kurumlar nezdinde Dinler arası diyalog çalışma grupları bulunmaktadır. Devlet ve din adamları da buna özen göstermekte ve destek vermektedir.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Малашенко А. В. “Исламское возрождение в современной России”. М., 1998. s. 55–56.

¹⁶⁵ Almira Ahmedov http://www.islamvehayat.com/2063_rusya-da-islam-in-yukselisi.html (Erişim Tarihi 09.07.2015)

¹⁶⁶ Riyad Makaev Rusya'da İslam ve Müslümanlar <http://www.dogruhaber.com.tr/Haber/Rusyada-Islam-ve-Muslumanlar58998.html> (Erişim Tarihi 02.03.2014)

Rusya Federasyonu, ülkesinde yaşayan Müslümanları İslam ülkeleri ile iyi ilişkilerin kurulması ve gelişmesi konusunda önemli bir zenginlik olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Ülkede yaşayan Müslüman nüfusun dini özgürlüklerini yaşaması ve ihtiyaçlarının karşılanması konusunda belli bir gayret içerisinde olduğu görülmektedir. Özellikle 2000 yıllarında Putin'in Cumhurbaşkanı olması ile bu husus ivme kazanmış ve Medvedev'in döneminde de devam etmiştir.¹⁶⁷ Buna paralel olarak Müslümanların dini teşkilatları ve eğitim müesseselerinin etkinliği ve itibarı gerek devlet nezdinde gerek halk nezdinde, gerek ise yurt dışında her geçen gün artmaktadır. Cumhurbaşkanı ve Başbakan, Müslümanların Bayramlarında Merkezi Dini İdare Başkanlarına "Bayram Tebrik Mesajları" göndererek onlar vasıtası ile bütün Müslümanların bayramlarını kutlamakta ve Müslümanlara yönelik önemli mesajlar vermektedirler." Bayram namazları devlet televizyonu vasıtası ile Moskova ve Ufa Merkez Camilerinden naklen yayınlanmaktadır. Ayrıca Müslümanlara verdikleri önemin bir ifadesi olarak Merkezi Dini İdare Başkanlarını devlet madalyası ile ödüllendirmişlerdir.¹⁶⁸

Diğer taraftan Rusya Federasyonu Müslüman nüfusu vesilesi ile İslam Ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek gayreti içerisindeydi. Nitekim Rusya Federasyonu İslam Konferansı Örgütüne (İKÖ) gözlemci üye olmak üzere müracaat etmiş ve 2005 yılında da gözlemci üye olmuştur. 2008 yılında ise İKÖ'ya daimi temsilci atanmıştır. Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Lavrov 13 Mart 2008 tarihinde Dakar'da İslam Konferansı Örgütü Üyelerine yapmış olduğu konuşmada; Rusya Federasyonu İslam Dünyasının iyi niyetli dostu olmasının yanında onun ayrılmaz bir parçasıdır" demiştir.¹⁶⁹ Bununla özellikle Rusya Federasyonunun batıda yükselen İslam ve Müslüman karşıtlığına (İslamo Fobi'ye) karşı olduğunu, bunu benimsenmediğini ve İslam Dünyasının samimi bir ortağı olduğunu mesajını vermeye çalışmıştır. Bu anlayış da; bugün Rusya

¹⁶⁷ Куропаткина О.В., "Религия и политика в современной России", Москва, с 225

¹⁶⁸ Малашенко. А. В., "Ислам в России: Взгляд из регионов", **Аспект Пресс**, 2007. s.158

¹⁶⁹ Халидов, Д. "Россия и исламский мир", Поле сотрудничества общественных структур: доклад на конференции Всемирного союза исламских учёных в Дохе (Катар) в январе 2008 года [электронный ресурс] // Голос совести: просветительский инф.-аналит. ресурс. – Режим доступа: http://golossovesti.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=501:... (Erişim Tarihi 20.03.2014)

Federasyonunun Müslümanlara karşı tutumunu ortaya koymaktadır. Nitekim dönemin cumhurbaşkanı Medvedev, ilk defa bir cumhurbaşkanı sıfatı ile Moskova Merkez Camiini ziyaret etmiş ve önemli Müslüman dini liderler ile 3 ayrı toplantı yapmıştır.¹⁷⁰ Rusya Federasyonu genelinde İslam dini hakkında yayın yapan bir televizyon kanalı kurma çalışmaları devam etmektedir. Bütün bunlar Müslümanları mutlu etmekte, ülkede İslamo Fobiye'nin gelişmesine engel olmaktadır. Bugün Müslümanların diğer inanç grupları kadar, özellikle Ortodokslar ve Yahudiler kadar ibadet yerlerini, eğitim müesseselerini açamamışlar ve geliştirememişler, dinî yayın ihtiyaçlarını sağlayamamışlar ve çocuklarına yeteri kadar din eğitimi verme imkanı bulamamış olsalar dahi, her geçen gün ihtiyaçlarını karşılamada iyiye gitmektedirler. Devletin artan olumlu bakışı ve desteği ile sorunlarını çözmeye çalışmaktadırlar. İslam Rusya Federasyonunda emin adımlar ile yükselen en güçlü seda olmaktadır.¹⁷¹

Bugün itibari ile Rusya'daki Müslüman nüfusuna baktığımız zaman Rusya Müftülük Konseyi Başkanı Ravil Gaynutdin'in verdiği rakamlara göre Rusya'da 25 milyon Müslüman yaşıyor. Rus istatistiklerine göre, Rusya'da en fazla nüfus artışı gösteren dini azınlığı ise Müslümanlar oluşturmaktadır. Yine Rus istatistiklerine göre, Rus nüfusu her geçen gün azalırken, Müslüman nüfus ise artış göstermektedir.⁴⁰ Nitekim Müslüman nüfusunun yoğunlaştığı bölgelerin başında ise Kuzey Kafkasya, Tataristan ve son yıllarda yaşanan işçi göçü nedeniyle Moskova gelmektedir. Sovyet sonrası Rusya, pragmatist bir yaklaşımla Müslüman azınlıklara karşı otoriterliği ve esnekliği birleştirerek politikalarına yeni bir boyut kazandırma çabasına girmiştir.¹⁷²

¹⁷⁰ Малашенко А. В., “Исламская альтернатива и исламский проект.” М., **Весь мир**, 2006.s.58

¹⁷¹ Riyad Makaev Rusya'da İslam ve Müslümanlar <http://www.dogruhaber.com.tr/Haber/Rusyada-Islam-ve-Musulmanlar58998.html> (Erişim Tarihi 26.03.2014)

¹⁷² Fatma Tombak, “20. Yüzyıl Sovyet Rusyası'nda Din, İslamiyyet ve Nüfus Üzerine Bir Değerlendirme” , **İnternatioanl Journal of History**. (Rusya'da 160'tan fazla millet ve azınlığın yaşaması çok renkli ve çok kültürlü beşeri bir yapıya örnektir. Fakat bu zengin ve karmaşık etnik yapının ügelerini, ilişkilerini ve sınırlarını belirlemek çok da kolay değildir. Rusya'da etnoslar ve dinler o kadar iç içe geçmişlerdir ki bu ülkede saf ve homojen bir dinsel gruptan bahsetmek çok da doğru değildir.)

2.2. Rusya ve İslam Dünyası arasında İlişkilere Genel Bakış: Problemler, Perspektifler

İslam'ın yaratıcı potansiyeline güvenmeden modern, güçlü ve bölünmez Rusya yaratmak mümkün değildir. Bu nedenle sivil toplum kurmak için islam ümmeti, diğer devlet ve diğer dinlerle işbirliğini yoğun şekilde geliştirmek gereklidir.

Son yıllarda Rusya Federasyonu jeopolitik doktorinası önemli bir dönüşüme maruz kaldı. Rusya ve İslam dünyası ülkeleri arasındaki ilişkiler Başkan Vladimir Putin'in iktidarı döneminde yeni ivme kazanmıştır. 2000li yılların ortalarında ise onun özel çabası sonucunda Rusya İslam dünyası için iyi partner oldu. Rusya yönetimi ise İslam dünyası ile özel işbirliği kurmak için çalışıyordu. Çünkü onlar İslam dünyasına ülkenin stratejik müttefiki gibi bakıyorlardı.¹⁷³

Rusya Fderasiyası İslam dünyası ülkeleri ve Avrupa, Asya, Amerika toplumları ile ilişkilerin geliştirilmesinde ilginçtir. Şimdi Rusya İslam dünyası ile etkin ve verimli işbirliğine hazırdır. Bu, ülke Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Suudi Arabistan, Ürdün, Katar ve İslam dünyasının diğer devletlerine resmi ziyaret etmesi ile, aynı zamanda, Filistin, Suriye, İran ve başka dış politika konularında tutumu ile ispatlanmıştır. Rusya BM'nin Suriye hakkında verdiği kararı reddetmiş ve sorunun zorla çözülmesi kararına karşı çıkmıştır.¹⁷⁴

İslam Dünyası ile Rusya arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi Rusya'nın milli çıkarlarına uygundur.

1. Coğrafi ve kültürel yakınlık - İslam uygarlığı bilgi, icat ve bilimsel gelişmenin en önemli kaynağıdır. O, Avrupa'da Rönesans ve Maarifçiliyin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Rusya Müslümanları ülkenin tarih ve kültür hazinesini önemli şekilde etkilemişler.
2. Ülkenin tarihi gelişiminin belirli aşamasında genel tarihi değerler - İslam ve provaslavlıq için karakteristik nokta - dini farklılığa rağmen bir arada yaşamak için manevi değerlere sahipliğin yakın olmasıdır.

¹⁷³ Куропаткина О.В. “Религия и политика в современной России”, М., с. 226

¹⁷⁴ Исламский мир и внешняя политика России // **Международ. жизнь.** 2005. № 5. с. 77

3. İslam dünyası ile Medeniyetler arası ilişkiler - Modern gelişim aşamasında bu ilişkilerin giderek güçlenmesinin öneminden Rusya iyi haberdardır. Rusya ile Yakın Doğu arasındaki tarihi kültürel ilişkilerin Moğol çağından da önceki yüzyıllara dayanan derin kökleri vardır. Arap Müslüman dünyasında bir çok şey - mutfak, giyim, sanat ve mimari anıtlar Orda - Tatar kültürünü etkilemiştir.
4. Genel çıkarların varlığı ve birbirine geçmesi - siyasi, ekonomik, kültürel.
5. Rusya'nın sosyal - siyasal hayatında Müslümanların artan rolü - Ayrıca, onlar hem de küresel İslam Ümmeti'nin bir parçasıdır.
6. Rusya ile İslam dünyası arasındaki karşılıklı çıkarları etkileyen tüm jeopolitik faktörlerin kompleği.¹⁷⁵

Rusya Yakın Doğu'nun kaynar noktalarındaki (Irak, Suriye, Filistin) gerginliği gidermek için barışa yönelik önlemler gerçekleştirmiştir. Son dönemlerde Rusya ile Batı'da terör örgütü olarak bilinen Hamas arasındaki ilişki güçlenmiştir.

Ayrıca, Rusya'nın tüm dünyada İslam ülkeleri ilişkileri geliştirmek için dahili olumlu avantajları var. Günümüzde Rusya'nın Müslüman bölgeleri ile İslam dünyası devletleri arasındaki ilişkiler aktif şekilde gelişmektedir. Bu tür işbirliğinin en belirgin örneklerinden biri Dağıstan, Tataristan ve iki ağır savaştan sonra yeniden yükselen Çeçenistanladır. Söz konusu ülkelerin cumhurbaşkanları ile Rusya Federasyonu liderleri İslam ülkelerinden gelen misafirleri kabul ediyor ve onlarla birlikte uluslararası görüşmelere katılırlar. Arap devletleri vatandaşlarının Rusya hakkındaki fikirlerinin Sovyet döneminin mövhumatı ve stereotipleri ile karakterize edildiği bilinmektedir.

Günümüzde İslam Rusya'nın iç ve dış politikasında önemli bir rol oynar. O, Rusya devletçiliğinin, tarihinin ve kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Rusya'da

¹⁷⁵ Тимур Гантамиров Россия и исламский мир: основные проблемы и перспективы сотрудничества 2012 <http://www.islam.ru/content/politika/rossiya-i-islamskiy-mir-osnovnie-problemi-i-prespektivi-sotrudnichestva> (Erişim Tarihi 05.04.2014)

57 İslam devletini temsil eden Müslümanların sayısı 25 milyondur, bu da Rusya nüfusunun %12-%15 ne eşittir. Bu sayı sürekli artıyor.¹⁷⁶

Fakat Rusya ile İslam dünyası arasındaki ilişkilerin hiç de tamamen ideal olduğunu söylemek olmaz. Müslüman devletleri ile daha yakın ilişkiler yolundaki bir takım sorunlar daha da ağırlaşır.¹⁷⁷

1. Dış sorunlar - ABD'nin çıkarlarına hizmet eden kitle iletişim araçlarının bir sonucu olan islamofobi ve yabancı düşmanlığı (ksenefobi).
2. İç sorunlar - geçiş döneminin zorlukları. Buraya göç ve işsizlik gibi sosyal - ekonomik sorunlar dahildir.
3. Ülkede milletlerarası ve dinlerarası ilişkiler alanında net bir hükümet politikasının olmaması. Maalesef Rusya yönetiminde Batı'ya karşı çıkan milli Rusya'ya yönelik İdeoloji yürütülür. Burada medya da yıkıcı ve anti dinsel çalışmaları ile negatif rol oynuyor. Batı'nın yıkıcı güçlerinin amacı Rusya'da bulunan Müslümanlar, pravoslavlar ve diğerleri arasında çatışma yaratmak ve böylece Rusya'nın manevi ve geleneksel değerlerine darbe edermektir. Ve bütün bunlar Rusya'nı kontrol etmek için yapılır. Bilimde söz konusu teoriye "kaos ve çatışma yoluyla kontrol" denir.
4. Rusya'nın İslam bilimi Arap - Müslüman dünyasında kendi nüfuzunun pozitif açıdan gelişimini etkiler . Fakat paradoks söz konusu prosessin tek taraflı olması ile bitiyor.¹⁷⁸

Son on yıllar boyunca Batı'nın (ABD ve İngiltere) İslam ümmetini dağıtılması ve "parçala ve hüküm et" ("böl ve yönet") politikasının gerçekleşmesi için "uluslararası terörizm" arzusunun metodik istismarı devam etmektedir. ABD kendi takdirine göre bazı Müslüman ülkelerinin zoraki transformasyonu ve rejim değişikliği amacıyla amansız güç uyguluyor ve bu işte hiçbir uluslararası

¹⁷⁶ Ковальчук А. "Исламские общественно_политические объединения в России", Отечественные записки. 2003. № 5.

¹⁷⁷ Problemi İslama v Sovremennoy Rossi (<http://voprosik.net/problems-islama-v-sovremennoj-rossii/>) (Erişim tarihi 18.02.2014)

¹⁷⁸ Тимур Гантамиров Россия и исламский мир: основные проблемы и перспективы сотрудничества 2012 <http://www.islam.ru/content/politika/rossiya-i-islamskiy-mir-osnovnie-problemi-i-prespektivi-sotrudnichestva> (Erişim Tarihi 05.04.2014)

kuruluşlarla hesaplaşmır. Biçimsel nitelikli batılılaşma (Batı değerlerinin etkisini yaymak, norm ve davranış kalıpları, toplu batı kültürü öğelerini yaymak) tamamen İslam maneviyatının imhasına yönelmiştir. Ve bu rastgele değildir. Bu küreselleşme nedeniyle dini değerler ve geleneksel yaşam tarzına dayalı ülkelerin identikliyi için ciddi tehlike oluşturuyor.¹⁷⁹

Bazı İslam dünyası ülkelerinin ABD, Batı ve özellikle Amerika ile yakın askeri - siyasi, ticari - ekonomik ve mali ilişkilerini geliştirmesine rağmen, bu İslam devletlerinde yaşayanlar tarafından olumsuz kabul edilir ve bu hiç de tesadüf değildir. Bu ilişkilerin esasları aşağıdaki nedenlerle esaslandırılır:

1. 2003'te Irak'a olan ABD - İngiliz müdahalesi sahte suçlamalar üzerinden başlatıldı.
2. Afganistan'daki istikrarsızlık.
3. Bazı Avrupa ülkelerinde Müslümanlara karşı ayrımcılık.¹⁸⁰

Rusya Müslümanlarının elit tabakası (siyasiler ve gazeteciler, ilahiyatçılar ve bilim adamları, aydınlar ve iş adamları) aşağıdaki stratejik ve taktik görevlerini çözümünün gerekliliğini karara aldılar.

1. Batı'nın tehditlerini def ederek Rusya'nın çok uluslu, çok dinli ve egemen devlet olarak yetkilerini güçlendirilmesi. O, dini hoşgörü göstermeli, İslam ve diğer dinlere saygılı, İslam dünyası ülkeleri ile sıkı dostluk ilişkilerini geliştirmeli ve Suriye krizinin başarılı çözümünde olumlu rol oynamalıdır.
2. Milli fikirlerin gelişmesi, ülkeyi canlandırmak için strateji ve Rusya'daki batı yönelimli lobbilere iktidarın saldırgan baskını.
3. Dünya birliği ile Rusya Müslümanları arasında karşılıklı yararlı işbirliğinin geliştirilmesi.
4. STK ve medya ile karşılıklı ilişkilerin kurulması.
5. Öğretim - araştırma, eğitim, bilgi ve iletişim merkezleri üzere ağların genişletilmesi.

¹⁷⁹ Современная религиозная жизнь в России. Опыт систематического описания. Т. III / Отв. ред. М. Бурдо, С.Б. Филатов. - М., 2005.

¹⁸⁰ Малашенко. А. В., "Ислам в России: Взгляд из регионов", М. **Аспект Пресс**, 2007. s.158

6. Rusya'da ve Batı'da İslamafobyanın önlenmesi. Bunun için sistematik monitorinqleri kontrol etmek ve Medya içinde sosyolojik yöntem olan kontent analizi kullanmak gerekir.
7. Modern problemlerin çözümü yönünde eğitim standartlarında reformların geçirilmesi.
8. Rusya'da ideolojik düşmanların deneyimini öğrenmek için sosyal medya ve haber ajanslarının oluşturulması.¹⁸¹

Müslüman dünyası ekonomik, siyasi, doğal, coğrafi, insani, kültürel alanlarda büyük potansiyele sahiptir. Bu nedenle Rusya ile İslam dünyası arasında karşılıklı yararlı ilişkilerin geliştirilmesi, dünyada barışı ve kalkınmayı sağlayan insanlığa hizmet çerçevesinde büyük bir küresel alyansa neden olabilir.

Modern aşamada Rusya ile İslam dünyası arasındaki ilişkilerin ve ikili görüşmelerin durmadan pozitif gelişimi, dünyada barışı ve güvenliği, insan haklarını ve dünyanın mevcut dengesinin korunmasına bu dengenin bozulmasına yönelik girişimlerin giderilmesine katkıda bulunur.

2.2.1 İslam Dünyası'nın Rusya Federasyonu İçin Önemi

Rusya, Müslüman ülkeler arasındaki ilişkilere ve ekonomik alanda çalışmaya özel önem vermektedir. Rusya'nın en önemli işbirliği ise enerji ve askeri-teknik işbirliğidir. Petrol ve gaz endüstri alanında Rusya ve Müslüman devletler, müttefikten ziyade daha çok rakip olmalarına rağmen Rusya bu alanda ortaklığı genişletme umudunu itirmiyor. Rusya'nın Müslüman ülkelerle olan ortak projeleri, stratejik öneme sahiptir. Çünkü Avrasya'da bulunan herhangi bir enerji altyapısı, hangi yöne olursa olsun Müslüman topraklarından geçmektedir.¹⁸² Ancak askeri-teknik alanda Müslüman ülkelerle işbirliği ile ilgili olarak Rusya, bugüne kadar siyasi düşünceler ve ekonomik faydalar arasında bir denge sağlamayı başardı. Rusya, silah pazarı olarak gördüğü Ortadoğu'ya büyük ölçekli

¹⁸¹ Малащенко А. В., “Исламская альтернатива и исламский проект.” М., **Весь мир**, 2006.s.58.

¹⁸²Riyad Makaev / Doğruhaber / Analiz Rusya ve İslam dünyası (<http://www.dogruhaber.com.tr/Haber/Rusya-ve-Islam-Dunyasi-97921.html>) (Erişim Tarihi 26.03.2014)

girişi cazip bir perspektif olarak gördüğü halde çok hassas yaklaşmaktadır. Bölgede açık bir şekilde ABD çıkarları ile karşı karşıya kalması ve Batının bölgede “radikal İslami gruplar” diye adlandırdığı grupların eline silah düşeceği ihtimalinin olması, Rusya için istediği şekilde silah satışlarını gerçekleştirmeye engel oluşturuyor.¹⁸³ Dolayısıyla istediği gibi silah satışlarını gerçekleştirdiği İran’ı ve Suriye’yi korumak istiyor. Rusya, İslam dünyasını sadece bir silah pazarı olarak görmektedir.

Esasen Rusya’nın İslam dünyası ile dostluk kurma gayretlerinin önemli sebepleri arasında Batı’ya karşı elini güçlendirme düşüncesi bulunmaktadır ki bu durum zaten açık bir şekilde dile getirilmektedir. Rusya, Bu husustaki planlarını gerçekleştirirken de başta Tatarlar olmak üzere Müslüman vatandaşlarından gerektiği şekilde maksimum faydalanmayı da ihmal etmemektedir. Bu yaklaşımın ne kadar etkili olduğu ise ayrı bir konudur. Aynı zamanda “Stratejik Bakış Açısı: Rusya ve İslam Dünyası” adıyla bir çalışma gurubu oluşturan Rusya, İslam dünyası ile ilişkileri güçlendirme hususunda ne kadar ciddi olduğunu ortaya koymaktadır. Rusya’nın İKÖ’ye gözlemci konumda da olsa kabulünü memnuniyetle karşılayan Rus Devlet Başkanı Vladimir Putin; Müslüman dünyasıyla diyalogu geliştirmenin, Rusya’nın öncelikleri arasında olduğunu söyledi. Putin, “Stratejik Bakış Açısı: Rusya ve İslâm Dünyası” gurubunun ilk toplantısının açılışında yaptığı konuşmada “İslâm dünyasıyla diyalogumuzun verimli bir şekilde geliştiğini görmekten mutluyum. Nitekim İKÖ çerçevesinde Rusya’ya gözlemci üye statüsü verilmesi de bu hedefimizi daha da ilerletme şansı veriyor” diyerek bir kez daha bu konuda ne kadar ısrarlı olduklarını belirtmiştir.¹⁸⁴

Stratejik çalışma grubunun üçüncü toplantısı 2008 şubat ayında İstanbul’da gerçekleştirildi. Bu toplantıda Rusya Federasyonu’nu temsilciliğini dönemin Tataristan devlet başkanı M. Şaymiyev yapmıştı. Şaymiyev bu toplantıda Rusya’nın İslam dünyasına yakınlaşma hususunda uygulamaya başladığı politikasını şu sözlerle dile getiriyordu: “Dünyada bir entegrasyon

¹⁸³ Вера и религия в современной России, Всероссийский конкурс молодых ученых: 25 лучших исследований, 2014, www.sreda.org

¹⁸⁴ Силантьев Р.А. Новейшая история ислама в России. - М., 2007.

sürecinin başladığını ve bu sürecin hızlı bir şekilde geliştiğini görmekteyiz. İslam dünyası olarak bizler de bu entegrasyona gözlerimizi kapatamayız ve kendi aramızda entegrasyonumuzu ve de Müslümanlar olarak kendi küreselleşmemizi oluşturmamız gerekmektedir”.¹⁸⁵ Burada şunun da altını çizmemiz gerekir ki Yeltsin sonrası Rusya, katı merkezîyetçi yaklaşımın sonucu olarak dış politika açısından cumhuriyet liderlerini sıkı bir şekilde izole etmiş durumda olmasına rağmen bu tür büyük çıkarlar söz konusu olduğunda bu prensibinden geri adım atabilmekte ve dışa karşı onları bağımsız aktörler gibi olarak öne sürebilmektedir. Bu durum Rusya'nın bu alandaki politikasının ve planlarının büyüklüğünün de bir delili olarak ileri sürülebilir.

¹⁸⁵ История Ислама в России: основные этапы государственно-исламских отношений (<http://www.ansar.ru/person/islam-v-rossii-proshloe-nastoyashhee-vozmozhnoe-budushhee>) (Erişim Tarihi 09.09.2015)

BÖLÜM III

RUSYA FEDERASYONU İLE İSLAM İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ARASINDA İLİŞKİLER

3.1 İslam İşbirliği Örgütünün yaranması

Rusya'nın dış politikasında İslam İşbirliği Örgütü ile ilişkilere geçmezden önce “İslam Dünyasının Birleşik Milletler`i” adlandırılan örgütün yaranma tarihine bakmakta fayda vardır.

Osmanlı imparatorluğu'nun çökmesinden sonra İslam ülkelerini birleştiren ve onlar arasında dayanışmayı sağlayacak bir sistem yoktu. Yalnız Sudi Arabistan devletleri bir araya getirmekte, konferans çağırmakta öncüllük ediyordu. Sudi Arabistan'ın girişimi ile 1926 yılında toplanan ilk konferansa Afganistan, İran, Türkiye, Rusya gibi müslüman nüfusunun olduğu ülkeler delege göndermemiştir. Yani konfransda tüm İslam dünyasını temsil eden bir katılım olmamıştır.¹⁸⁶

Söz konusu dönemde İslam ülkelerini henüz bağımsız olmaması, ülkelerin liderlik yarışına girmeleri gibi nedenler İslam dünyasını tek bir çatı altında birleştirmeyi engellemiştir.

İslam dünyasındaki uzun vadeli durğunluk nihayet XIX. yüzyılın ortalarından itibaren canlanma ve örgütlenme eğilimleri ile sonuçlandı. Bu canlanmanın taraftarı Cemaleddin Efqani olmuştur. C. Efqani antiislamçılara ve sömürgecilere karşı mücadelenin gerçek ve etkili yolunu müslüman ülkelerinin birleşmesinde görüyordu.

¹⁸⁶ Çatalbaş N, “Uluslararası örgütler”, **Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim fakültesi yayını NO-1877**, Eskişehir 2013, s 189

Müslümanların uyanışı doğrultusunda sonraki adım 1928 yılında Mısırlı tarih öğretmeni Şeyh Hasan El Benna tarafından atıldı. O, “El İhvan el Müslimin” adlanan toplum yarattı.¹⁸⁷

Daha sonra 1962.de Suudi Arabistan’ın kralı İbn Seul’un girişimiyle Dünya İslam Kongresi adlı örgüt yarattı.

İsrail’in Arap devletlerine meydan okuması ve üstelik bu devletin arkasında Batılıların durması islam dünyasından daha ciddi adımlar atılmasını gerektiriyordu. 1969cu Nisan ayında Kuala Lunpurda uluslararası islam konferansı çağrıldı.

1967 yılında İsrail devleti ile Arap ülkeleri arasında yaşanmış 6 gün savaşı İslam ülkeleri tarafından sert tepkiyle karşılandı. Bunun ardından örgütün oluşmasında en önemli faktör olan Dennis Michael Rohan isimli Avustralyalı bir yahudinin 21 Ağustos 1969 tarihinde Kudüs'teki El-Aksa Camisi'ni kasten yakmak olayı oldu.¹⁸⁸

Bu olaydan sonra 22-23 Eylül’de İslam ülkeleri başkanları Fas’ın başkenti Rabat’ta toplandılar ve 24 ülkenin katılımıyla gerçekleşen bu toplantıda İslam Konfransı Teşkilatı (İKT) yaradılması karara alındı. Suudi Arabistan Kralı Feysel’in önerisi ve Mısır’ın Başkanı Nasır’ın desteği ile yapılan toplantıda islam tarihinde ilk defa islam ülkeleri tek kurumda birleşip iç ve dış politikalarında oybirliği olacaklarını beyan ettiler.

Örgütün resmi dilleri İngilizce, Fransızca ve Arapçadır. İngilizce örgütün ismi – Organization of the Islamic Conference, Fransızca - Organisation de la Conférence İslamique, Arapça - *يـمـالـسـإلـرمتـؤمـلا ةمظنـم* - dir.¹⁸⁹ İslam Konferansı Teşkilatının ismi 28-30 Haziran 2001 tarihinde Astana’da tolanan 38. Dışişleri Bakanları Konferansı’nda **İslam İşbirliği Örgütü (İİÖ)** olarak değiştirilmiştir.¹⁹⁰

2015 yılı için İslam İşbirliği Örgütünün 57 üyesi bulunmaktadır. Örgüte yeni üyelerin kabulü, üye devletlerin 2/3 çoğunluğunun onayıyla gerçekleştirilebilmektedir. İİÖ, Birleşmiş Milletler’den sonra en fazla üyeye sahip

¹⁸⁷ Ibid., s 190

¹⁸⁸ Ibid., 191

¹⁸⁹ http://www.oic-oci.org/oicv2/page/?p_id=52&p_ref=26&lan=en (Erişim Tarihi 11.10.2013)

¹⁹⁰ <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa> (Erişim Tarihi 21.10.2013)

uluslararası kuruluştur. Örgüt üyeleri yaklaşık 1.5 milyarlık nüfus ile dünya nüfusunun yaklaşık %22'sini oluşturmaktadır.¹⁹¹

İİÖ üyesi ülkeler arasında din hariç pek çok alanda farklılık ve eşitsizlikler mevcuttur. Çoğu İİÖ üyesi krallık, tek adam rejimleri ile yönetilirken, çok az ülkede demokratik yönetimler söz konusudur. Dünyanın en yoksul ülkelerinin önemli bir kısmı İİÖ üyesi iken, dünyanın en zengin ülkeleri arasında petrol ihracatçısı olan İİÖ üyesi ülkelerde bulunmaktadır.

Tablo 1. İslam İşbirliği Örgütü'nün üyeleri.

ÜYE ÜLKELER		
Sıra No:	Ülkenin ismi	Üye olduğu yıl (kronolojik)
1.	Efganistan	1969
2.	Cezayir	1969
3.	Çad	1969
4.	Endonezya	1969
5.	Fas	1969
6.	Filistin	1969
7.	Gine	1969
8.	İran	1969
9.	Kuveyt	1969
10.	Libya	1969
11.	Lübnan	1969
12.	Malezya	1969
13.	Mısır	1969
14.	Moritanya	1969
15.	Nijer	1969
16.	Senegal	1969
17.	Sudan	1969
18.	Somali	1969
19.	Pakistan	1969
20.	Suudi Arabistan	1969
21.	Tunus	1969
22.	Türkiye	1969
23.	Yemen	1969
24.	Ürdün	1969
25.	Mali	1969

¹⁹¹ Çatalbaş N, "Uluslararası örgütler", Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim fakültesi yayını NO-1877, Eskişehir 2013, s 189

26.	BAE	1972
27.	Suriye	1972
28.	Katar	1972
29.	Sierra Leone	1972
30.	Umman	1972
31.	Bahreyn	1972
32.	Burkina Faso	1974
33.	Gabon	1974
34.	Gambiya	1974
35.	Kamerun	1974
36.	Uganda	1974
37.	Gine Bissau	1974
38.	Bangladeş	1974
39.	İrak	1975
40.	Komorlar	1976
41.	Maldivler	1976
42.	Cibuti	1978
43.	Benin	1983
44.	Brunei	1984
45.	Nijerya	1986
46.	Azerbaycan	1992
47.	Kırgızistan	1992
48.	Tacikistan	1992
49.	Türkmenistan	1992
50.	Arnavutluk	1992
51.	Mozambik	1994
52.	Kazakistan	1995
53.	Surinam	1996
54.	Özbekistan	1996
55.	Togo	1997
56.	Guyana	1998
57.	Fildişi Sahilleri	2001
Gözlemci Ülkeler Grubu		
1.	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	1979
2.	Bosno - Hersek	1994
3.	Orta Afrika Cühuriyeti	1997
4.	Tayland	1998
5.	Rusya	2005

3.1.1 İlişkilerin Tarihsel Gelişimi ve Rusya Federasyonu'nun Örgüte Gözlemci Üye olması

Moskova ile İKÖ arasında bireysel ilişkiler örgütün 1969 yılında kurulmasında sonra, XX yüzyılın 70li yıllarının sonu – 80li yıllarının başından itibaren reallaşmıştı. O dönemin temel tartışma konusu Afganistan'daki durumdu. Rusya Afganistan'daki askeri pilotlarının serbest edilmesi ile ilgili İİÖye başvurusunu, örgütün Genel Sekreteri olumlu cevapladı.¹⁹²

XX yüzyılın son yıllarında örgütle ilişkilerde esas yeri çeken konu tutmağa başladı. İİÖ'nün Genel Sekreterleri El – Qabid ve Leraki uygun olarak 1994 ve 1997 yıllarında Moskova'da resmi ziyarette bulunmuşdular. Aralık 1999'da İran İslam Cumhuriyetinin Dışişleri bakanı Xarrazinin başkanlık ettiği delegasyon Moskovaya bir iş ziyareti yaptı ve başkan Putin tarafından kabul edildi. Ocak 2000'de delegasyon Rusya Dışişleri Bakanlığı (DİB)ile görüşmeler yaptı.¹⁹³

2002 yılının sonlarında Rusya DİB İİÖ ve diğer uluslararası müslüman örgütleri ile işbirliği yapabilmesi için ilk kez büyükelçi görevine atandı. Rusya'nın büyükelçi görevine atanan şu özel temsilcisi Popov Aralık 2002 yılında Cidde'de İİÖ Genel Sekreteri Balkazizle görüşme yaptı ve ona Rusya DİB'nin ziyaret davetini içeren mektup verdi.¹⁹⁴

Bu davetle Balkeziz ilk kez Ocak 2003'de Moskova'da iş ziyaretinde bulundu. Onunla geçirilen görüşmede Federasyon Konseyinin Başkan S. Mironov, Dışişleri Bakanı İ. İvanov, DİB yardımcısı A. Saltanov, Moskova Patriarxlığının Yabancı kiliselerle ilişkiler departmanının BaşkanYardımcısı – Başpiskopos Kliment, ve muftiler R. Qaynutdin ve T. Tacutdin vardılar. O

¹⁹² М.Ш. Шаймиева, Россия и Организация Исламская конференция, Сборник документов и материалов Москва-Казань, 2008, s 28

¹⁹³ Россия и Исламский Мир: всероссийская газета мусульман № 9 (98) ноябр 2009. издается с 2004 г.

¹⁹⁴ Василий Львов, Россия в Организации Исламская Конференция http://www.golosameriki.ru/content/russia-and-organization-islamic-conference-basil-lvov-2010-07-15_98491984/186614.html (Erişim Tarihi 22.10.2014)

zamandan beri Rusya DİB ile İİÖ Genel Sekreteri arasında aktüel uluslararası ve bölgesel sorunlarla ilgili mektup alışverişi düzenli karakter almaya başladı. ¹⁹⁵

2003 Ağustos ayının başında Malezya'da resmi ziyarette bulunan Putin Rusya'nın ilkin gözlemci olarak İİÖ'ne katılmak niyetinde olduğunu bildirdi. Bbu teşebbüs genel olarak islam dünyası tarafından olumlu karşılandı. Burada 2003 yıl Eylül ayının sonunda Suudi Arabistan Veliht Efendisi Abdülaziz el Said'in Mokvada resmi ziyarette olduğu sırada Başkan Putin'in onunla görüşmeside önemli rol oynadı. ¹⁹⁶

2003 yılı Ekim ayında Malezyanın Başbakanı M. Muhammedin davetiyle Malezya'ya giden başkan Putin İİÖ 10. zirve toplantısının açılış törenine konuk olarak iştirak ve çıkış yapmıştır. Aynı zamanda örgüte üye olan islam devletleri başlılarıyla da ikili görüşler geçirilmiştir. ¹⁹⁷ Bir Müslüman forumunun içinde RF heyetinin de yer alması katılımcılar tarafından yüksek değerlendirilmiştir. Zirve Toplantısının kapanış bildirisinde RF'in İİÖ ile sıkı ilişkiler kurmak arzusu da yer aldı.

2003 - 2004 yıllardan itibaren RF'in toplam değeri 4,5 milyon ABD doları olan 20'den fazla projesinin uygulanmasında İKB (İslam Kalkınma Bankası) ve İİÖ'nün farklı kuruluşları ile işçi düzeyinde ilişkiler yoğunlaşmaya başladı. ¹⁹⁸ Ayrıca İstanbul'da tarih, sanat ve kültür alanlarında İslam Araştırma Merkezi ile doğrudan ilişki kurmakla ilgili rıza da elde edilmiştir. RF'in İİÖ ile ilişkilerin özel temsilcisi Popov RF DİB'nın İslam dünyası ile çok taraflı ilişkilerinin genişletilmesi vurgulayan mektubunu Genel Sekretere gönderdi.

7 Mayıs 2004 yılında RF Dış İşleri Bakanı Lavrov adından İİÖ'nün Genel Sekreteri Belkazize gönderilen mektupta gönderilen mektupta örgüte gözlemci olarak dahil olma ile ilgili resmi sorular yer almıştır. RF ile İİÖ arasında karşılıklı işbirliği konuları 2004 yılı Nisan ayında Malezya'nın Dışişleri Bakanı Albarın

¹⁹⁵ М.Ш. Шаймиева, Россия и Организация Исламская конференция, Сборник документов и материалов, Москва-Казань, 2008, s 35

¹⁹⁶ Исламский мир и внешняя политика России // Междунар. жизнь. 2005.

¹⁹⁷Россия и ОИК: Историческая миссия Путина http://www.iran.ru/news/politics/20348/Rossiya_i_OIK_Istoricheskaya_missiya_Putina (Erişim tarihi 12.02.2014)

¹⁹⁸ Попов В. "Россия намерена присоединиться к Исламской конференции", Отеч. записки. 2003. № 5. s. 219.

başkanlığı altında üye devletlerden oluşan delegasyonun Moskova'daki ziyareti sırasında tartışılmıştır. Delegasyon ayrıca Güvenlik Konseyi Sekreteri İvanov tarafından da kabul edilmiştir.¹⁹⁹

Lavrov'un 2004 14 - 16 Haziran'da İstanbul'da yapılan Dışişleri Bakanlarının 31ci toplantısına katılmak için yazılı daveti kabul etmesi ve konferansta konuşma yapması izleyiciler tarafından olumlu karşılandı.

2004 yılının Ağustos ayında İslam Kalkınma Bankası Başkanı RF'e Grozni'deki 34 numaralı okulun yeniden kurulması için yüz bin ABD doları ayrıldığını bildirdi. Bazı islam devletleri Rus yetkililerine YUNESKOnun Çeçenistan Cumhuriyeti'nde eğitimin yeniden başlatılması programına aktif katılmak niyetinde olduğunu savunmuştu. 1 Eylül 2004 yılında İİÖ Genel Sekreteri Belkaziz Kuzey Osetya'nın Beslan kentinde okulun işgalini kınayan ve rehinelere derhal iadesini talep eden sert açıklama yaptı. O, bu tür eylemlerin İslam hümanizm prensiplerine aykırı olduğunu vurguladı.²⁰⁰

Haziran 2005 yılında Lavrov İİÖ'ne üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarının Sena'da (Yemen) gerçekleştirilen 32. toplantısına katıldı. Onun konferansa konuk olarak katılması bu görüşmenin protokollerinde yansımıştı. Dışişleri Bakanlarının 32. toplantısında RF'na söz konusu organizasyonda gözlemci statü verilmesi ile ilgili karar kabul edildi. Dolayısıyla, Rusya 20 Haziran 2005 yılından itibaren organizasyonun resmi gözlemci üyesi oldu.²⁰¹

O zamandan beri RF İİÖ vasıtasıyla düzenlenen önlemlere de dahil olmak üzere Nyu Yorkta BM de islam gruplarının geçirdiği görüşlere davet edilir.

19 Eylül 2005ci yılında RF Dışişleri Bakanı Lavrov ve İİÖ'ye üye olan bazı ülkelerin dışişleri bakanlarının ve ayrıca İİÖ Genel Sekreteri Ehsanoğlunun Kudüs konusunda görüşmeleri oldu. Bu görüşmelerde, söz konusu sorunla ilgili

¹⁹⁹ Василий Львов, Россия в Организации Исламская Конференция
<http://www.golosameriki.ru/content/russia-and-organization-islamic-conference-basil-lvov-2010-07-1598491984/186614.html> (Erişim Tarihi 22.10.2014)

²⁰⁰ Вениамин Попов, "Об отношении России к Организация Исламская Конференция"

²⁰¹ Россия и ОИК: Историческая миссия Путина
http://www.iran.ru/news/politics/20348/Rossiya_i_OIK_Istoricheskaya_missiya_Putina (Erişim Tarihi 12.02.2014)

"Rusya - İİÖ" çalışma grubunun oluşturulması hakkında prensbial anlaşma elde edildi.²⁰²

7 – 8 Nisan 2005ci yılında Mekke'de İİÖ'nün olağanüstü zirve toplantısı geçirildi. RF delegasyonu da bu toplantıya katılmışdı. Toplantının sonunda, XXI. yüzyılın yeni tehtit ve çağırışlarıyla ilgili "Mekke Deklarasyonu" kabul edildi ve İİÖ'nün modern dünyada tuttuğu yer ve oynadığı rol tartışıldı.²⁰³

Martın sonu 2006 yılında Stratejik bakış açısı: "Rusya ve İslam Dünyası" adlı vizyon grubu ilk görüşmelerini yaptılar. Görüşe yaklaşık 20 müslüman ülkesinin geçmiş politikacılar ve sosyal militanlar katılmışdı. Görüşe RF tarafından Primakov Başkanlık ediyordu. İİÖ Genel Sekreteri E. İhsanoğlu bu olayı yüksek değerlendirmişdi.²⁰⁴

Stratejik çalışma grubunun ilk toplantısının açılışındaki konuşması ile V. Putin Müslüman dünyası ile dialoğu geliştirmenin RF'in öncelikleri arasında olduğunu söylemiştir. Esasen RF'in İslam Dünyası ile dostluk kurma gayretlerinin önemli sebepleri arasında Batı'ya karşı elini güçlendirme düşüncesi bulunmaktadır ki bu durum da zaten dile getirilmekteydi.

Putin Mart 2008de yapılan İİÖ toplantısına yollamış olduğu mektubunda Rusya'nın İslam dünyası ile olan ilişkilerinin ve dostluğunun stratejik ortaklık içerdiği belirtile bile, uzmanla bunun aksini söylemekteydi. Örneğin, Rusya'nın İslam dünyasına karşın olan bu yaklaşmasını Leonid İvaşov taktik bir hareket olarak nitelendirmekteydi. İlişkilerin içeriği de bunu işaret ediyordu. Rusya'nın İslam dünyası ile olan ilişkileri İran ve Suriye ilişkilerinde olduğu gibi politik, Cezayir, Libya gibi ülkelerle olan ilişkilerinde olduğu gibi ekonomik içerik taşımaktaydı. Tabi Rusya'nın İran ve Katar ile OPEC benzeri bir doğalgaz karteli kurmak için giriştiği ilişkiler ise hem politik hem ekonomik içeriğe sahiptir. Putinin Rusya ve İslam dünyası arasında olan yakınlaşmayı sağlayabilmek için Arap ülkeleri liderleriyle 2005-2008 yılları arasında yapmış olduğu birebir

²⁰² М.Ш. Шаймиева, Россия и Организация Исламская конференция, Сборник документов и материалов Москва-Казань, 2008, s 78

²⁰³ Исламский мир и внешняя политика России // Междунар. жизнь. — 2005. — № 9.

²⁰⁴ Riyad Makaev / Doğruhaber / Analiz Rusya ve İslam dünyasi (<http://www.dogruhaber.com.tr/Haber/Rusya-ve-Islam-Dunyasi-97921.html>) (Erişim Tarihi 26.03.2014)

görüşmeler neticesinde ikili anlaşmalar imzalanmış olsa bile, ateizm geçmişi ve Çeçenistan yüzünden Rusya'ya karşı olan antipatinin ortadan kaldırılması ve güven ortamının oluşturulması biraz zor görülmekteydi , ki bu durum, günümüz için de geçerli.²⁰⁵

Stratejik çalışma grubunun III toplantısı Şubat 2010 yılında İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda RF temsilciliğini dönemin tataristan devlet başkanı M. Şaymiyev yapmıştı. Şaymiyev bu toplantıda Rusya'nın islam dünyasına yakınlaşma hususunda uygulamaya başladı politikasını şu sözlerle dile getirmiştir: “ Dünyada bir entegrasyon süresinin başladığını ve bu sürecin hızlı şekilde geliştiğini görmekteyiz. İslam dünyası olarak bizler bu entegrasyona gözlerimizi kapatamayız ve kendi aramızda entegrasyonumuzu ve de Müslüman olarak kendi küreselleşmemizi oluşturmamız gerekiyor. Burada şunun da altını çizmemiz gerekir ki, Yeltsin sonrası Rusya katı merkezizetci yaklaşımın sonucu olarak, dış politika açısından cumhuriyet liderlerini sıkı bir şekilde izole etmiş durumda olmasına rağmen, bu tür büyük çıkarlar söz konusu olduğunda bu prensibden adım atabilmekte ve dışa karşı onları bağımsız aktörler gibi önesürebilmektedir. Bu durum Rusya'nın bu alandaki politikasının ve planlarının büyüklüğünün de bir delili olarak irelisürülebilir.”²⁰⁶

Rusya her ne kadar islam dünyası ile yakınlaşma planları yapsa da, bu hususta oluşturulan planların uygulamasına dönük atılan adımları desteklenmesi ve alt yapısının oluşturulması yönünde büyük üksikliklerin olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, bu yaklaşmayı sağlayabilecek lobi faaliyetlerinin yetersizliği veya hiç olmamas bunlardan biri olarak sayılabilir. Hatta lobi faaliyetlerinin olmamasının yanı sıra, ülkede bu yaklaşmayı engelleyecek yönde bir kısım siyasi oluşumların ve grupların varlığı ciddi manada engel teşkil etmektedir.²⁰⁷

²⁰⁵ Стенограмма выступления министра иностранных дел России С. В. Лаврова на XI саммите Организации «Исламская конференция», Дакар, 13 марта 2008 г.

²⁰⁶ М.Ш. Шаймиева, Россия и Организация Исламская конференция, Сборник документов и материалов Москва-Казань, 2008

²⁰⁷ Тимур Гантамиров Россия и исламский мир: основные проблемы и перспективы сотрудничества 2012 <http://www.islam.ru/content/politika/rossiya-i-islamskiy-mir-osnovnie-problemi-i-prespektivi-sotrudnichestva> (Erişim Tarihi 10.09.2014)

İslam ülkeleri ile olan ilişkilerin geliştirilmesi hususunda Putin bu ülke liderleriyle güven oluşturuca birebir görüşmeler yapmasından sonra ilişkileri derinlemesine geliştirici yönde önemli admların atılmaması veya atılamaması da bu husustaki önemli sorunlardan birini teşkil etmektedir. Zaten bu birebir görüşme taktiği eksiye dönüşün, yani bu hususta fazla bir gelişme sağlanamadığının da bir göstergesidir. Zira, bilindiği gibi SSCB`de Politbüro üyeleri Arap liderleriyle bu şekilde birebir ilişkilere büyük önem verirlerdi.²⁰⁸

3.1.2 RF – İİÖ İlişkilerinde Çeçen Sorunu

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında on beş Cumhuriyete parçalanmasından sonra, Kafkas bölgeleri bağımsız cumhuriyetlerden birisi olmadı. Aksine Federal Rusya Cumhuriyeti'ne bağılı kalmaya devam etti. 1 Kasım 1992'de Cevher Dudayev liderliğindeki Çeçenler, bağımsız bir devlet kurduklarını ilan ettiklerinde Ruslar bu devleti tanımayı hemen reddettiler ve en hafif yumuşaklık göstermeden savaşa başladılar. Sonra 1995 yılında Çeçenistan'ı istila ettiler.²⁰⁹ Bu savaşta Ruslar benzeri görülmemiş bir yenilgi aldılar ve ağır hasarlara uğradılar. Çeçen Devleti Moskova'dan tam bağımsız bir devlet olmak için çaba göstermeye devam etti. 1999 yılında ise Ruslar Çeçenistan'ı yeniden işgâl etmeyi ve ilan edilmiş Çeçen Devleti'ni ortadan kaldırmayı başardılar. Burada geniş çaplı katliamlar ve korkunç işkenceler yaptılar. Fakat herhangi bir dünya devleti, Çeçenlere yardım elini uzatmadığı gibi her tür vahşeti yapan Rus barbarlığına karşı Çeçenlere herhangi bir destekte de bulunmadı.

Anna Politkovskiya, Rus Ordusu'nun Çeçenistan'daki cürümleri hakkında bir kitap yazdı ve ona "Rus Utancı" ismini verdi. Anna Politkovskiya, Komünizm sonrası dönemin en ünlü kadın gazetecilerden biridir ve Rus NovayaGazeta Gazetesi'nin muhabirlerindendir. 1999'den beri birçok kez Çeçenistan'ı ziyâret etmiş ve kitabında, Çeçen Savaşı'ndaki Rus cürümlerinin canlı sahnelerini

²⁰⁸ Вениамин Попов, Об отношении России к Организация Исламская Конференция (ОИК)

²⁰⁹ Sapmaz Ahmet, "Rusya Federasyonu'nun Terörle Mücadele Stratejisinin Kuzey Kafkasya'nın İstikrarı Üzerine Etkileri", **Savunma Bilimleri Dergisi**, Kasım/November 2013, Cilt/Volume 12, Sayı/Issue 2, 1-35ç s 9

aktarmıştı. Bu kitabında Çeçen trajedisinin gerçeğini şöyle kaydetmişti: “*Başkent Grozni enkaz doluydu. O sırada Mehabi Eşbah gibi yüzlerce Çeçen köyü, hayalet barınakları haline gelmişti. Birçok toplu mezarlar vardı. Nüfusun yarısı da komşu İnguşetya’daki mülteci kamplarında kötü koşullar altında yaşıyordu.*”²¹⁰ Anna Politkovskiya, ayrıca Rus güçlerince Çeçenistan’da işlenen savaş suçlarına ait bir liste yayınladı. Bu listede Çeçen nüfusunun yarısının topraklarından uzaklaştırılarak toplu göçe zorlandıklarına ve nice toplu katliamlar yapıldığına yer veriyordu. Yine Politkovskiya 150 sivilin Rus güçleri tarafından yargılanmaksızın idam edildiklerini de yazmıştı.

Sivil toplum kuruluşlarından insan hakları savunucusu Memorial Örgütü ise Rus yönetimini, Stalin’in en karanlık yıllarındakilere benzer yöntemleri Çeçenistan’da kullanmakla suçladı. Devletlerarası Federal İnsan Hakları Birliği Merkezi’nde düzenlenen basın toplantısında, Başkent Grozni’deki Memorial Örgütü Koordinatörü Lida Yusupova ile Moskova’daki İnsan Hakları Örgütü Merkezi Müdürü Oleg Orlov Rusya Federasyonu’nun, 1930’lu ve 40’lı yıllarda Stalinci Siyasi Polis Teşkilâtı’nın kullandıklarına benzer yöntemlere başvurduğunu söyledi. Nitekim Yusupova, Rus güçleri ile onlarla işbirliği yapan Çeçen güçlerinin, aranan şahısları teslim olmaya zorlamak için tüm aile fertlerini her defasında artan sayıda kaçırarak Stalinci Gizli Polis ile aynı yöntemleri kullandıklarını dile getirdi.²¹¹

Öte yandan tam da Çeçenler bağımsızlıklarını kabul ettirmek üzere iken, Çeçen meselesini Rusya’nın çıkarlarına uygun bir şekilde kesip atmak üzere Rus güçleri, 1999 yılında Çeçenistan’a yeniden saldırdı. Bu saldırı, Rus İvanov ile Amerikan Dışişleri Bakanı Albright arasındaki gizli anlaşma ile Amerikan-Rus işbirliğine dayanılarak gerçekleştirildi. Bununla birlikte Çeçenler, aynen kendilerinden beklendiği gibi, karşılaştıkları her şeye rağmen kararlılıklarını

²¹⁰ Salmaz Ahmet, “Rusya Federasyonu’nun Terörle Mücadele Stratejisinin Kuzey Kafkasya’nın İstikrarı Üzerine Etkileri”, **Savunma Bilimleri Dergisi**, Kasım/November 2013, Cilt/Volume 12, Sayı/Issue 2, 1-35, s11

²¹¹ İbid., s 11

kaybetmediler, korkmaksızın Rus askerî kuvvetlerine karşı bütün güçleriyle mücadelele devam ettiler.²¹²

11 Eylül 2011 Hadisesi ile Bush'un "Terörizme Karşı Savaş" îlanından sonra Putin, bu süreci Rusya lehine Çeçenistan'da istismâr etmeye girişti. Böylece teröre karşı küresel savaş çağrısında bulunup Çeçenistan'daki savaşın, devletlerarası düzeyde "teröre karşı savaş" olarak tanınmasını sağlamaya uğraştı.²¹³

İİÖ en başından beri Rusya'nın Çeçenistan'a müdahalesini kesin şekilde itham etmiştir. Zaten İİÖ-den başka tepki beklemek olmazdı. Rusya'nın Çeçenistan'a ikinci müdahalesi sırasında rehber yerlerden birini tutmuş İran, tüm İslam devletlerinin sert baskılarına rağmen, Çeçen sorunun Rusya'nın iç meselesi olduğunu bildirmiştir.²¹⁴

Eğer bu zaman İİÖ Rusya'nın Çeçenistan'da hareketini mahkum eden karar kabul etseydi, bu, çok sayıda ekspriment grupların hareketine ve dolayısıyla radikal islam hareketine bir sinyal olmuş olurdu. O zaman bu da Rusya için büyük insan telafatına ve maddi kayba neden olur ve Rusya - İİÖ arasında güvensizlik yaratırdı. Rusya için bu istenmeyen kararın kabul edilmesine yol vermediği için Rusyanın İran'ın hakkını vermesi gerekirdi.

Birçok siyasi düşünürler Putin'in İİÖ zirvesine davet alabilmesi için Çeçenistan sorununun düzene saldığını iddia ediyorlar. Elbette bu dönemde Çeçenistan'da yeni anayasanın kabulü ve halk oylamasında seçilen yeni Cumhurbaşkanı Rusya ve İKÖ ülkeleri tarafından olumlu karşılandı. Belli ki, Kremlin olmadan burda hiçbir şey mümkün değildir. Rusya'nın modern konularda tutumu, Irak, Afganistan meselelerinin çözümünde katılımıyla, Ortadoğu meselesinin yoluna konmasına kalkışması, uluslararası terörizmle mücadele vb Rusya'nın yeni rolünü ve imajını güçlendirmiştir ve Çeçenistan meselesinin çözümü İKÖ zirvesine davet almasıyla sonuçlanmıştır.

²¹² <http://akademikperspektif.com/2013/11/18/cecenistan-sorunu/> (Erişim tarihi 02.09.2015)

²¹³ İbid.

²¹⁴ М.Ш. Шаймиева, Россия и Организация Исламская конференция, Сборник документов и материалов Москва-Казань, 2008

3.2 RF – İİÖ Yaklaşımına Dünya Tepkisi

RF – İİÖ arasında olan yaklaşıma doğal olarak dünya devletleri birmanalı bakmamışlardır. Özellikle Batı-ABD gibi hejemon devletler bu ilişkilerin gelişmesinden rahatsız olmuşlardır. Çünkü RF İslam dünyası ile yaklaşarak Batı'ni kötü etkileyebileceği gayet ortadaydı. Rusya bu konuda İslam dünyasını bir türlü kullanıyordu. Esasen RF'in İslam Dünyası ile dostluk kurma gayretlerinin önemli sebepleri arasında Batı'ya karşı elini güçlendirme düşüncesi bulunmaktadır ki bu durum da zaten dile getirilmekteydi.

3.2.1 Batı'nın – ABD'nin tepkisi

Batı büyük ihtimalle asla RF-İİÖ ilişkilerinin gelişmesinde meraklı değildir. Batı hep İİÖ ülkelerinin kendi hammaddesinden uzak tutmasına çalışmış, teknolojik açıdan kendilerinden bağımlı duruma düşürmek istemiştir. Batı şimdi de Örgütün teknolojik açıdan gelişmesine yapay şekilde çeşitli alanlarda engeller yaratır ve sonra da kendisine onların sorunlarını çözüyormuş gibi ve Batı azından bu ülkeler kendi özel konfliktlerini çözemezlermiş gibi, hatta bir birbirleri ile savaşarlarmış gibi bir imaj yaratır.²¹⁵

Rusya'nın ikonuna kapsamında bulunması, Avrupa Birliği'nin rolünü ve önemini azaltacak ve İİÖ'nü BM ve AB den sonra dünyanın 3. önemli örgütü yapacak. Ve bundan sonra çeşitli alanlarda AB İKÖ kooperasyonuna daha çok ihtiyacı duyacak neinki İİÖ AB ye.

Rusya örgüte üye olur olmaz Batı İİÖ'ye devletlerinin enerji kaynaklarının fiyatlarını yönetmesi işindeki adımlarını dikkatle izleyeceğini belirtmiştir. Çünkü Rusya ve İKÖ birlikte dünya ekonomisini istediği zaman güçlü etkileyebilecek bir durumdadır ve bu Batı'nın enerji açıdan birkaç güne iflasına neden olabilir.

ABD bu konuda çok dikkatli davranıyor. O, hep Rusya'yı İslam dünyasını gözünden düşürmek için Çeçen olaylarını hallandırır ve Rusya'yı Müslüman

²¹⁵ Россия и ОИК: Историческая миссия Путина
http://www.iran.ru/news/politics/20348/Rossiya_i_OIK_Istoricheskaya_missiya_Putina (Erişim tarihi 12.02.2014)

haklarını korumamakta suçluyordu. ABD hep Kremili gerçek olarak islam dünyasının öfkesi ile korkutuyordu.

ABD iyi anlıyordu ki Rusya - İİÖ yaklaşması kısa zamanda büyük güce dönüşecek ve dünya olaylarını ciddi şekilde etkileyebilecek. Bu nedenle ABD Rusya'yı bu fikrinden dikkatini dağıtmaya çalışmış ve modern siyasi sorunların çözümünde onunla hesaplaşmak istememiştir.

Rusya - İİÖ yaklaşması ABD - İsrail ilişkilerini de zayıflatmıştır. ABD İsrail'i işgalci politikasını gerçekleştirmek için silahlandırarak, İslam dünyasının alçaltmış ve hakaret etmiş olur. Rusya - İİÖ yakınlaşmasından sonra daha ABD İsrail'e eskisi kadar yakından yardım edemiyor. Özellikle, askeri - teknik alanda ABD'nin yardımına ihtiyacı olan İsrail bu yardım olmadan kendi politikasını hayata geçirmekte zorlanıyor.²¹⁶

Garip gözükse de, Rusya - İİÖ yaklaşması ABD'ye ciddi hizmetler de gösterebilir. AntiAmerikanizm akımı dünyayı o derecede kucağına almış ki, Amerikan Kongresi dünyada kendi imajını iyiye doğru değiştirmek için ABD'ye acil milyarlarca dolar gerektiğini itiraf etmiştir.

3.2.2 Örgüt Üyelerinin Tepkisi

İslam dünyası liderleri büyük şevkle Putin'in Rusya'nın İslam dünyası ile yaklaşmak teşebbüsünü kabul ettiler. İslam ülkeleri Rusya devlet organlarında onlara üyelik verilmesi için tüm imkanlardan yararlanırlar. Onlar tamamen emindirler ki, bu yakınlaşma Batı ve Doğu yaklaşımında yeni tarihi aşamanın başlangıcı olacaktır. Ve üye devletler inanmaktadırlar ki, Rusya'nın örgüte gelişi ile İslam imajı olumlu fona iyileşecek ve İKÖ'nün dünyada rolünü daha da artıracaktır.²¹⁷

Üye ülkelerden sadece Pakistan bu üyeliğe tarafdar durumda değildir. Çünkü Rusya ile Hindistan arasında ciddi yakınlaşma var. Bu, Pakistan için ciddi problemler demek. Rusya'yı İKÖ'ye aldıklarında 100 milyonluk Hindistan da üye

²¹⁶ İbid.

²¹⁷Россия и ОИК: Историческая миссия Путина http://www.iran.ru/news/politics/20348/Rossiya_i_OIK_Istoricheskaya_missiya_Putina (Erişim tarihi 12.02.2014)

olmak isteyecek. Bu ise Pakistan'ın en son kabul edeceği şey. Ve Rusya, Pakistan'ın bu tavrını engelleyebilmek için Türkiye vasıtasıyla İslamabad yönetimini etkilemek ve ikna etmek istiyordur.

3.2.3 Rusya Müslümanlarının Tepkisi

Şüphesiz ki, Rusya'da yaşayan etnik Müslümanlar bu yaklaşımı olumlu kabul etmişlerdi. Ve Müslümanlar bunu, devlet tarafından onların konfensiyasına karşı saygı gibi kabullenmişdirler. Rusya Müslümanları Putin'in bu girişimi hükümetin adaletsizliğini düzeltmesi gibi kıymetlendirmişdiler. Çünkü önceki yıllarda burada dine karşı acımasızlık uygulayan ideolojik bir devlet vardı. İslam ve islam şariatçıları terörizm, şiddet, Narko-alışverişin ve diğer bile negatif durumlarla eşanlamlı olarak gösteriliyordu. Ancak şimdi durum biraz farklıdır. Artık Rusya Müslümanları kendilerini Rusya toplumunun bir parçası gibi hissediyorlar ve Rusya'nın gelişip yükselişinde kendi vatanları kadar ilginç olduklarını bildiriyorlar.²¹⁸

BBC Rusya'nın analizlerine göre: 2020 yılında Rus nüfusunun yaklaşık %20'si Müslüman olacak. Rus nüfusu bir yandan azalma eğiliminde olduğu için, içindeki Müslüman oranı gittikçe artacak. Bu da yeni nesil Müslüman politikacı grubunu doğuracak, yani Müslümanlar Rusyanın iç ve dış siyasetinde daha aktif rol alacaklar. Rusya'da modern, bilgili ve laik Müslümanlar da yetişirken, terörü seçen radikal gruplar da yetişecektir. Bu yüzden Rusya'nın İslam konusunda kesinlikle tercih edeceği yol diyalog yolu olacak ve İslam'ı içine alan bir ülke konumunda olacaktır.²¹⁹

²¹⁸ Россия и ОИК: Историческая миссия Путина (Erişim tarihi 12.02.2014) http://www.iran.ru/news/politics/20348/Rossiya_i_OIK_Istoricheskaya_missiya_Putina

²¹⁹ "Rus Müftüler Birliği" <http://www.muslim.ru/1/cont/4/1476.htm> sitesindeki makale başlığı: "Rusya'nın İslam Dünyası ile İlişkileri Çok Yönlü Olarak Gelişecektir" (22.04.2014)

SONUÇ

Dinin dış politikadaki rolünü, din ve güç kavramları arasındaki ilişkiyi, araştırmayı amaçlayan, bunun Rusya'nın iç ve dış politikasına yansımaları öğrenmeye çalışan, Rusya ve İslam İşbirliği Örgütü arasındaki ilişkileri değerlendirmeyi hedefleyen bu tez çalışması şöyle özetlenebilir:

İnşacılık teorisinin üzerinde durduğu dış politika ve kimlik etkileşimleri özellikle Soğuk Savaş sonrası gelişen ilişkilerde gözle görülür bir hal almıştır. Bu dönemde laiklik ve liberal değerlere rağmen bu iki kavram birbirleri ile etkileşime girerek ve dini unsurlar, dış politikanın doğru analizi için göz ardı edilmemesi gereken bir bileşen haline gelmiştir. Dini mirasın etkisiyle düşman ve dost algısı olduğundan, dinin dış politikayı etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Tanımlardan yola çıkıldığı zaman, din ve dış politikanın birbirlerinden uzak kavramlar olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen aslında iki sosyal olgu arasında çok güçlü bir etkileşim meydana gelmiştir. Bu etkileşim ile beraber din, iç ve dış politikayı etkileme gücüne sahip olduğu gibi yeni bir politik yapı oluşturabilecek kadar etkili olmuştur.

Dinin dış politika üzerindeki beliriciliğinin en iyi örneği S. Huntington'un "Medeniyetlerin çatışması" (The Clash of Civilizations) makalesi olmuştur. Huntington'ın medeniyet ifadesini tanımlarken kullanmış olduğu başlıca unsur din olmuş ve temel vurgu aktörlerin sahip olduğu dini kimlik üzerinde olduğunu belirtmiştir.

Din ve dış politika ilişkisi dönem içerisinde farklı etkileşimler göstermiştir. Modern dönem öncesi, modern ve modern dönem sonrası sürecin analizi yapıldığı zaman dinin uluslararası ilişkilerde etkisinin değişkenlik gösterdiği anlaşılmıştır.

Din ve birey ilişkisinin en güçlü olduğu dönemi modern dönem öncesi paradigmanda görüldü. Modern döneme geçildiği zaman ise "laiklik" kavramı ile birlikte dinin devlet politikalarından ayrılması uluslararası sistemdeki gücünü yitirmesine sebep olmuştur. Fakat yeni dönemde din, etkisini gelişen olayların ışığında arttırarak, kimlikler ve dış politikadaki etkisini güçlendirmiştir.

Modern döneme bakıldığı zaman “din” kelimesinin kullanımından yıllarca kaçınıldığı fark edildi. Artık önemli bir olgu olmadığına kanaat getirilerek, küresel ilişkiler içerisinde dinin etkisi gerileme göstermiştir. 1648 Westfalya Antlaşması ile uluslar, din farklılıklarının sebep olduğu çatışmaları sonlandırmayı amaç edinmiştir. Protestan reformu ile birlikte “laiklik” kavramıyla tanışan birey, din ve devlet ilişkisini ayırmayı amaçlamıştır. En basit tabiriyle laiklik; din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulmasıdır. Devlet, dini kurumları etki altında bırakacak eylemlerde bulunmamalıdır. Öte yandan dini aktörler de devlet kurumlarının gücünü kendi çıkarları için kullanmaya çalışmamalıdır. Laikliğin temel prensibi bu şekilde maddeleşmiştir.

Modern zamana girildiğinde, laiklik anlayışının yayılması ile eşzamanlı olarak teknoloji, ekonomi, politika ve edebiyat alanlarında toplumlar büyük gelişme göstermiştir. Okuma-yazma ve şehirleşme oranının hızla artmasıyla, modern dünya hedefi sağlam temeller üzerinde yükselmeye başlamıştır. Din, bu dönemde bireye, tarihin karanlık çağlarını anımsatan bir kavram olduğundan gelişen toplum bu tanımdan uzak durmaya çalışmıştır.

Modern dünyada, dini kimlik kavramı yerini etnik kimlik gibi farklı olgulara bırakmıştır. Yeni dönemde, dini politikaların etkisinin en yoğun olduğu söylenen, dini inançların çok tesirli olduğu iddia edilen İslam dünyası bile farklı kavramlar üzerinden dış politika hamlelerini gerçekleştirmiştir.

20. yüzyılda “dini inanışların” modern toplumda, uluslararası ilişkilerde ve politikada tarihe nazaran daha az etkili olduğu söylenebilir. Değişen sistem farklı araçlar ile analiz edilmeye başlanmıştır. Realizm ve Liberalizm askeri, ekonomik ve mantıksal düzlem çerçevesinde sistemi açıklama yolunu seçmiştir. Anarşist bir yapıya sahip olan sistemi fiziksel kapasiteler ile anlamlandırmaya çalışan teoriler, ilişkileri bu doğrultuda açıklamaya çalışmıştır.

1980’ler itibari ile sistemin tekrar değişime girmesi ve yeni düzende din kavramının artan etkisi yeni teorilere ve analizlere ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur. İnşacı düşünürlerden Philpott, yeni sistemi var olan güçlü teorilerin aksine “din ve kimlik” kavramları ile analiz etmeye çalışmıştır. Bu gelişmeler uluslararası ilişkilerde modern dönem sonrası paradigmayı yaratmıştır.

45 yıl süren Soğuk Savaş sonrasında “din” dış politikada etkisini hissettirmeye başlamıştır. Böylece modern dönemin laik sistemi sekteye uğrayacaktır. Aslında dini politikalar Soğuk Savaş sürecinde etkili olmaya başlamıştır. Haynes de bu teoriye destek vermiştir.

Dinin dış politika üzerindeki etkisini tanımlarken diğer bir hedef din ve güç kavramları arasındaki ilişkiyi araştırmak olmuştur.

Dini etkinin güç kategorilerinde kullanım yeri kompleks bir içeriğe sahiptir. İnşacı düşünürlerden Katzenstein’a göre paylaşılan ortak kültürler, değerler, kimlikler işbirliğinin kolaylaşmasını sağladığı için din, yumuşak güç olarak düşünülmektedir. Realizm ve Liberalizm güç kavramında aktörlerin sadece fiziksel kapasitesine odaklanmaktadır, fakat bu bakış açısı beraberinde eksiklikler getirebilir. Bu sebepten Katzenstein gibi inşacı kuramcılar kimliği de güç kavramına eklemeyi doğru bulmuştur.

İki önemli semavi din olan Müslümanlık ve Hıristiyanlığın dünyaya “yayılcılık” perspektifinden bakması sert güç kullanımını tetiklemiştir. Yayılcı amaç, kendilerine ait olan normları ve değerleri öteki olana benimsetmek olarak şekillenmiştir. Bu gayeyle din, dış politikayı ve uluslararası ilişkileri saldırgan bir biçimde etkisi altına alarak güç kullanımına sebep olmaktadır.

Dini inançların uluslararası ilişkilerde var olan güç tanımıyla olan ilişkisi, dış politikayı ve sistemi nasıl etkilediğini göstermektedir. Dinin dış politika üzerindeki etkisi uluslararası ilişkilerin önemli tartışmalarından biri olduğu anlaşıldı. Bazı çevreler dini inanışların doğrudan ve keskin etkisini savunurken, diğerleri sınırlı ve dolaylı yansımaların olduğunu desteklemektedir.

Dini dış politikadaki rolünü açıklarken, bunun Rusya’nın da dış politikasına yansması, özellikle de, İslamın Rusya’nın iç ve dış politikasında ne kadar etkili olduğu öğrenildi. Rusya tarihinin farklı aşamalarında İslama karşı da farklı yaklaşımlar mevcut olmuş, devrin yöneticileri tarafından İslam ve müslümanlara karşı çeşitli politikalar uygulanmıştı.

İslam’ın, Orta Asya’ya girmesinde önemli bir dönüm noktası olarak görülen 751 yılındaki Talas Savaşı sonrasında giderek bölgede hakim din haline

geldiği bilindi. Bu süreç sonrasında İslam gerek seçkin yüksek tabakalar arasında gerekse çoğunluğu oluşturan normal halk kitleleri arasında yerleşmiş ve asırlarca bölgenin Çarlık Rusyası'nca işgaline kadar bu yapılanma devam etmiştir.

Ruslar'la müslümanlar arasındaki ilk temas İdil Bulgarları'nın İslamiyet'i kabul ettiği X. yüzyılda başladı. IV. İvan (Korkunç) 1552'de Kazan'ı ele geçirince Rus Devleti tarihinde ilk defa müslüman tebaaya sahip oldu. Daha sonra Astarhan (1556) , Sibir (1598), Kasım (1681), Kırım (1783) hanlıklarının ortadan kaldırılması, 1810' lu yıllarda Kafkasya'nın ve 1847-1881 yılları arasında Türkistan'ın işgali Rusya'daki müslümanların sayısını arttırdı. Bu işgaller neticesinde özellikle Kafkasya ve Kırım'dan Osmanlı topraklarına büyük göçler yaşandı, boş kalan İslam topraklarına Ruslar ve Ukraynalılar yerleşti rildi. 1555'te kitlesel hıristiyanlaştırma hareketi başlatıldı. Bu hareketin gittikçe sertleşmesiyle Tatarlar ertesı yıl ayaklandı. isyan bastırıldı ve hıristiyan olmayı reddedenler Moskova surlarının dışına çıkarılırken binlereesi kendi isteğiyle Sibiryaya ve Türkistan'a gitti; geride bıraktıkları topraklar Ruslar'a dağıtıldı.

Petro'nun döneminde İslam'ın daha derinden incelenmesi için araştırmalara başlanmıştır. Şöyle ki, 1716 yılında Kur'an ilk kez Rus diline tercüme edildi. Ama islami mezheplerin serbestçe yayılmasına sınırlar konuluyordu. 1731 yılında "Kazan ve Nijni Novgorod Müslümanları için komisyon" düzenlenmişti. Kısa bir sürede bu organın girişimiyle eveller yıkılan camiler artık hükümetin izni olmadan restorasyon ve inşa ediliyordu.

1731-1764 yılları arasında "Yeni Din Değiştirenler Komisyonu" adlı bir kuruluşa bağlı misyoner ve askerler tarafından köyler dolaşarak müslüman mezarlıkları, camiler ve evler tahrip edilmeye, dini kitaplar toplatılıp yakılmaya başlandı. 1742'de çıkarılan bir kanunla Kazan'daki 536 ca miden 418'i yıktırıldı. Hıristiyan olmamakta direnen köylerin ahalisi hapse atıldı, işkenceye maruz bırakıldı ve sürgüne gönderildi.

1731-1764 yılları arasında "Yeni Din Değiştirenler Komisyonu" adlı bir kuruluşa bağlı misyoner ve askerler tarafından köyler dolaşarak müslüman mezarlıkları, camiler ve evler tahrip edilmeye, dini kitaplar toplatılıp yakılmaya başlandı. 1742'de çıkarılan bir kanunla Kazan'daki 536 ca miden 418'i yıktırıldı.

Hıristiyan olmamakta direnen köylerin ahalisi hapse atıldı, işkenceye maruz bırakıldı ve sürgüne gönderildi.

Lakin bu uzun sürmedi. İslam ve Müslümanlara daha loyal münasebet II Katerina'nın devrinde olmuştu. Şöyle ki, onun zamanında Rusya'da dinlere hoşgörüyü yaklaşılacağı resmen ilan edilmişti. Ural bölgesi müslümanlarının yoğun olarak destek verdikleri Pugaçev isyanında (1773- 1775) söylem itibariyle dini hoşgörü konusunu işlemiş bulunuyordu.

Cami yapımıyla ilgili yasaklamalar XVIII. yüzyılın ortalarından beri gevşetilmeye başlandı. Çariçenin 1767'de Kazan'ı ziyareti münasebetiyle ilk defa müslümanların parasal yardımıyla kagir bir cami yapımına izin verildi (bugünkü Mercani Camii). Bu tarihten itibaren Kazan'ın pek çok yerinde kagir cuma camileri yükselmeye başladı, bunların yanlarına genelde okullar ilave edildi; böylece müslüman mahallelerinin oluşumu da artık resmîyet kazanmış oluyordu. 1785'te Rus hükümetinin maliyetini üstlendiği ilk cami ve medrese Orenburg ve Troick'te yapılmış, 1789'da Ufa'da bir müftülük açılmıştı.

II. Katerina'nın başlattığı ılımlı politika sonraki çarlar tarafından sürdürüldü ve I. Aleksandr, Orenburg'da devlet parası ile bir cami yapılmasına. II. Nikolay da vatandaş statüsünde sayılmadıkları için askere alınmayan müslümanlardan gönüllü birliklerin oluşturulmasına izin vermişti.

Çarlık döneminde, İslam'ın rejimin yararına kullanılması çalışmalarının yanısıra, İslam'a karşı yayınlar da diğer yandan yürütülmüştür. Kazan Din Akademisi İslam karşıtı misyonerlik bölümünce 1873-1898 arasında 21 kitap ve yaklaşık 25 değişik yayının yapıldığı bilinmiştir.

Çarlık döneminde ele geçirilen bölgeler ve bu bölgelerde yaşayan Müslüman uyrukları üzerindeki hakimiyetin kalıcı hale getirilmesi için kimi başarılı, kimi ise başarılı olmayan çok yönlü politikalar geliştirdiği görülmüştür. İlk başlarda Rus göçmenlerin, Tatarların topraklarından, Fergana Vadisi'ne kadar çok geniş bir coğrafyada yerleştirilmeleri ve Müslümanlara Ortodoks Hıristiyanlığın benimsetilmesi Çarlık destekli olarak yürütülmüştür.

Sovyet döneminde İslam ve Müslümanlara farklı ve değişken yaklaşımın olduğu görüldü. Teorik olarak dinle savaşmak gereğini materyalizmin temeli

sayan 1917 Ekim Devrimi'nin lideri V. İ. Lenin, pratikte İslam'a saldırmaktan kaçındı ve iç savaştan başarıyla çıkıp rejimi sağlamlaştırana kadar Müslümanlara karşı ihtiyatlı bir politika izlenmesine çalıştı. Lenin'in Sovyet coğrafyasındaki halklara yönelik selfdeterminasyonu öngören açıklamalarının yanısıra Ekim Devrimi'nin henüz uygulamada görülmemiş, yerel komünistlere de belli görevlere gelerek görüşlerini açıklama olanağı sunan yapısının İslam dünyasının ve ezilen halkların yararına olacağına inanç da Sovyet rejimine Müslümanların destek vermelerine yol açmıştı.

Bolşevik yöneticilerin rejimi güçlendirdikten sonra bütün vaatlerini bir kenara bıraktıkları, özellikle Stalin'in iktidara gelmesiyle birlikte bu söylemin taktik bir gereksinimden kaynaklandığı açıkça görülmüş, böylece Müslümanların ümitleri boşa çıkmıştır. Sovyetlerin bu siyasetinin esas hedefi yüzyıllardır bölgede kökleşmiş, kimlik belirleyici unsurlar olan Türklük ve Müslümanlık gibi içiçe geçmiş ortak değerlerdir. Çünkü bu değerler din karşıtı bilimsel ateizmi, benimseyen Sovyet komünist ideolojisinin yaratmayı öngördüğü "Sovyet insanı" modelinin önünde en önemli engeller olarak durmaktaydı.

1917 Ekim Devrimi'nin hemen ardından 3 Aralık 1917'de imzalanan "Rusya ve Doğu'daki Müslüman Emekçilerine Çağrı" bildirisi, Yeni Sovyet Yönetimi'nin Çarlık rejiminin aksine bu bölgede yaşayan Müslümanların ulusal ve dinsel kimliklerini tanıdıklarına dair bir kanıt niteliği taşımıştır. Bu bildiri ile inançlar, adetler ve ulusal her türlü kurum ve kuruluşlar özgür olarak değerlendirilip, bütün bu olguların güvence altına alınacağı bildirilmiştir

Ulusal (idari, etnik, dinsel ve kültürel) kimlik üzerinde şekillenen milliyetçilik, kitleleri etkileyen önemli bir unsur olurken Sovyet yönetimi bu unsuru kullanmakta bir sakınca görmeyecekti. Böyle bir uygulamanın temel amacını kısa süre için mahalli farklılıkların birbirlerine karşı kullanılması olurken, uzun vadede Rus egemenliğini garanti altına alma çabası taşımıştır.

Böyle bir politika düzleminde "*din olgusu*" ise niteliğini aşan bir araç haline dönüşmüştü. Bu bağlamda Sovyet rejimi İslam dinini sadece dinsel değerleri ön planda tutan bir din olmaktan ziyade, siyaset ve adalet olgularını da kapsayan bir olgu içinde değerlendirerek, din üzerinde kurgulanan politikaları iki

aşamada uygulama alanına girdirmişti. Bu politika dâhilinde uygulanan ilk aşama, katı (rigid) bir biçimde dinsizliği hedef alırken, ikinci aşama ise Müslüman azınlıkların benliklerini ifade eden “ulusal iradenin” ve “ulusal bilincin”⁸ yok edilmesi olarak belirlenmişti. Böyle bir siyaset izleyen Moskova’nın devlet yasamasındaki temel hedefi ise dinsel kurumların gücünü diskalifiye etmek olacaktı.

Fakat bu durum başarıya ulamamıştır. Çünkü Rus Ortodoks kilisesinin aksine, İslamiyet hiçbir zaman kilise biçiminde kurumsallaşmamıştır. Nitekim cami Müslümanlar için hiçbir zaman dinsel bir kurum olma özelliği de taşımamıştır. Böylece Ekim Devrim’inden beri uygulanan dinsizlik politikasının çok fazla başarı kazanmadığı da görülmüştür.

Sovyetler Birliği’nin İslam’ı yok etme politikalarından bir diğerini ise 1928 yılında başlayan süreç oluşturmuştu. Sovyet rejimi bu doğrultuda, hem İslam inanç esaslarını yok etme, hem de bu esasların uygulanmamasına yönelik olarak yoğun bir süreç başlatmıştı. Bu süreç dahilinde on binlerce cami yıktırılırken, birçok din adamı da öldürülmüştü.

Yine Sovyet Politikaları içindeki bir başka politik yapılanma 1920’lerin sonuna doğru Latin alfabesini kabul edilmesi olurken, 1930’ların sonunda ise düzelenmiş Latin alfabesinin yürürlüğe girmesi bu sürecin devamını oluşturmuştu. Son olarak 1939 yılında ise Orta Asya dilleri için Kiril alfabesinin kullanılması resmen kabul edilmişti. Böyle bir uygulama ile Orta Asya’da yaşayan Müslüman halkın İslam medeniyetlerinden tamamen izole edilmeleri sağlanmıştı.

II. Dünya Savaşı ile birlikte Sovyetlerin İslam siyasetinde dönemsel bir değişikliğe gidilerek geçici bir yumuşama dönemine girildi. Bu çerçevede SSCB’de resmi İslam’ın yönetimi dört dini yönetim birimi tarafından yürütülmeye başlandı. Bunların en güçlüsü olan ve 1943’te Taşkent’te kurulan Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları Dini Yönetimi adlı bu kurumun başında bir müftü bulunmaktaydı.

Nikita Kruşçef sonrası Brejnev dönemi ile birlikte İslam siyasetinde bazı değişikliklere gidildi ve Sovyet Müslümanlarının dış dünyadan tecritinden vaz

geçildiği görüldü. Bu şekilde dış ülkelerden Müslümanların Sovyetler Birliği'ne gelebilmelerine olanak sağlanarak, başta Tatarlar olmak üzere Sovyet Müslümanları, özellikle Sovyetlerin Afganistan'a girmeleri sonrasında çeşitli, siyasi ve idari kadrolara getirildiler.

1980'lerle birlikte ise Orta Asya'da bir İslami canlanma söz konusu oldu ki Akiner'e göre bunun birbiriyle bağlantılı iki nedeni bulunmaktaydı. Birinci neden bölgede özellikle Fergana Vadisi kökenli dini önderlerin öncülüğünde ortaya çıkan canlanmacı hareketti. Diğer bir neden ise İslam'a karşı resmi politikaların değişmesiydi. Bu politika değişikliği ise gerek İran ve Afganistan'daki gelişmelerin bölgeyi etkileme olasılığı, gerekse yaşanan ekonomik krizde dinin yardımına gereksinim duyulmasıyla ilgiliydi. Bu gelişmeler sonucunda dinsel alanda Sovyet yönetiminin baskı politikalarını bıraktığı ve bunun etkisiyle de dinin gerek resmi gerek gayri resmi örgütlenmeler aracılığıyla giderek Orta Asya'da etkinliğinin arttığı görüldü. Bu gelişmeleri ise SSCB'nin dağılması dönemi izleyerek, Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları izledi.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasının ardından dünyanın jeopolitik haritasında köklü değişiklikler meydana geldi. İki kutuplu sistemin yerine tek kutuplu sistemin ortaya çıkması ve eski güç dengesinin bozulması devletlerin kendi dış politika kurslarında bir takım radikal değişiklikler etmesine neden oldu. Geride bırakılmış olan "Komünist tehdit" yerine okyanusun ötesindeki analistler, kendi işgal planlarını haklı çıkarmak için ustalıkla dünya toplumuna yeni kurgusal düşmanı öne sürdü: "İslami Terörizm".

1991'de yeniden yapılanmadan sonra, din özgürlüğü gündeme geldi. Komünizm ideolojisi altında ezilen insanların çoğu çok özledikleri ve bir umut kapısı olarak gördükleri dinlerine sarıldılar. Rusya'da İslam başta olmak üzere din mensubu gruplar gün geçtikçe çoğalmaya başladı. Yeniden yapılanmadan sonra Müslümanların durumuna bir göz atarsak, Müslümanlar daha çok örgütlenmeye ve tebliğ çalışmalarına başladılar. Etnik Müslüman olan nüfusuna bir de yeni Müslüman olan nüfus katıldı. Bu nüfusun çoğu Ruslardan oluşmaktadır.

Elinde bulundurduğu enerji silahıyla birlikte oldukça aktif bir dış politika izlemeye başlayan Rusya açısından zengin enerji kaynaklarına sahip İslam dünyası ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmanın kendisine sağlayacağı gücün farkında olan Rusya, İslam dünyasında oluşan ABD aleyhtarlığını da fırsat bilerek yakınlaşma çabalarına başladı.

Rusya'nın bu politikasını İslam Konferansı Örgütü'nün Malezya'daki toplantısına katılan Putin, "İslam Dünyası ile yakınlaşma" şeklinde net olarak dile getirdi ki zaten Rusya'nın yeni dış politika önceliklerini belirleyen "Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti 2000" belgesinde de yer almaktadır.

Müslüman ülkelerle ilişkilerini geliştiren Rusya, gözlemci statüsüyle 2005 yılında İslam Konferansı Örgütü'ne de katıldı. 2006 yılında Moskova'yı ziyaret eden İKÖ Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu, Kremlin'de ağırlanarak üst düzeyde ilgi görmüştü. Rusya Devlet Başkanı Dmitri Medvedev, göreve geldikten sonra İKÖ daimi temsilcisi olarak bölgelerin kalkınmasından sorumlu eski bakan yardımcısı Kamil İshakov'u atadı.

Rusya Federasyonu, ülkesinde yaşayan Müslümanları İslam ülkeleri ile iyi ilişkilerin kurulması ve gelişmesi konusunda önemli bir zenginlik olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Ülkede yaşayan Müslüman nüfusun dini özgürlüklerini yaşaması ve ihtiyaçlarının karşılanması konusunda belli bir gayret içerisinde olduğu görülmektedir. Özellikle 2000 yıllarında Putin'in Cumhurbaşkanı olması ile bu husus ivme kazanmış ve Medvedev'in döneminde de devam etmiştir.

Putinin en büyük çabalarından biri Rusya'nın İİÖ'ne üyeliğinin kabul edilmesi olmuştur. Moskova ile İKÖ arasında bireysel ilişkiler örgütün 1969 yılında kurulmasında sonra, XX yüzyılın 70li yıllarının sonu – 80li yıllarının başından itibaren reallaşmıştı. O dönemin temel tartışma konusu Afganistan'daki durumdu. Rusya Afganistan'daki askeri pilotlarının serbest edilmesi ile ilgili İİÖye başvurusunu, örgütün Genel Sekreteri olumlu cevapladı.

Haziran 2005 yılında Lavrov İİÖ'ne üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarının Sena'da (Yemen) gerçekleştirilen 32. toplantısına katıldı. Onun konferansa konuk olarak katılması bu görüşmenin protokollerinde yansımıştı. Dışişleri Bakanlarının 32. toplantısında RF'na söz konusu organizasyonda gözlemci statü verilmesi ile

ilgili karar kabul edildi. Dolayısıyla, arada “Çeçen sorunu”nun olmasına rağmen Rusya 20 Haziran 2005 yılından itibaren organizasyonun resmi gözümci üyesi oldu.

Rusya her ne kadar islam dünyası ile yakınlaşma planları yapsa da, bu hususta oluşturulan planların uygulamasına dönük atılan adımları desteklenmesi ve alt yapısının oluşturulması yönünde büyük üksikliklerin olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, bu yaklaşmayı sağlayabilecek lobi faaliyetlerinin yetersizliği veya hiç olmaması bunlardan biri olarak sayılabilir. Hatta lobi faaliyetlerinin olmamasının yanı sıra, ülkede bu yaklaşmayı engelleyecek yönde bir kısım siyasi oluşumların ve grubların varlığı ciddi manada engel teşkil etmektedir.

İslam ülkeleri ile olan ilişkilerin geliştirilmesi hususunda Putin bu ülke liderleriyle güven oluşturucu birebir görüşmeler yapmasından sonra ilişkileri derinlemesine geliştirici yönde önemli adımların atılmaması veya atılamaması da bu husustaki önemli sorunlardan birini teşkil etmektedir. Zaten bu birebir görüşme taktiği eksiye dönüşün, yani bu hususta fazla bir gelişme sağlanamadığının da bir göstergesidir. Zira, bilindiği gibi SSCB`de Politbüro üyeleri Arap liderleriyle bu şekilde birebir ilişkilere büyük önem verirdi.

KAYNAKÇA

Kitaplar , Makaleler

1. ABAD Alicia Mira ve SECO Monica Moreno, (2007), “Religion and Politics in the Mediterranean: An Historical Perspective,” **History and Anthropology**, 18, 3,
2. ABDULATINOV R.Q, “Sudbi islama v Rossii”, M, 2002.
3. AHAT Andican, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya”, **Doğan Kitap**, İstanbul 2009
4. AKINER Shirin, “The Politicisation of Islam in Postsoviet Central Asia”, **Religion, State & Society**, vol: 31, no.2, 2003.
5. AKDEMİR Erhan, “11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırının Ardından İslam’ın Avrupa’da Algılanışı,” **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 1(8), 2009
6. ALTINBAŞ Deniz, “Avrupa’da Kimlik ve Medeniyetler Çatışması,” **Stratejik Analiz Dergisi**, 79, 2011.
7. ASADULLİN F.A., “Musulmanskie duxovnie orqanizaçii i obedineniya v Rossiskoy Federaçii”, M 1999.
8. AYBET Gülnur , MÜFTÜLER Meltem Baç, “Council Transformations in Security and Identity after the Cold War: Turkey's Problematic Relationship with Europe,” **International Journal**, 4(55), 2000
9. AXMADULLİN V., “Qosudarstvenno – islamskie otnaşeniya v Rossii. İstoriya. Teoriya. Mexanizmi”, M, 2000.
10. BACON Elizabeth E., “Central Asia under Russian Rule, A Study in Culture Change”, 3rd Edition, **Ithaca and London: Cornell University Pres.**, 1990
11. BAUMGARTNER, Francia ve Morris, “A Clash of Civilizations? Influence in Middle East,” 2008
12. BENNİGSEN Alexandre, CHANTAL Quelquejay, “Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları”, Çev. N. Uzel, **İstanbul: Hürriyet Yayınları**, 1991
13. BELGE Murat, “Ortaçağ,” **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, 4, 14, 2001

14. BRAKER Hans, “İslamiyet Sorununun Sovyetlerin İç ve Dış Politikasındaki Yeri”, Çev: Prof. Dr. Yuluğ Tekin Kurat, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya – Afrika Araştırmaları Grubu** Yayın No:7, 1984 Ankara.s 8
15. BROXUP, Marie, “Islam In Central Asia Since Gorbachev”, **Asian Affairs**, (Oct. 87), Vol.18, Issue 3.
16. ÇAKERİ Hüsrev, Cosroe Chaqueeri, Bakü Kongresi, Çev: Prof. Dr. Yuluğ Tekin Kurat, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya – Afrika Araştırmaları Grubu** Yayın No:14, Ankara 1984
17. ÇATALBAŞ N, “Uluslararası örgütler”, **Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim fakültesi yayını** NO-1877, Eskişehir 2013
18. ÇOLAKOĞLU Şahin,“Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği,” **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 21, 3, 2007
19. EMAKOV İ, “İslam v Rossi i Sredniy Azii” M. 1993.
20. ERDEM Engin, “The ‘Clash of Civilizations’: Revisited after September 11,” **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, 2002
21. FİRTH Raymond, “Spiritual Aroma,” **Religion and Politics**, 83, 3, 1991
22. FOX Jonathan, “The Rise of Religious Nationalism and Conflict: Ethnic Conflict and Revolutionary Wars 1945-2001,” **Journal of Peace Research**, 41, 6, 2004
23. FOX Jonathan, SANDLER Samuel, “The Question of Religion and World Politics,” **Terrorism and Political Violence**,17, 3, 2005
24. FRANÇIA Peter, Jody Baumgartner, Jonathan Morris, “A Clash of Civilizations? Influence in Middle East,” **Political Research Quartely**, 2008,
25. HAYİT Baymirza, “Sovyetlerde Türklüğün ve İslam’ın Bazı Meseleleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı**, İstanbul 2000
26. HAYNES Jeffrey, “Religion and International Relations After 9/11,” **Democratization**, 12, 3, 2005
27. HAYNES Jeffrey, “Religion and Foreign Policy Making in USA, India, Iran Towards a Research Agenda,” **Third World Quartely**, 29, 1, 2008

28. HENZE Marly, “19. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Orta Kafkaslarda Din”, Çev: Prof. Dr. Ahmet E. Uysal, Orta **Doğu Teknik Üniversitesi Asya – Afrika Araştırmaları Grubu** Yayın No:11, Ankara 1984
29. HUNTINGTON Samuel P., “The Clash of Civilizations?,” **Foreign Affairs**, 72, 2, 1993
30. İSLAYEV F.Q., “İslam i pravoslavie v Povolje XVIII stoletiya. Ot konfrontaçii k terpimosti”, Kazan, 2001
31. JATİNEV .T.E, “İslam v Rossii: Vexi İstorii”, M. 2010
32. KANTEMİR Ali , “The Moslems”, in Religion in the USSR, Ed. by Boris Ivanov, Munich: **Istitute For the Study of the USSR**
33. KATZENSTEİN Peter J. ve CHRISTOPHER Hemmer, “Why is There No NATO in Asia? Collective Identity, Regionalism and The Origins of Multilateralism,” **International Organization**, 56, 3, 2002
34. KIZMAZ Zahir, “Din ve Suçluluk Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım,” **Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, 2005
35. KOVALCUK A., “İslamskie obşestvenno politiceskie obedineniya v Rossii” **Отечественные записки**. 2003. № 5
36. KUROPATKİNA O. V, “Reliqiya i politika v sovremennoy Rossii”, Moskova., 1992
37. LANDA. R.Q, “İslam v istorii Rossii”, M., 1995
38. LEBOW Richard, “Identity and International Relations,” **David Davies Memorial Institute for International Studies**, 2008
39. LEMERCİER Quelquejay, CHANTAL, “İhtilal ve İç Savaş Sırasında Azınlıkta Müslümanlar”, Stratejik Açıdan Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar, (Ed.) S. Enders Wimbush, Çev. Y.T. Kurat, Ankara: **Yeni Forum Yayınları**, 1988
40. LUCKYX Marc, “The EU and Islam? The Role of Religion in the Emerging Polity,” **Cambridge Rewiev of International Affairs**, 2(13), 2000
41. LÜBBE Herman, “Religion and Politics in Process of Modernisation,” **Politics Religion and Ideology**, 6, 1, 2005

42. MACİT Nadim, “Soğuk Savaş Sonrası Rusya`da Ulusal İdeolojinin Oluşumu, Din ve Diplomasi”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies**, 2010
43. MALAŞENKO A.V., “İslamskaya alternativa i islamskiy proyekt” M 2006
44. MİLES Jack, “Religion and American Foreign Policy,” **The International Institute for Strategic Studies**, 46, 1, 2004
45. MONTEİL Vincet , “Sovyet Müslümanları”, **Pınar Yayınları**, İstanbul 1992
46. RORLİCH Azade – Ayşe, “Komünist İdaresinde Volga – Ural Müslümanları”, Çev: Prof. Ahmet E. Uysal, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya – Afrika Araştırmaları Grubu** Yayın No: 9, Ankara 1984
47. SAPMAZ Ahmet, “Rusya Federasyonu`nun Terörle Mücadele Stratejisinin Kuzey Kafkasya`nın İstikrarı Üzerine Etkileri”, **Savunma Bilimleri Dergisi**, Kasım/November 2013, Cilt/Volume 12, Sayı/Issue 2, 1-35ç
48. SCHANDA Balazs, “Religion and State in the Candidate Countries to the EU: Issues Concerning Religion and State in Hungary,” **Sociology of Religion**, 64, 3, 2003
49. SİLANTEV R.A., “Noveyşaya istoriya islama v Rossi”, M.,2007
50. SMİRNOV, N. A., “Sovyet Rusya`da İslam Tarihi İncelemeleri”, Çev. A. Berberoğlu, İstanbul: **Evrensel Basım Yayın**. 2005
51. TOMBAK Fatma, “20. Yüzyıl Sovyet Rusyası`nda Din, İslamiyyet ve Nüfus Üzerine Bir Değerlendirme” , **İnternatioanl Journal of History**
52. ŞAHİN Mehmet, “Dinin Dış Politika Aracı Olarak Kullanılması: 1998 Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası,” **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, 3, 10, 2007.
53. VLADİMİROV N.Q., “İslam v Rossi”, M.,1996
54. VENKATARAMAN Amritha, “Understanding How Religion Becomes Evil,” **Strategic Analysis**, 31, 1, 2007
55. YAHYA Harun, “İslamın Yükselişi”, 2010,
56. YAKIŞIR Benay, “Din ve Dış Politik Etkileşimi ve bu Etkileşimin AB Entegrasyon Programına Yansıması”, 2011
57. YAMAN Ali, “Sovyet Siyasi Tarihinde İslam ve Ateizm Mücadelesi”, II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi

58. ZİYAYEV Hamid, “Türkistan’da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele,” Çev: Ayhan Çelikbay, **Türk Tarih Kurumu**, Ankara 2000
59. WARNER Carolyn, MANFRED Wenner, “Thinking about the Role of Religion in Foreign Policy: A Framework for Analysis,” **Foreign Policy Analysis**, 7,2001
60. WARNER Carolyn, MANFRED Wenner, “Religion and the Political Organization of Muslims in Europe,” **Perspectives on Politics**, 4, 3, 2006
61. WENDT Alexander, “Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics,” **International Organization**, 46, 2, 1992
62. WENDT Alexander, “The State as a Person in International Theory,” **Review of International Studies**, 30, 2004
63. WİMBUSH S. Enders, “Islam in Central Asia and Caucasus”, **The Oxford Encyclopedia of The Modern Islamic World**, Ed. J. L. Esposito, vol: 2, New York Oxford: Oxford University Press, 1995
64. WİBMUSH S. Enders, “Sovyet Orta Asyası’nda Soysuzlaştırma Politikası”, Çev: Dr Yasin Ceylan, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya – Afrika Araştırmaları Grubu** Yayın No:34, Ankara1984

Sürelî Yayınlar ve İnternet Kaynakları

65. М.Ш. Шаймиева, Россия и Организация Исламская конференция, Сборник документов и материалов Москва-Казань, 2008
66. Исламский мир и внешняя политика России // Междунар. жизнь. 2005.
67. Попов В. “Россия намерена присоединиться к Исламской конференции”, Отеч. записки. 2003. № 5. s. 219.
68. Стенограмма выступления министра иностранных дел России С. В. Лаврова на XI саммите Организации «Исламская конференция», Дакар, 13 марта 2008 г.
69. Россия и Исламский Мир: всероссийская газета мусульман № 9 (98) ноябрь 2009. издается с 2004 г.
70. Almira Ahmedov http://www.islamvehayat.com/2063_rusya-da-islam-in-yukselisi.html (Erişim Tarihi 09.07.2015)

71. Василий Львов, Россия в Организации Исламская Конференция
http://www.golosameriki.ru/content/russia-and-organization-islamic-conference-basil-lvov-2010-07-15_98491984/186614.html (Erişim Tarihi 22.10.2014)
72. Вера и религия в современной России, Всероссийский конкурс молодых ученых: 25 лучших исследований, 2014, www.sreda.org
73. Riyad Makaev / Doğruhaber / Analiz Rusya ve Islam dunyasi
(<http://www.dogruhaber.com.tr/Haber/Rusya-ve-Islam-Dunyasi-97921.html>)
(Erişim Tarihi 26.03.2014)
74. Россия и ОИК: Историческая миссия Путина
http://www.iran.ru/news/politics/20348/Rossiya_i_OIK_Istoricheskaya_missiya_Putina (Erişim tarihi 12.02.2014)
75. Россия и ОИК: Историческая миссия Путина
http://www.iran.ru/news/politics/20348/Rossiya_i_OIK_Istoricheskaya_missiya_Putina (Erişim Tarihi 12.02.2014)
76. Тимур Гантамиров Россия и исламский мир: основные проблемы и перспективы сотрудничества 2012
<http://www.islam.ru/content/politika/rossiya-i-islamskiy-mir-osnovnie-problemi-i-prespektivi-sotrudnichestva> (Erişim Tarihi 10.09.2014)
77. <http://akademikperspektif.com/2013/11/18/cecenistan-sorunu/> (Erişim tarihi 02.09.2015)
78. Россия и ОИК: Историческая миссия Путина
http://www.iran.ru/news/politics/20348/Rossiya_i_OIK_Istoricheskaya_missiya_Putina (Erişim tarihi 12.02.2014)
79. “Rus Müftüler Birliği” <http://www.muslim.ru/1/cont/4/1476.htm> sitesindeki makale başlığı: “Rusya’nın İslam Dünyası ile İlişkileri Çok Yönlü Olarak Gelişecektir”
80. История Ислама в России: основные этапы государственно-исламских отношений (<http://www.ansar.ru/person/islam-v-rossii-proshloe-nastoyashhee-vozmozhnoe-budushhee> (Erişim Tarihi 09.09.2015)04.2014)

81. Riyad Makaev Rusya`da İslam ve Müslümanlar
<http://www.dogruhaber.com.tr/Haber/Rusyada-Islam-ve-Muslumanlar58998.html>
(Erişim Tarihi 26.03.2014)
82. Халидов, Д. “Россия и исламский мир”, Поле сотрудничества общественных структур: доклад на конференции Всемирного союза исламских учёных в Дохе (Катар) в январе 2008 года [электронный ресурс] // Голос совести: просветительский инф.-аналит. ресурс. – Режим доступа: http://golossovesti.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=501:... (Erişim Tarihi 20.03.2014)
83. Организация Исламского сотрудничества [электронный ресурс] // Википедия: свободная энциклопедия.–Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Организация_Исламского_сотрудничества (Erişim Tarihi 03.02.2014)
84. http://www.oic-oci.org/oicv2/page/?p_id=52&p_ref=26&lan=en (Erişim Tarihi 11.10.2013)
85. <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa> (Erişim Tarihi 21.10.2013)

REFERAT

Din anlayışının tarih boyunca toplumların yaşayışında, devletlerin iç ve dış politikalarında, aynı zamanda uluslararası ilişkilerde çok önemli rol oynadığını belirtmek mümkündür. Dış politika; aktörlerin diğer aktörlerle olan resmi politikalarının tümünü tanımlar ve askeri, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik araçlardan etkilenecek şekilde şekillenir. Din ise kutsal, ilahi ve ahlaki unsurlarla yoğrulmuş manevi inanç bütünüdür. Dünya görüşünün, ahlaki değerlerin, normların ve kimliklerin esas kaynağı dindir. İki kavram da kendi ayrı aktörlerine sahiptir; dış politikanın aktörleri devlet kurumları ve politikacılar, dini inançlar dini kurumlara, aktörlere ve hatta terörist gruplarına sahiptir.

İç ve dış politikasında dinin önemli rola sahip olduğu Rusya'da 90'ların başında komünist sistemin tarihe karışması ile birlikte yeni bir dönem başladı. Komünist sistem yıllar boyunca materyalist felsefeye dayanan bir toplum düzeni kurmuştu. İnsanı sadece maddeden ibaret bir varlık olarak gören materyalist felsefe, insan bilincinin de hareket halindeki maddenin bir ürünü olduğu iddiasındaydı.

Rusya'da farklı dönemlerde ister Çarlık, ister İmparatorluk, ister Sovyet, isterse de Soğuk Savaş sonrası dönemlerde dine karşı çeşitli politikalar uygulanmıştır. Bu bağlamda, dinin özellikle de İslam'ın Rusya'nın iç ve dış politikasında ne kadar etkili olduğunu, hangi sebeplerden dolayı dışlandığını, müslümanlara karşı farklı dönemlerde hangi sert tepkilerin gösterildiğini ve bunların asıl nedenlerinin icelenmesi ve ortaya konması gerekmektedir.

SSCB sisteminin 1991'de çöküşünden sonra dünya gündemine sıcak bir şekilde yeniden taşınan jeo-politik söylemlere kültürel kimliklerin ve dini inançların da eklendiğini görüyoruz.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasının ardından dünyanın jeopolitik haritasında köklü değişiklikler meydana geldi. İki kutuplu sistemin yerine tek kutuplu sistemin ortaya çıkması ve eski güç dengesinin bozulması devletlerin kendi dış politika kurslarında bir takım radikal değişiklikler etmesine neden oldu. Geride bırakılmış olan "Komünist tehdit" yerine okyanusun

ötesindeki analistler, kendi işgal planlarını haklı çıkarmak için ustalıkla dünya toplumuna yeni kurgusal düşmanı öne sürdü: “İslami Terörizm”.

Sovyetler Birliği çöktükten sonra gücünü kaybeden Rusya, yeniden toparlanmış ve eski emperyalist alışkanlıklarını yeniden uygulamaya koymuştur. Rusya, dış politikada Batı ile kötüleşen ilişkilerini telafi etmek için diğer alanlarda Müslüman toplum ile işbirliği geliştiriyor.

1991’de yeniden yapılanmadan sonra, din özgürlüğü gündeme geldi. Komünizm ideolojisi altında ezilen insanların çoğu çok özledikleri ve bir umut kapısı olarak gördükleri dinlerine sarıldılar. Rusya’da İslam başta olmak üzere din mensubu gruplar gün geçtikçe çoğalmaya başladı. Yeniden yapılanmadan sonra Müslümanların durumuna bir göz atarsak, Müslümanlar daha çok örgütlenmeye ve tebliğ çalışmalarına başladılar. Bu bağlamda, bu tez çalışması İslam’ın Rusya’nın iç ve dış politikalarına, aynı zamanda sosyal, ekonomik hayatına ne kadar nüfuz etmesini araştırılmasını, İslam dünyasının Rusya için önemini ortaya koyunması hedeflemiş ve verilerin faydalı olacağını dikkate almıştır.

Bu çalışmanın amacı, din ve dış politika arasındaki ilişkiyi incelemek, başta İslam olmak üzere, dinin Rusya’nın dış politikasında etkisini araştırmak, VII. yüzyıldan günümüze kadar farklı aşamalarda Rusya’da İslama yaklaşımın hangi yönde olduğunu öğrenmek, aynı zamanda İslam dünyasının Birleşik Milletleri adlandırılan İslam İşbirliği Örgütü’le ilişkilerin tarihsel gelişimini, Rusya’nın örgüte nasıl gözlemci üye olduğunu ve buna dünya ülkelerinin nasıl tepki verdiğini değerlendirmektir.

Çalışmanın amacında bulunan ve daha ince detaylarıyla araştırılması gereken hedeflerin öğrenilmesi için esasen siyasal, sosyal bilim adamlarının – akademisyenlerin monografilerinden, çok sayıda makalelerden, üniversite bilgi notlarından, aynı zamanda devlet düzeyinde olan siyasi belgelerden yararlanmıştır. Fakat , konu geçmişten başlayarak günümüze kadar olan olaylarla kapsamlı olduğu için, özellikle 2001 yılından sonraki dönemlerle ilgili veriler günlük gazette, süreli yayın ve internet sitelerinden alınmıştır.

Tez çalışması, “Giriş” ve “Sonuç” dışında 3 bölümden oluşmaktadır. “Din ve Dış Politika İlişkisi” başlıklı ilk bölümde, dinin dış politikada aracı olarak

kullanılmasında ve önemli yer tutmasından bahsedilmiş, din ve güc kavramları (Hard power, Soft power) arasındaki ilişki açıklanmış, aynı zamanda dış politika kavramları ile din arasında karşılıklı ilişki incelenmiştir. İnşacılık teorisinin üzerinde durduğu dış politika ve kimlik etkileşimleri özellikle Soğuk Savaş sonrası gelişen ilişkilerde gözle görülür bir hal almıştır. Bu dönemde laiklik ve liberal değerlere rağmen bu iki kavram birbirleri ile etkileşime girerek ve dini unsurlar, dış politikanın doğru analizi için göz ardı edilmemesi gereken bir bileşen haline gelmiştir. Dini mirasın etkisiyle düşman ve dost algısı olduğundan, dinin dış politikayı etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Tanımlardan yola çıkıldığı zaman, din ve dış politikanın birbirlerinden uzak kavramlar olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen aslında iki sosyal olgu arasında çok güçlü bir etkileşim meydana gelmiştir. Bu etkileşim ile beraber din, iç ve dış politikayı etkileme gücüne sahip olduğu gibi yeni bir politik yapı oluşturabilecek kadar tesirli olmuştur.

İkinci bölüm “Rusya Federasyonu ve İslam Dünyası” adını taşımaktadır. Bu bölümde İslam dünyası ile RF arasındaki ilişkilerin tarihsel gelişimi yer almış, ayrı ayrı dönemlerde – Çarlık, İmparatorluk, Sovyet ve Soğuk Savaş sonrası dönemde Rus yönetimin İslam dünyasına ve müslümanlara karşı uyguladığı politika ve onun sonuçlarında bahsedilmiş ve İslam dünyasının Rusya için önemi de tartışılmıştır. Çarlık döneminde ele geçirilen bölgeler ve bu bölgelerde yaşayan Müslüman uyrukları üzerindeki hakimiyetin kalıcı hale getirilmesi için kimi başarılı, kimi ise başarılı olmayan çok yönlü politikalar geliştirdiği görülmüştür. Çarlık Rusya’nın çöküşünden sonra, din özellikle de İslam Rusya’da önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Çarlık rejimi, kendi egemenliği sırasında ele geçirdiği her yerde halkı öldürerek, diline, dinine, kültürüne zarar vermiş ve bölgedeki her şeye el koyarak bölge halklarını uzak diyarlara sürmüştür. Sovyet Rusya, Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırma gayretiyle birçok ulusu, özellikle de bölgede Ruslardan sonra en kalabalık olan Türkleri parçalayıp mikro milliyetçilik ile ötekileştirmeye çalışmıştır. Nitekim Sovyet yönetimi milletler politikasında Çarlık Döneminden kalma “böl ve yönet” metodunu kullanmıştır. 1991’de yeniden yapılanmadan sonra, din özgürlüğü gündeme geldi. Komünizm ideolojisi altında ezilen insanların çoğu çok özledikleri ve bir umut kapısı olarak gördükleri

dinlerine sarıldılar. Rusya'da İslam başta olmak üzere din mensubu gruplar gün geçtikçe çoğalmaya başlamıştı.

“Rusya Federasyonu ile İslam İşbirliği Örgütü Arasında İlişkiler” ismi alan 3. ve sonuncu bölümde ise, adından belli olduğu üzere Rusya'yla İİÖ arasında ilişkilerin tarihsel gelişimi, Rusya'nın örgüte gözlemci üye olma yönündeki çabaları, V. Putin'nin tarihi misyonu yer almıştır. Rusya'nın örgüte üye olmasını engelleyen en önemli sorun – Çeçen sorunu da özetle verilmiştir. Rusya amacına ulaşmış ve 2005 yılında örgütte gözlemci üye statüsü almıştır. Rusya'yla İİÖ arasında ilişkilerin ilerlemesine Batı – ABD, Rusya müslümanları ve örgüt üyeleri tepkisiz kalmamış ve onların bu yaklaşıma tepkileri de son bölümde kaydedilmiştir.

Tez çalışmasının “Sonuç” kısmında ise 3 bölümden sonuçlarında oluşan ve kanaate geline genel değerlendirmeler yer almıştır.

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
“Türk Dünyası İşletme” fakültesi
“Uluslararası İlişkiler” branşı üzere Yüksek Lisans 2.sınıf
U-12T grup öğrencisi
Naile MİKAYILBEYLİ'nin
“Rusya Federasyonu'nun Dış Politikasında İslam Dünyası ve İslam İşbirliği
Örgütü ile İlişkiler” konusunda yazmış
olduğu bitirme tezine

REY

Naile MİKAYILBEYLİ tarafından hazırlanan bitirme tezi Özet, Giriş, 3 Bölüm, Sonuç ve Kaynakça bölümlerini içermekte ve tamamı 98 sayfadan oluşmaktadır. Öğrenci “Rusya Federasyonu'nun Dış Politikasında İslam Dünyası ve İslam İşbirliği Örgütü ile İlişkiler” konusunda yazmış olduğu bitirme tezinde genel olarak dinin dış politikadaki rolünü, bunu Rusya Federasyonu'nun iç ve dış politikasına yansımaları, Çarlık, İmparatorluk, Sovyet Rusyası'nın aynı zamanda SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu'nun İslam politikasını, İslam İşbirliği Örgütü ile ilişkilerin tarihsel gelişimini ve örgüte üye olmasını incelemiştir.

Naile MİKAYILBEYLİ'nin “Rusya Federasyonu'nun Dış Politikasında İslam Dünyası ve İslam İşbirliği Örgütü ile İlişkiler” konusunda yazmış olduğu bitirme tezi yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda hazırlanmıştır. Bitirme tezi savunmaya tavsiye olunur.

Dr. Nazim CAFEROV

"Türk Dünyası İşletme" fakültesi

Öğretim görevlisi:

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
“Türk Dünyası İşletme” fakültesi
“Uluslararası İlişkiler” branşı üzere Yüksek Lisans 2.sınıf
U-12T grup öğrencisi
Naile MİKAYILBEYLİ'nin
“Rusya Federasyonu'nun Dış Politikasında İslam Dünyası ve İslam İşbirliği
Örgütü ile İlişkiler” konusunda yazmış
olduğu bitirme tezine

REY

Naile MİKAYILBEYLİ tarafından hazırlanan bitirme tezi Özet, Giriş, 3 Bölüm, Sonuç ve Kaynakça bölümlerini içermekte ve tamamı 98 sayfadan oluşmaktadır. Öğrenci “Rusya Federasyonu'nun Dış Politikasında İslam Dünyası ve İslam İşbirliği Örgütü ile İlişkiler” konusunda yazmış olduğu bitirme tezinde genel olarak dinin dış politikadaki rolünü, bunu Rusya Federasyonu'nun iç ve dış politikasına yansımaları, Çarlık, İmparatorluk, Sovyet Rusyası'nın aynı zamanda SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu'nun İslam politikasını, İslam İşbirliği Örgütü ile ilişkilerin tarihsel gelişimini ve örgüte üye olmasını incelemiştir.

Naile MİKAYILBEYLİ'nin “Rusya Federasyonu'nun Dış Politikasında İslam Dünyası ve İslam İşbirliği Örgütü ile İlişkiler” konusunda yazmış olduğu bitirme tezi yukardaki açıklamalar doğrultusunda hazırlanmıştır. Bitirme tezi savunmaya tavsiye olunur.

Dr. Elşen MEMMEDLİ
“Türk Dünyası İşletme” fakültesi
Öğretim görevlisi:

